

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ

Миколаївський національний університет

імені В. О. Сухомлинського

Н. В. СТЕЛЬМАХ

**СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА
(ПОРІВНЯЛЬНА)
(ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ДИДАКТИКА)**

Навчально-методичний посібник

(для дистанційної та змішаної форм навчання)

Миколаїв
2021

УДК 37.013

С 79

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ЛИСЕНКОВА І. П., доктор психологічних наук, професор, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри психології Чорноморського національного університету ім. П. Могили;
ПРИТИКОВСЬКА С. Д., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

*Рекомендовано до друку вченою радою
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 27 від 29.06.2021 р.)*

Стельмах Н. В.

С 79 Спеціальна педагогіка (порівняльна) (загальні основи та дидактика) : навчально-методичний посібник (для дистанційної та змішаної форм навчання) / Н. В. Стельмах. – Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2021 р. – 166 с.

ISBN 867-345-684-563-6

У навчально-методичному посібнику, з позицій сучасних досягнень психолого-педагогічної науки та досвіду розбудови української національної школи, розкрито основні питання загальних основ педагогіки та спеціальної педагогіки, як теорії навчання та освіти.

УДК 37.013

ISBN 867-345-684-563-6

© Стельмах Н. В., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	6
1. Предмет та завдання педагогіки.....	6
2. Розвиток, формування та виховання особистості.....	21
3. Мета у педагогіці.....	45
РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ ТА ОСВІТИ.....	58
1. Дидактика, основні її категорії.....	58
2. Закономірності та принципи навчання.....	65
3. Процес навчання.....	75
4. Методи навчання.....	94
5. Форми організації навчання	118
6. Плани практичних занять.....	139
7. Завдання для самостійної роботи.....	157
Післямова.....	159
Список використаних джерел.....	160

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник «Спеціальна педагогіка (порівняльна)» (загальні основи та дидактика) відповідає змісту навчальної програми «Спеціальна педагогіка (порівняльна), теорія і спеціальна методика виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, методика організації волонтерської діяльності».

Посібник зорієнтований: а) на оволодіння: теоретичними основами педагогічної науки як необхідної передумови професійної підготовки; практичними вміннями та навичками, необхідними для успішного навчання, виховання дітей та здійснення відповідних коректив їх розвитку; б) на формування потреби подальшого професійного розвитку та самоудосконалення.

У ньому розкрито теоретичні основи сучасної педагогічної науки (загальної та спеціальної). Матеріал, представлений у даному посібнику, сприятиме оволодінню студентами – майбутніми педагогами знаннями основ загальної та спеціальної педагогіки, а саме:

- усвідомленню: системи загально-педагогічних закономірностей навчання та розвитку дітей; взаємозв'язку принципів та закономірностей; єдності навчання, виховання, коригування та розвитку в єдиному педагогічному процесі; особливостей дітей з порушеннями розвитку.

- з'ясуванню: сутності методів науково-педагогічного дослідження; факторів, що впливають на формування та розвиток особистості; вікових особливостей дітей; сутності процесу навчання, його рушійних сил та закономірностей, принципів та методів; змісту освіти та принципів її визначення; форм організації навчання; системи оцінювання знань, умінь та навичок; сутності, функцій та видів контролю знань дітей; особливостей організації навчального процесу для дітей з порушеннями розвитку.

У посібнику подано плани практичних та завдання для самостійної роботи над темами курсу. До кожного заняття пропонуються практичні завдання творчого характеру, список літератури та теми рефератів.

Самостійні роботи спрямовані на самостійне вивчення, поглиблення, розширення, осмислення, усвідомлення, закріплення теоретичного матеріалу та формування умінь та навичок застосування його в практичній діяльності.

Навчальний посібник надасть допомогу студентам при підготовці до семінарських, практичних та лабораторних занять з педагогічних дисциплін та при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Тема 1: Предмет та завдання загальної та спеціальної педагогіки

Ключові поняття: наука, педагогіка, етапи її розвитку, джерела, об'єкт, предмет, методологія, виховання, освіта, навчання, методи педагогічних досліджень.

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність педагогіки як науки: історію появи, генезис, етапи розвитку, джерела, завдання;

б) розвивальна: розвивати психологічні функції: мислення, пам'ять, увагу, уяву, сприйняття; емоційно-вольову та мотиваційну сфери; мисленнєві дії: уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки, узагальнювати, систематизувати; розвивати мовлення, загальнонаукові уміння та навички: писати тези, конспектувати та ін.; здійснювати всебічний та гармонійний розвиток;

в) виховна: створити атмосферу емоційного підйому; викликати почуття інтересу, відповідальності; пробудити зацікавленість дисципліною, прагнення до оволодіння новими знаннями, розширення педагогічної ерудиції.

Завдання:

- ознайомитися з сутністю педагогіки як науки про виховання;
- визначити об'єкт, предмет педагогіки, її основні категорії;
- розкрити методологію педагогіки;
- створити цілісне уявлення про систему педагогічних наук;
- розкрити характер зв'язків педагогіки з іншими науками;
- подати систему методів науково-педагогічних досліджень та дати їм характеристику.

Методи: основний метод – лекція, відеопрезентація; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад, методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Система педагогічних наук», «Зв'язок педагогіки з іншими науками», «Методи науково-педагогічного дослідження».

План

1. Педагогіка – наука про виховання.
2. Об'єкт, предмет педагогіки, її основні категорії.
3. Методологія педагогіки.
4. Система педагогічних наук.
5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
6. Завдання педагогіки на сучасному етапі.
7. Методи науково-педагогічних досліджень.
8. Зміст, мета, завдання спеціальної педагогіки.

Література:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2007. С. 120 – 122.
2. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 16 с.
4. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. 776 с.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. К., 2016. 33 с.
6. Прядко Л. О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. – Суми : РВВ СОШПО. 2015. 112 с.
7. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 232 с.

8. Спеціальна педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/46665/pedagogika/spetsialna_pedagogika_nauka_predmet_obyekt_meta_zavdannya

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/вступ-лекції.pdf>

10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://stud.com.ua > spetsialna...](https://stud.com.ua/spetsialna...)

11. Система методів і методика педагогічного дослідження ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://pidru4niki.com > pedagogika > sistema_metodiv](https://pidru4niki.com/pedagogika/sistema_metodiv)

Структура лекції:

1. Організаційна частина.
2. Повідомлення теми.
3. Повідомлення мети та основних завдань.
4. Виклад матеріалу.
5. Висновки.

Актуалізація опорних знань студентів та контроль вихідного рівня знань: запитання до студентів: «Що ви вкладаєте в поняття «педагогіка»? «Кого із видатних педагогів минулого і сучасності ви знаєте з курсу «Історія педагогіки»? «Який внесок вони зробили в розвиток педагогічної теорії та практики?»».

Мотивація навчальної діяльності: запитання до студентів: «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних категорій загальної та спеціальної педагогіки, їх методологічних засад, завдань на сучасному етапі, для з'ясування взаємозв'язку з іншими науками, взаємозумовленості різних педагогічних галузей.

Підведення підсумків заняття: Педагогіка – це наука, тому що має свої закономірності, об'єкт (цілісний педагогічний процес, компонентами якого є навчання та виховання), предмет (закономірності, принципи, методи, форми

тощо). Методологією педагогіки є матеріалістична філософія. Педагогіка має тісні зв'язки з іншими науками, методи науково-педагогічних досліджень, за допомогою яких робляться нові відкриття, які підіймають педагогіку на новий рівень розвитку.

Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції та дати відповіді на запитання:

1. Охарактеризуйте особливості педагогіки як науки.
2. Які мета та завдання спеціальної педагогіки?
3. Поясніть сутність педагогічних категорій.
4. Які дисципліни складають систему педагогічних наук?
5. Проаналізуйте зв'язки педагогіки з іншими науками.
6. У чому полягають особливості педагогічної науки на сучасному етапі?
7. Чим відрізняється спостереження у повсякденному житті від спостереження як наукового методу дослідження?
8. Охарактеризуйте особливості застосування експерименту в педагогіці.
9. Охарактеризуйте групу математичних методів та їх функціональне застосування у педагогіці.
10. Які педагогічні ідеї великого чеського педагога Я.А.Коменського є актуальними сьогодні?
11. Які педагогічні проблеми, співзвучні сьогодні, порушені у книгах «Педагогічна поема» А.Макаренка та «Серце віддаю дітям» В.Сухомлинського?

Творчі завдання:

1. Проаналізуйте визначення понять: «педагогіка», «виховання», «освіта», «спеціальна педагогіка», «спеціальна освіта», які подано в різних навчальних посібниках з педагогіки та Інтернет-ресурсах. Виберіть ті, які, на вашу думку, найбільш повно відображають суть цих понять. Обґрунтуйте свою точку зору.

2. Проаналізувати прислів'я, в яких відображено сутність народної педагогіки.

3. Графічно зобразити співвідношення понять: «виховання», «навчання», «освіта».

4. Зробити порівняльний аналіз понять «загальна педагогіка», «спеціальна педагогіка».

Зміст лекції

1. *Наука* – одна із форм людської свідомості на рівні з мистецтвом, правом, етикою, релігією. Педагогіка — сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості.

Термін «педагогіка» походить від двох грецьких слів «pais» («paídos») — дитя і «ago» — веду, виховую, тобто «дітоводіння», «дітоводство». У Давньому Вавілоні, Єгипті, Сирії «пайдагогами» найчастіше були жерці, а в Давній Греції — найрозумніші, найталановитіші вільнонаймані громадяни: педони, педотриби, дидаסקали, педагоги. У Давньому Римі педагогічну діяльність здійснювали державні чиновники, які були грамотними, знали основи наук, були обізнані з мовами та культурою інших народів.

У середні віки педагогічною діяльністю займалися переважно священики, ченці, однак у міських школах та університетах — дедалі частіше люди зі спеціальною освітою.

У Київській Русі педагогами були дяки з піддячими і священнослужителі, і мандрівні дидаסקали — «школярі-книжники».

Педагогіка – наука про закономірності виховання, навчання, освіти підростаючого покоління та дорослих людей.

Закономірність – відображення у свідомості людини найбільш суттєвих, об'єктивно існуючих, повторювальних зв'язків між явищами, процесами, фактами.

Назва науки, як уже зазначалось, походить від від грецьких "paída" – "дитина" та "ago" – "вести". В Греції педагогами були раби, які супроводжували дітей до школи.

Стадії розвитку педагогіки:

- а) народна педагогіка (створена народом): емпіричні (з народного досвіду) знання про навчання, виховання, розвиток дітей;
- б) духовна педагогіка: галузь педагогічних знань про навчання і виховання дітей засобами релігії;
- в) світська педагогіка: пройшла тривалий час розвитку і досить довго розвивалась в рамках філософії.

У 1623 році філософ Ф.Бекон написав трактат "Про достоїнства та збільшення наук", в якому виділив педагогіку як окрему науку. Її статус закріпив чеський педагог Ян Амос Коменський. Його "Велика дидактика" вийшла в світ у 1632 і обґрунтовувала класно-урочну систему навчання.

Структура педагогіки:

- а) педагогіка – наука, яка має свої закономірності;
- б) педагогіка – практика - реалізація теоретичних положень в практичній діяльності;
- в) педагогіка – мистецтво - викладання вчителем на високу рівні майстерності.

Джерела педагогіки: педагогічна спадщина минулого; передовий педагогічний досвід; народна педагогіка; педагогічні дослідження.

2. *Об'єкт* – певна цілісна категорія, виділена з оточуючої дійсності. Об'єкти педагогічних досліджень: цілісний педагогічний процес; процес виховання і навчання; процес формування та розвитку особистості.

Предмет наукового дослідження – це окремі боки, елементи, властивості, ознаки, відносини об'єкта. Виходячи з цього, *об'єктом педагогіки* є процеси виховання, навчання, формування, розвитку; *предметом педагогіки* – протиріччя розвитку, закономірності навчання і виховання, форми і методи навчання та виховання, їх технології, засоби, умови тощо.

Основні категорії педагогіки:

а) *виховання* – цілеспрямований процес взаємодії дорослих з дітьми, у ході якої відбувається розвиток та формування особистості. Воно носить національний характер.

Виховання є:

вічним: воно з'явилося із появою суспільства і зникне разом з ним;

соціальним: властиве тільки людям, а в світі тварин існують складні інстинкти збереження роду;

історичним: на різних етапах розвитку суспільства його цілі, завдання, зміст змінювалися і змінюються в залежності від рівня розвитку суспільства, його потреб;

класовим: в антагоністичному суспільстві виховання завжди захищало інтереси пануючих класів.

національним: виховання на основі культурно-історичного досвіду народу.

У педагогіці поняття „виховання”, вживається в чотирьох значеннях:

- у широкому соціальному, коли йдеться про виховний вплив на людину, всього суспільства і всієї дійсності, яка містить у собі не лише позитивну спрямованість, а й конфлікти й протиріччя; тут особистість може не тільки формуватися під впливом соціального середовища, а й деформуватись, або навпаки. загартовуватися у боротьбі з труднощами, „робити саму себе”;

- у широкому педагогічному, коли мається на увазі виховання в діяльності шкіл, вузів та інших закладів, де персонал керується педагогічною теорією та її практичними, методичними рекомендаціями;

- у вузькому педагогічному, коли виховання є цілеспрямованою виховною діяльністю педагога (наприклад, класного керівника в школі), щоб досягти певної мети в колективі учнів;

- у гранично вузькому, коли педагог, або батько розв'язують конкретну індивідуальну проблему виховання або перевиховання (наприклад, у хлопчика прагнуть виховати чесність, ввічливість).

б) *навчання* – цілеспрямований процес взаємодії учителя з учнями, в ході якого діти засвоюють знання, у них формується науковий світогляд та розвиваються інтелектуальні уміння та навички.

в) *освіта* – процес і кінцевий результат засвоєння основ різних наук. Тобто, термін „освіта” вживається на означення не тільки процесу розумового розвитку і підготовки до виконання певних суспільних функцій, а й результату цього процесу: певного рівня освіченості, ступеня озброєності знаннями, уміннями і навичками, а також характеру освіченості (неповна середня, повна середня або вища, загальна чи професійна освіта).

Здобуття повної освіти відповідає і певному статусу людини в суспільстві, її вченому ступеню (згідно зі ст. 37 Закону „Про освіту” – бакалавр, магістр, кандидат, доктор наук). Таким чином, „освіта” – це результат навчання.

Поняття „освіта” означає також сукупність і функціонування освітньо-виховних установ різних типів та ступенів (початкових, середніх та вищих шкіл, курсів, дошкільних та позашкільних закладів, тощо). Йдеться про організацію освітньої справи за певними її принципами, завданнями, масштабами. Саме такий сенс терміну „освіта” міститься у виразах „система народної освіти”, „ступені освіти”, „управління освітою”, та ін.

Головним способом здобуття освіти, засвоєння суспільно-історичного досвіду, найважливішим способом опанування здобутками людської культури є навчання. Зв’язок між поняттями „навчання” та „освіта” настільки тісний, що їх іноді вважають ідентичними.

Загальну середню освіту діти отримують в загальноосвітніх навчальних закладах різних типів. Існують ще поняття «політехнічна» та «професійна» освіта.

Політехнічна освіта – це ознайомлення учнів у процесі навчання з різними видами виробництва. Професійна освіта – це отримання професії у навчальних закладах.

3. *Методологія (гр.)* – вчення про принципи, форми, методи наукового пізнання; це основа, з позиції якої розкриваються педагогічні явища та закономірності. Методологією педагогіки є матеріалістична філософія.

Філософія відкрила загальні закони розвитку природи, суспільства, мислення: перехід кількісних змін в якісні; закон заперечення заперечень (нове відштовхує старе); закон єдності та боротьби протилежностей. Педагогіка користується цими законами і визначає закономірності педагогічного процесу.

Матеріалістична філософія озброює педагогіку діалектичним методом (шляхом) пізнання: від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього – до практики. Користуючись цим методом пізнання, педагогіка визначає основні етапи (стадії) процесу навчання: сприймання – осмислення – усвідомлення – закріплення – застосування на практиці.

Філософія озброює педагогіку науковим підходом до оцінки нових педагогічних ідей. Лише ті ідеї втілюються в практику, які витримали випробування і дали гарний результат.

Філософія доводить, що всі явища природи і суспільства нерозривно пов'язані між собою. Спираючись на ці положення, педагогіка встановлює зв'язки з філософією, етикою, естетикою. Практика навчання і виховання пов'язані з розвитком науки, техніки, культури. Це положення розповсюджується також і на методи, форми, засоби виховання та навчання та напрямки виховання: розумове; моральне; фізичне; естетичне; трудове. Педагогіка не може правильно вирішувати питання виховання, не спираючись на філософські науки.

4. Система педагогічних наук:

а) загальна педагогіка – розглядає основи виховання та навчання; вивчає та формулює принципи, форми та методи навчання і виховання, які є загальними для всіх вікових груп та навчально-виховних закладів. Складається з чотирьох розділів:

- основи педагогіки (її філософські засади, характеристика систем освіти);

- теорія навчання та освіти (дидактика – сутність процесу навчання та змісту освіти);

- теорія виховання (сутність процесу виховання, організація виховного процесу);

- теорія управління навчально-виховним процесом (школознавство – система управління школою та діяльність органів освіти).

б) *історія педагогіки* – вивчає педагогічну спадщину минулого (педагогічні погляди, системи навчання і виховання на різних етапах розвитку);

в) *порівняльна педагогіка* – вивчає освітньо-виховні системи в різних країнах світу;

г) *вікова педагогіка*: переддошкільна, дошкільна, педагогіка середньої школи, педагогіка середньої спеціальної освіти, педагогіка вищої освіти, педагогіка професійно-технічної освіти, педагогіка дорослих (андрагогіка);

д) *спеціальна педагогіка*:

- сурдопедагогіка (навчання та виховання глухих і тих, хто погано чує);

- тифлопедагогіка (навчання і виховання дітей з поганим зором, сліпих);

- олігофренопедагогіка (навчання й виховання розумово відсталих дітей);

- логопедія (виправлення недоліків мовлення);

- виправно-трудова, пенітенціарна (перевиховання, виправлення працею в спеціальних установах).

е) *методики викладання різних дисциплін* (вивчають закономірності викладання та вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти різних типів. Методики – це окремі дидактики. В них містяться специфічні окремі закономірності управління розвитком мислення учнів).

є) *професійна педагогіка* (військова, інженерна, виробнича, медична);

ж) *соціальна педагогіка* – навчання і виховання дітей в позашкільних навчально-виховних закладах;

Останнім часом бурхливо стали розвиватися:

- *агогіка* – наука, яка вивчає шляхи попередження відхилень у поведінці дітей;

- *герогіка* – вивчає соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку;

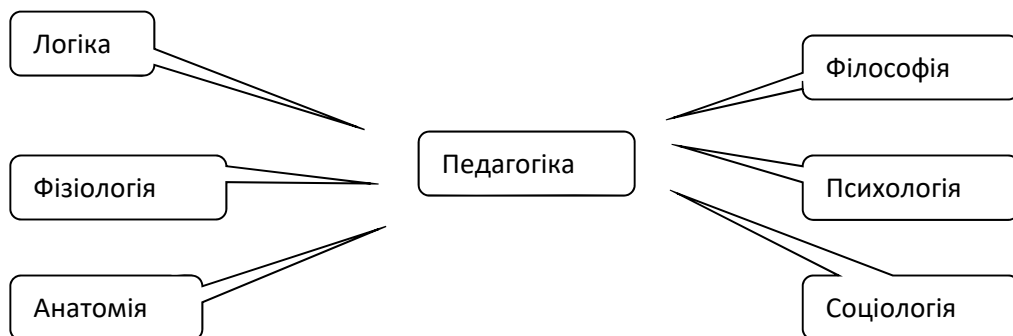
- *андрагогіка* – наука про освіту та виховання людини протягом усього її життя;

- *віктимологія* – наука про різні категорії людей, які стали жертвами несприятливих умов соціального життя та насильства.

- *пенітенціарна педагогіка* – розглядає питання перевиховання у спеціальних виправно-трудовах установах (колоніях, спецінтернатах, в'язницях).

5. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

Педагогіка розвивається в тісному взаємозв'язку з іншими науками. Дитина є предметом вивчення не тільки педагогіки, а й інших наук: фізіології, анатомії, гігієни, психології, соціології та ін. У тій чи іншій мірі педагогіка пов'язана майже з усіма науками. Але найбільш тісний зв'язок вона має з наступними:

Психологія вивчає закономірності психічних процесів дітей в залежності від їх віку, в умовах цілеспрямованого навчання і виховання. Вона озброює педагогіку даними про індивідуальні та вікові особливості дітей, типи темпераменту, особливості перебігу психічних процесів. Знання їх

сприятимуть вирішенню проблем індивідуалізації навчання та виховання, здійснення принципу індивідуального підходу до кожного учня.

Педагогіка спирається на дані фізіології та анатомії про розвиток вищої нервової діяльності і типологічних особливостей нервової системи, першої і другої сигнальних систем, про розвиток і функціонування органів чуття, опорно-рухового апарату, усіх систем організму

Соціологія досліджує вплив соціального середовища на людину, її становище у суспільстві. Результати соціологічних досліджень збагачують науку про освіту і дозволяють оцінювати глибоко та цілісно педагогічні явища та процеси.

Філософія є методологічною основою педагогіки. Спираючись на них, педагогіка розробляє педагогічні закономірності, принципи, сутність, суперечності, етапи процесів навчання, виховання та розвитку.

Тісний зв'язок педагогіка має з такою галуззю економіки, як економіка народної освіти. Її дані допомагають розв'язанню важливих педагогічних завдань: визначення початкового віку обов'язкового навчання дітей і зросту витрат у зв'язку з переходом на навчання з шести років, структури школи і оптимальної наповнюваності класів, визначення вартості переходу на безкоштовне користування шкільними підручниками, визначення потреби в учительських кадрах, будівництві шкільних споруд тощо.

Форми зв'язку з іншими науками:

- а) педагогіка спирається на ідеї інших наук (людина формується в діяльності – провідна філософська ідея);
- б) користується методами досліджень інших наук;
- в) використовує дослідження інших наук;
- г) проводить дослідження з іншими науками;
- д) дає замовлення іншим наукам на дослідження якихось питань.

6. Сучасні завдання педагогіки:

- а) визначення та удосконалення змісту освіти (чому навчати? який обсяг знань?);

б) розробка нових засобів у навчанні та навчального обладнання (дошка, зошити, книги);

в) підготовка нових підручників відповідно до змісту освіти;

г) комп'ютеризація навчального процесу;

д) розробка нових форм і методів навчання;

е) удосконалення змісту і методики навчання та виховання;

є) удосконалення профорієнтаційної роботи;

ж) розробка питань гуманізації, демократизації освіти;

з) прогнозування розвитку освіти;

и) розробка освітніх та виховних технологій;

й) упровадження в освітній простір інформаційних технологій;

к) розробка та упровадження дистанційних форм навчання.

7. Методи науково-педагогічного дослідження – це способи вивчення педагогічних явищ, отримання наукової інформації про них з метою визначення закономірних зв'язків, відношень і побудови наукових теорій.

Метод науково-педагогічного дослідження – це шлях вивчення та опанування складними психолого-педагогічними процесами формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності виховання і навчання.

Методи науково-педагогічних досліджень поділяються на: методи теоретичного аналізу, методи педагогічної діагностики, емпіричні та математичні методи.

Теоретичний аналіз – це виділення й аналіз окремих об'єктів, ознак, особливостей, властивостей педагогічних явищ. До методів цієї групи відносяться: вивчення та аналіз літератури, вивчення та аналіз документів та результатів діяльності учнів, аналіз, синтез, абстракція, конкретизація, порівняння, протиставлення, індукція, дедукція, прогнозування, моделювання.

Найбільш поширеними методами педагогічної діагностики є: опитувальники, тести, анкетування.

Слово „тест” – англійського походження і означає „випробовування”, „спроба”.

Тестування – метод діагностики із застосуванням стандартизованих запитань, що мають певну шкалу значень.

Анкетування – шлях масового збору даних за допомогою опитування.

Анкети можуть бути відкриті (вимагають самостійної відповіді) або закриті (обирається одна із запропонованих відповідей); іменні (вимагають вказати прізвище респондента); анонімні; напіввідкриті (крім вибраної відповіді з готових відповідей, можна висловити й власну думку); полярні (потребують вибору однієї з полярних відповідей типу „так” чи „ні”), прямі (зміст запитань і об’єкт інтересу збігаються, наприклад: Чому Ви обрали професію учителя?) та непрямі (зміст запитань та об’єкт інтересу дослідника різні, наприклад: Кого із своїх однокласників ти запросиш на свій день народження?) та ін.

До *емпіричних методів* дослідження належать такі:

Метод спостереження. Це цілеспрямоване сприймання певного педагогічного явища, в процесі якого дослідник отримує конкретний практичний матеріал.

Метод бесіди – це метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовників інформацію, що цікавить дослідника, за допомогою заздалегідь підготовлених запитань.

Інтерв’ю – метод отримання інформації за допомогою усного опитування. Під час інтерв’ю дослідник ставить сформульовані наперед запитання у певній послідовності й записує відповіді на них.

Вивчення шкільної документації та продуктів діяльності учнів – метод дослідження, за якого використовують систему процедур, спрямованих на збір, систематизацію, аналіз і тлумачення продуктів діяльності людини (листів, фотографій, щоденників, автобіографій, особових справ, зошитів, творчих робіт, виробів тощо).

Педагогічний експеримент – дослідницька діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах, яка передбачає дослідне моделювання педагогічного явища і умов його функціонування; активний вплив дослідника на педагогічні явища; вимірювання результатів педагогічного впливу і взаємодії.

Математичні методи:

- *реєстрація* – метод підрахування наявності, або відсутності певної якості, яка вивчається у кожного члена групи та у всієї групи;

- *ранжування* – розміщення зібраних даних у певній послідовності, у порядку зростання або зменшення певних показників;

- *шкалування* – присвоєння балів або інших цифрових показників досліджуваним характеристикам;

- *моделювання* – створення штучних ситуацій, у яких велику роль відіграють ті ж зв'язки і ситуації, що і в реальному житті.

Не існує універсальних методів науково-педагогічного дослідження. Для того, щоб його результат був об'єктивним, необхідно різні методи дослідження використовувати комплексно залежно від мети, завдань, умов, досвіду, наявних засобів, особистості дослідника та особливостей досліджуваних.

8. Спеціальна (корекційна) педагогіка – це багатогалузева наука, що вивчає психофізіологічні особливості розвитку дітей з обмеженими можливостями та займається розробленням проблем їхнього виховання, навчання й корекції онтогенетичних недоліків.

Об'єкт спеціальної педагогіки – спеціальна освіта осіб з особливими освітніми потребами як соціокультурний, педагогічний феномен.

Суб'єктом спеціальної педагогіки є людина з обмеженими можливостями здоров'я та життєдіяльності, що має внаслідок цього особливі освітні потреби.

Предмет спеціальної педагогіки – теорія і практика спеціальної освіти.

Висновки. Педагогіка – це наука, тому що має свої закономірності, об'єкт (цілісний педагогічний процес, компонентами якого є навчання та виховання), предмет (закономірності, принципи, методи, форми тощо). Методологією педагогіки є матеріалістична філософія. Педагогіка має тісні зв'язки з іншими науками, методи науково-педагогічних досліджень, за допомогою яких робляться нові відкриття, які підіймають педагогіку на новий рівень розвитку.

Спеціальна (корекційна) педагогіка – вивчає психофізіологічні особливості розвитку дітей з обмеженими можливостями. В її завдання входить розробка шляхів, засобів та умов виховання, навчання й корекції їх онтогенетичних недоліків.

Спеціальна освіта забезпечує спеціальні умови для здобуття дітьми з порушеннями психофізичного розвитку дошкільної, загальної та професійної освіти.

Тема 2: Розвиток, формування та виховання особистості

Ключові поняття: людина, індивід, індивідуальність, особистість, розвиток, формування, виховання, закономірності, рушійні сили, вікові етапи розвитку.

Мета:

а) дидактична: осмислити суть понять – «особистість», «розвиток», «формування» та «виховання», їх взаємозв'язок; з'ясувати характер впливу основних факторів на формування і розвиток особистості;

б) виховна: формувати потребу в удосконаленні своєї особистості; виховувати шанобливе ставлення до індивідуальності кожної особистості.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Розвиток, виховання і формування особистості», «Види розвитку людини»,

«Рушійні сили розвитку людини», «Фактори розвитку і формування особистості».

План:

1. Соціальна сутність особистості.
2. Поняття розвитку і формування особистості.
3. Природні і суспільні фактори розвитку, їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.
4. Рушійні сили і закономірності розвитку особистості.
5. Роль діяльності, активності і спілкування у розвитку і формуванні особистості.
6. Вікові етапи розвитку особистості дитини.
7. Причини порушень розвитку дитини.
8. Особливості розвитку дітей з психофізичними порушеннями.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. К : Либідь, 2003. 280 с.
2. Вітенко І.С., Борисюк А.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Основи педагогіки: Навчально-методичний посібник / І.С.Вітенко, А.С.Борисюк, Т.І. Вітенко. Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. 200 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П.Волкова. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 576 с.
4. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
5. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
6. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. 776 с.

7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. К., 2016. 33 с.
8. Прядко Л. О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми: РВВ СОШПО. 2015. 112 с.
9. Прядко Л. О. Діяльність корекційного педагога реабілітаційного центру // Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. М. Картавої. Суми: Мрія, 2015. С. 37–56.
10. Прядко Л. О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми: РВВ СОШПО. 2015. 62 с.
11. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник. / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
12. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 108 с.
13. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софії Н. З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
14. Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.
15. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: Мрія, 2015. 252 с.
16. Види та причини порушень розвитку дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com/>

17. Бражевський В.М. Діти з проблемами розвитку / Діалектика полікультурності у соціалізації дітей (на прикладі розвитку польської етнонаціональної меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3521/97/>

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми: Розвиток, формування та виховання особистості.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття :

Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Що ви вкладаєте в поняття «особистість»? «Доведіть, що ви – особистість». «На вашу думку, які фактори впливають на формування та розвиток особистості?»».

Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів « Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних категорій, факторів розвитку та формування особистості та особливостей вікових етапів. Знання цієї теми допоможе в майбутній педагогічній діяльності знаходити порозуміння з дітьми та доцільно і ефективно взаємодіяти з ними.

Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

1. Соціальна сутність особистості.
2. Поняття розвитку і формування особистості.
3. Природні та соціальні фактори розвитку, їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.
4. Рушійні сили і закономірності розвитку особистості.
5. Роль діяльності, активності і спілкування у розвитку і формуванні особистості.
6. Вікові етапи розвитку особистості школяра.
7. Причини порушень розвитку дітей.
8. Особливі умови розвитку дітей з психофізичними порушеннями.

Підведення підсумків заняття: Для роботи з учнями необхідно знати умови формування особистості кожного з них в сім'ї та школі, суб'єкти впливу на дітей, фактори розвитку та формування, особливості вищої нервової діяльності (її тип); спрямованість учня; особливості його розумової діяльності (швидкість і міцність засвоєння знань; швидкість орієнтування, кмітливість, самостійність і глибина засвоєння, критичність розуму); особливості волі і переживань, характеру, моральних якостей. Знання цієї теми допоможуть в цьому.

Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції та дати відповіді на такі запитання:

Як ви розумієте терміни «розвиток», «формування», «виховання»? Що у них відмінного і що спільного?

Поясніть вплив біологічних факторів на розвиток і формування особистості дитини.

Чи є основний фактор розвитку дитини? Аргументуйте свою відповідь.

Які соціальні фактори впливають на розвиток дитини в сучасних умовах?

Чи погоджуєтеся з такою думкою, що виховання є вирішальним фактором формування особистості? Поясніть, чому.

Наведіть конкретний приклад взаємозв'язку впливу на дитину біологічних і соціальних факторів.

Обґрунтуйте особливості розвитку психіки та пізнавальної діяльності дошкільників, молодших школярів, підлітків, старшокласників.

Якими особливостями характеризується поведінка та особистісний розвиток дітей різних вікових груп та особливих дітей?

Які причини порушень психофізичного розвитку дітей?

Творчі завдання

1. Напишіть твір-есе на теми: «Людина – біосоціальна істота», «Проблеми формування особистості дитини в сучасних умовах»
2. Підготуйте виступ перед батьками дітей з презентацією на тему «Вплив акселерації на розвиток та формування особистості дитини».

3. Складіть структурно-логічну схему, яка відображає взаємозумовленість понять: «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість».
4. Проаналізуйте визначення понять: «особистість» «розвиток», «формування», які подано в різних навчальних посібниках з педагогіки та Інтернет-ресурсах. Виберіть ті, які, на вашу думку, найбільш повно відображають суть цих понять. Обґрунтуйте свою точку зору.

Зміст лекції

1. *Людина* – це жива істота, в якій поєднуються: фізичне і духовне, біологічне та соціальне, спадкове та набуте.

Індивід (від лат. «неподільне») – цілісний представник людського роду.

Індивідуальність – своєрідність, оригінальність, неповторність психіки індивіда, це те, чим одна людина відрізняється від іншої: риси характеру, темперамент, емоційна, волева та інтелектуальна сфери, інтереси, потреби, здібності.

Особистість – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного. Це конкретна людина, сутність якої визначається як сукупність суспільних відносин.

Лінії розвитку особистості:

– біологічна (формування систем внутрішніх органів, скелету та мускулатури, фізичне зростання);

– соціальна (оволодіння досвідом, знаннями, формування умінь та навичок, форм та норм поведінки, життєві принципи тощо).

У ході соціального розвитку людство соціалізується. Соціалізація відбувається через: адаптацію (пристосування); інтеграцію (об'єднання); саморозвиток; саморегуляцію.

Соціалізація – це двобічний процес: з одного боку людина засвоює досвід народу, його мудрість, знання, а з іншого – вона робить свій внесок до загальної скарбниці знань. Тому людина є біосоціальною істотою.

Поняття "особистість" включає в себе тільки соціальні якості та властивості: навички, звички, мовлення, свідомість, правила поведінки. Ознаки особистості: самосвідомість; активність; наявність "Я-образу"; спрямованість (стійка система мотивів, потреб, інтересів, ідеалів, переконань); здібності; характер (стійкі індивідуальні властивості людини, що проявляються в її поведінці, вчинках, емоційних реакціях).

Відомий філософ В.П.Тугаринов до ряду найважливіших ознак особистості відносив: розум, відповідальність, свободу, власну гідність, індивідуальність.

Щоб стати особистістю, людина повинна досягти певного психологічного розвитку і бути в змозі сприймати себе як єдине ціле, відмінне від інших людей.

Психолог С.Л. Рубінштейн писав, що особистість характеризується таким рівнем психологічного розвитку, який дозволяє їй свідомо керувати власною поведінкою та діяльністю. Тому суттєвими ознаками особистості є здатність обмірковувати свої вчинки і нести відповідальність за них та здатність до автономної діяльності.

2. Розвиток – процес кількісних та якісних змін в організмі (анатомо-фізіологічний розвиток), у психіці людини (психічний розвиток), в інтелектуальній сфері (розумовий розвиток), у духовній сфері (соціальний розвиток). Розвиток відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих факторів.

Розвиток не зводиться до простого накопичення кількісних змін, це діалектичний процес переходу кількісних змін у якісні, від нижчого – до вищого. Він відбувається протягом життя людини, але найбільш інтенсивно він проходить в дитячому віці.

3. Фактори розвитку особистості.

Факторами розвитку особистості є біологічні та соціальні чинники. Основою формування людської особистості виступають вроджені та

успадковані нахили, позначені терміном "спадковість" — біологічний внутрішній чинник.

– спадковість – відновлення у нащадків біологічної подібності, що передається генетично: тип нервової системи, деякі безумовні рефлекси, конституція тіла, зовнішні ознаки, задатки тощо.

Задатки – потенційні можливості людини, які за певних умов перетворюються на здібності. Види задатків: загальнолюдські (мовлення, прямоходіння), індивідуальні (поезія, малювання, музика). За певних сприятливих умов на основі задатків розвиваються здібності.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості людини, які сприяють успішному виконанню нею своїх професійних обов'язків.

До спадкових властивостей також відносяться:

– задатки, уміння говорити, прямоходіння, мислення, трудова діяльність;

– особливості нервової системи, група крові, резус-фактор, хвороби крові;

– зовнішні ознаки: постава, колір волосся, шкіри, очей та ін.;

– алкоголізм, агресивність (деякими вченими пояснюється як наслідок низького рівня серотоніну в організмі);

– інші особливості — виконання дій переважно лівою рукою — явище людини-шульги (ця особливість передається, як правило, по жіночій лінії); гемофілія (по чоловічій лінії); спадкові захворювання; обмін речовин; гомосексуалізм (гомосексуалізм — це результат наявності додаткових материнських генів, а також

наявних розходжень у відділах головного мозку; у гомо-сексуалів вони копіюють "жіночий зразок) та ін.

– креативність — здатність до творчості.

Вивчаючи біографії відомих історичних особистостей, відомий американський психолог Д. Саллоуей з'ясував: більший шанс стати генієм

мають ранні, а частіше пізні діти — Жанна д'Арк, Р. Декарт, М. Мендель, Ж.-Ж. Руссо, З. Фрейд, А. Ейнштейн, Н. Копернік та ін.

Неоднозначним залишається питання про успадкування рис характеру. Сучасні вчені дійшли висновку, що найбільш яскраво виражені особистісні риси характеру, пов'язані з особливостями будови різних відділів головного мозку (схильність до суїциду, посидючість і цілеспрямованість, повільність, тип темпераменту тощо), цілком можуть передаватися спадково.

Глен Доман (США, Інститут досягнень потенціалу людини) вважає, що новонароджені діти мають потенціал генія, і, якщо їх правильно виховувати, то здібності будь-якої дитини можуть переkritи геніальність Леонардо да Вінчі й А. Ейнштейна, разом узятих [якса].

Реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини, називається *середовищем*. Це зовнішній чинник формування і розвитку особистості — соціальний чинник.

Середовище – сукупність суспільно-історичних умов, в яких живе і розвивається особистість. Види: природне (клімат, рельєф, ресурси), домашнє, соціальне (суспільний лад, культура, політика, екологія, спосіб виробництва).

Середовище здійснює комплекс різноманітних впливів на людину: матеріальних і духовних, організованих і стихійних. Велике значення має безпосереднє середовище як один із елементів соціального оточення людини.

Безпосереднє середовище – це матеріальні умови життя дитини. обстановка в якій вона живе, люди, з якими вона спілкується. Найголовнішим його компонентом є люди: батьки, вчителі, друзі, сім'я, товариші в школі та дома, сестри, брати. З ними у дитини складаються різноманітні стосунки, які в її розвитку і відіграють вирішальну роль.

Вихователям важливо знати: середовище впливає не механічно. Пасивність дитини в ньому нейтралізує його вплив, який завжди детермінується (опосередковується) спрямованістю особистості: інтересами, потребами, прагненнями, бажаннями особистості. Недооцінка цього веде до формалізму в виховній роботі. Необхідно вивчати особистість дитини,

виявляти потреби - особисто-значущі, типово вікові і відповідно знаходити найдоцільніші підходи, умови, виховні впливи.

Науковець А.В. Мудрик усі зовнішні обставини розподілив на 3 групи:

а) макрофактори: суспільство, країна, планета;

б) мезофактори: етнокультурні умови;

в) мікрофактори: сім'я, дитсадок, школа, позашкільні виховні установи.

Виховання є силою, яка спроможна сформувати повноцінну особистість. Воно виступає зовнішнім соціальним чинником. Виховання – процес цілеспрямованої взаємодії вихователя з вихованцями, у ході якої відбувається формування особистості, її всебічний та гармонійний розвиток.

Виховання є основним фактором формування особистості, бо воно завжди впливає цілеспрямовано на відміну від середовища. В основі його – чітко визначені цілі. Воно нівелює негативні впливи інших факторів, його результати - передбачувані.

Усі три фактори (спадковість, середовище, виховання) взаємозумовлені та взаємопов'язані. Але усі вони залишатимуться нейтральними, якщо особистість не буде проявляти активності. Саме її активність у всіх сферах життя є потужним каталізатором розвитку.

Теорії розвитку особистості:

а) соціалогізаторська: основним фактором розвитку особистості є її соціальне оточення. Представники соціологічного напрямку вважають, що вирішальним фактором у розвитку та формуванні особистості є соціум, а найголовнішим – вплив сім'ї. До них належали: Ж.-Ж. Руссо, К.-А. Гельвецій, Д. Дідро та інші.

б) біологізаторська: основним фактором є спадковість. Представники біологічного напрямку вважають, що людина народжується з набором відповідних моральних та етичних якостей, таких як: доброта, злість, чесність, брехливість, порядність, агресивність, жорстокість та інші. Представниками цієї течії є: М. Монтессорі, К. Лоренц, Е. Фромм, А. Чічерліх.

в) теорія конвергенції: вирішальними є і соціальний, і біологічний фактори, але з перевагою останнього. Представники цієї теорії переконані, що психічні процеси (відчуття, сприймання, мислення та інші) мають біологічну природу, а спрямованість, інтереси, здібності формуються під впливом середовища. До них відносяться Д. Шаттлворт, Піаже та інші.

г) теорія біхевіоризму: поведінка людина – це реакція на зовнішні подразники, стимули, це є механічні реакції, що виключають участь свідомості;

д) теорія психоаналізу (фрейдизму): в основі поведінки людини лежать несвідомі потяги та інстинкти.

Сучасна психолого-педагогічна наука стверджує, що розвиток особистості зумовлений єдністю спадковості, середовища та виховання.

4. Розвиток людини – дуже складний, тривалий і суперечливий процес. Рушійними силами розвитку особистості є зовнішні та внутрішні суперечності. Суперечність – це якась невідповідність, складність, психологічна перешкода, яку треба подолати, щоб піднятися на новий рівень розвитку.

Основні внутрішні суперечності:

- а) між новими потребами та можливостями їх задоволення;
- б) між рівнем розвитку дитини та її ідеалом;
- в) між свідомістю, почуттями та поведінкою;
- г) між прагненнями до дорослості та самостійності та духовними і фізичними можливостями;

Основна зовнішня суперечність:

- а) між вимогами з боку дорослих, що весь час збільшуються, і наявним рівнем розвитку особистості.

Для того щоб вирішити суперечність, дитина повинна активно діяти, займатись самовихованням, виконувати поставлені завдання. На зміну вирішеній суперечності приходить інша, яка знову підштовхує дитину до активних дій, до участі в нових видах діяльності, що продовжує її розвиток.

Закономірності розвитку:

а) особистість розвивається внаслідок впливу спадковості, середовища та виховання;

б) розвиток особистості має стрибкоподібний характер;

в) людина як особистість формується та розвивається в діяльності;

г) особистість розвивається внаслідок комплексного впливу на її психіку;

д) зміна особистості вимагає від інших зміни ставлення до неї.

Видатний психолог Л.С. Виготський відкрив 2 зони розвитку дітей: зону актуального розвитку (ЗАР) та зону найближчого розвитку (ЗНР).

ЗАР – це ті знання, уміння, навички, властивості, риси, які дитина має сьогодні.

ЗНР - це ті знання, уміння, навички, властивості, риси, які у дитини на даний момент відсутні, але знаходяться в стадії становлення, і розвинути їм допоможуть дорослі: батьки, педагоги, вихователі.

Якщо діти працюють в ЗАР, то вони легко виконують усі завдання. Коли діти працюють в ЗНР, їм важко, складно, вони докладають зусилля, долають інтелектуальні перешкоди. Саме ЗНР забезпечує повноцінний розвиток дитини.

Термін „формування особистості” ввів в педагогічну практику А.С. Макаренко. На його думку, формування особистості – це процес набуття нею певної закінченості, форми.

Формування – становлення особистості як соціальної істоти. Види: цілеспрямоване, стихійне, самоформування.

Висновок: процеси навчання і виховання повинні бути організовані таким чином, щоб сприяти розвитку і вести його за собою.

5. Діяльність – форма прояву активного ставлення людини до дійсності. Активність – підвищена енергетична діяльність. Активність властива всьому живому. Активність людини характеризується тим, що вона не лише адаптується до довкілля, а й перетворює його.

Відомий психолог Б. Ананьєв виділив 3 сфери активності: спілкування, пізнання, праця (діяльність). Спілкування – встановлення та розвиток контактів між людьми. Види: ділове (формальне), неформальне (особисте). В процесі розвитку та формування дитина спілкується в таких системах: "особистість – особистість", "особистість – група", "особистість – колектив", "група – група", "група – колектив", "колектив – колектив".

Пізнання – процес оволодіння соціальним досвідом, знаннями людства. У процесі пізнання діти оволодівають знаннями, у них формуються уміння та навички застосування знань на практиці, формується науковий світогляд, відбувається розумовий розвиток дітей.

Праця – залучення дітей до суспільної діяльності, спрямованої на створення духовних та матеріальних цінностей.

Види праці:

- а) наслідувальна (несвідома);
- б) репродуктивна – застосування знань в подібних ситуаціях за зразком, алгоритмом, схемою, шаблоном, указівками, виключає творчий підхід;
- в) творча – застосування знань в нових ситуаціях, в нових умовах не за інструкцією, не за схемами чи шаблонами, а оновлення діяльності творчістю.

Результатом активності є перехід до самовиховання. Самовиховання – процес удосконалення своєї особистості, позитивних якостей, подолання негативних рис. Дитина повинна проявляти активність у виховному процесі, перебувати в позиції суб'єкта, що забезпечить його ефективність та сприятиме її оптимальному розвитку.

6. Вікова періодизація (за Д.Б.Ельконіним): немовля (до 1 року); ранній дитячий (1-3 роки); переддошкільний (3-5 років); дошкільний (5-6 років); молодший шкільний (6-10 років); середній шкільний, або підлітковий (10-15 років); старший шкільний (15-18 років).

У сучасній педагогіці шкільний вік поділяється на молодший, середній (підлітковий), юнацький. Кожній віковій групі властиві певні анатомо-фізіологічні, психічні, соціальні ознаки, які називаються віковими

особливостями. Але межі вікових періодів відносно рухомі, тому що природні задатки і виховний вплив на них різні.

Для кожного вікового періоду характерна своя соціальна ситуація розвитку, провідний тип діяльності та психологічні новоутворення віку.

Соціальна ситуація розвитку – це поєднання, сукупність внутрішніх процесів розвитку та зовнішніх умов, в яких формується та розвивається дитина (Л.С.Виготський).

Молодший шкільний вік

Соціальна ситуація розвитку: потреба посісти нове положення в сфері людських відносин. Ця потреба приходить у суперечність з недостатніми можливостями для цього. Тому з'являється нова потреба у пізнанні.

Провідний тип діяльності: навчання.

Основні психологічні новоутворення віку:

- мислення в поняттях (поняття – відображення в свідомості сутності, причинно-наслідкових зв'язків навколишньої дійсності, того, що вивчається);
- довільність психічних процесів (самоконтроль, проявлення волі та ін.);
- формуються основні навчальні уміння та навички;
- розвиваються пізнавальні інтереси (пізнавальний інтерес – провідний мотив навчання);
- формуються довільні форми поведінки (свідоме виконання вимог, дотримання норм поведінки);
- розпочинаються процеси рефлексії (аналіз своїх дій, учинків, з'ясування сутності свого «Я» тощо);

Анатомо-фізіологічні особливості:

- а) досить рівномірний розвиток;
- б) збільшення росту та ваги тіла;
- в) підвищення імунітету;
- г) швидкий розвиток серцевих м'язів;

д) рухливий кістково-сполучний апарат за рахунок великої кількості хрящової тканини;

ж) погана координація рухів (важко писати у межах рядка);

з) швидка втомлюваність;

е) частіше дихання;

є) хороший розвиток всіх органів чуття.

Розвиток психіки та пізнавальної діяльності:

а) сприймання стає довільним, цілеспрямованим і категоріальним;

б) розрізняється здатність розрізняти висоту звуків, виявляти істотні деталі явищ;

в) формується логічна пам'ять;

г) зростають продуктивність, обсяг, міцність, точність запам'ятовування матеріалу;

д) розвиваються всі види уяви;

ж) мислення стає конкретно-образним;

з) оволодіння писемним та внутрішнім мовленням, мовчазним читанням;

е) переважає мимовільна увага.

Формування особистості:

а) джерело емоцій – навчальна та ігрова діяльність;

б) емоційна вразливість, розвиток почуттів самолюбства, диференціація сором'язливості;

в) розвиток моральних почуттів, формування вольових якостей;

г) усвідомлення обов'язків;

д) наслідування, підвищена навігація;

ж) починає формуватися громадська думка, провідний вид діяльності – навчання.

Підлітковий вік

Вирішальним етапом формування особистості та її морально-ціннісних позицій є підлітковий вік. Особливості розвитку підлітків досліджували такі

психологи, як Г.Абрамова, О.Асломов, Л.Божович, В.Крутецький, В.Кутішенко, А.Леонтьєв, Н.Ліфарєва, В.Лозниця, С.Максименко, В.М'ясищєв, С.Рубінштейн та інші. У своїх працях вони розкрили анатомо-фізіологічні та психологічні особливості підлітків та психологічні проблеми їх виховання.

Соціальна ситуація розвитку підлітків: суперечність між рівнем розвитку пізнавальної сфери і тим місцем, яке посідає підліток серед людей: його не задовольняє позиція молодшого школяра. З'являється потреба в самоствердженні, в позиції дорослого. Підліток шукає вихід у нових сферах діяльності (поза навчальною).

Провідний тип діяльності: спілкування та суспільно-корисна.

Психологічні новоутворення віку:

- рефлексія (аналіз свого «Я»: який я є, чому до мене так ставляться та ін.);
- самооцінка (у підлітковому віці формується самооцінка, яка на кінець цього віку буде сформована);
- почуття дорослості (насправді підлітки не є дорослими, але такими себе відчують);
- пошук ідеалу (підлітки розпочинають шукати ідеал, на якого хочуть бути схожими);
- самовиховання (з'являється потреба у самовихованні);
- формується «Я-концепція».

Отже, підлітковий вік характеризується появою цілого ряду психологічних новоутворень, які відіграють велику роль у формуванні моральної особистості підлітків:

1. *Самооцінка* – це судження людини про наявність, відсутність чи слабкість тих чи інших якостей, властивостей у порівнянні їх з певним зразком, еталоном, вона виявляє оцінне ставлення людини до себе, свого характеру, зовнішнього вигляду, мови тощо.

Самооцінка може бути адекватною та неадекватною, завищеною та заниженою, стійкою та нестійкою. Якщо у людини завищена самооцінка, вона, як правило, схильна брати на себе завищені обов'язки, які не може виконати, що призводить до гострих внутрішніх переживань, появи почуття внутрішньої невпевненості, песимізму. У випадку заниженої самооцінки людина недооцінює свої можливості, не впевнена в успішності своєї діяльності і схильна брати низькі обов'язки. Отже, занижена самооцінка гальмує подальший розвиток особистості.

Самооцінка набуває стійкості до кінця підліткового віку й стає одним з найважливіших факторів розвитку, визначаючи, одночасно із стійкими ідеалами, новий тип взаємовідносин між дитиною та оточенням: підліток уже стає здібним до самостійного розвитку через самовиховання.

Близьким до самооцінки є ще одне підліткове психологічне новоутворення – *самосвідомість*. Експериментальні дані доводять, що самосвідомість не з'являється, а розвивається, і що у підлітків вона набуває якісно нової форми свого розвитку.

Формування самосвідомості відбувається на основі аналізу оцінки підлітком об'єктивних особливостей своєї поведінки та діяльності, за яких розкривається його особистість.

Таким чином, формування самосвідомості виявляє великий вплив як на поведінку підлітків, так і на цілий ряд особливостей його особистості.

У підлітковому віці послідовно з'являються два новоутворення, дві нові форми самосвідомості: почуття дорослості та "Я – концепція".

2. *Почуття дорослості* – це прагнення підлітків бути та вважатися дорослими, заперечуючи свою належність до дітей. Ця потреба в підлітковому віці перетворюється на домінуючу. Перш за все, вона виявляється в намаганні жити та діяти з дорослими. При цьому, в першу чергу, приймаються більш доступні боки дорослості, ті, що чуттєво сприймаються: зовнішній вигляд, поведінка, види відпочинку, розваги, косметика, різноманітні прикраси, лексикон і т. п.

Почуття дорослості – новоутворення молодшого підліткового віку (до 15 років). Далі з'являється інше психологічне новоутворення – “Я – концепція”.

3. «Я - концепція» – відносно стійка, в більшій або меншій мірі усвідомлювана як неповторна система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує взаємодію з іншими людьми та ставиться до себе.

Образ «Я», що складається в результаті особистого життєвого досвіду, у свою чергу, впливає на сприйняття даною людиною світу, інших людей, на оцінки, що дає людина власній поведінці. «Я-концепція» може бути позитивною, амбівалентною (суперечливою), негативною. Індивід з позитивною «Я-концепцією» бачить світ інакше, ніж людина з амбівалентною або негативною. «Я-концепція» може неправильно відбивати реальність, бути вигаданою і перекрученою. Те, що не узгоджується з «Я-концепцією», може бути витиснуте з її свідомості, відкинуте, хоча насправді може виявитися істинним. Ступінь задоволеності людини життям, міра повноти відчутого нею щастя безпосередньо залежать від того, наскільки її досвід, її реальне «Я» та ідеальне «Я» узгодяться між собою.

4. *Рефлексія* (від лат. reflexio – вигин, відображення) – це процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Це осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального та індивідуального способу існування.

Рефлексія допомагає підліткові побачити себе “зі сторони”. Підліток починає розуміти всі свої недоліки. Він прагне стати кращим. Прагнення – недостатньо усвідомлені потреби – розглядаються в психології не як вроджені фактори поведінки, а як етап у формуванні мотиву. Позиви (харчові, статеві і т.д.) можуть згасати чи усвідомлюватись і трансформуватись в бажання, а бажання, при активності волі, – у прагнення як мотив діяльності. Прагнення може проявитись в намірі, мрії, ідеалі.

Також важливим психологічним новоутворенням у підлітковому віці є пошук ідеалу.

5. *Ідеал* – це зразок досконалості. Ідеал поєднує ціннісні орієнтації, життєві принципи й плани, рівень досягнень, задуми та дії в цілісну лінію обдуманого поведінки, життєвого шляху людини. Значний інтегративно-регулятивний й мотиваційно-спонукальний вплив має ідеал на формування молодого покоління, визначаючи вибір підлітками їхньої життєвої стратегії. Тому важливо знати, який ідеал формується у підлітка, до якого зразка він прагне – до зразка моральної вихованості чи до образу пристосування.

Іноді ідеалом є узагальнений образ, образ як синтез основних, особливо значущих рис. Часто в якості ідеалу виступає історична особистість, в якій ці риси особливо яскраво втілилися. Наявність певного ідеалу вносить чіткість та єдність у спрямованість особистості.

У ранньому дитинстві ідеалом в більшій мірі є люди найближчого оточення – батько, мати, старший брат, хто-небудь із родичів, потім вчитель. Пізніше в якості ідеалу, на який підліток хоче бути схожим, виступає історична особистість, хто-небудь із сучасників, відомий актор і т. п.

У підлітків переважають так звані синтетичні ідеали, в яких поєднані найкращі якості окремих людей. Для старшого підліткового віку характерний свідомий пошук ідеального образу, який укладається в моральні вимоги особистості, що формується. Найбільш чітко ідеали підлітків проявляються в їх ціннісних орієнтаціях, мотивах та цілях діяльності.

Таким чином, у підлітковому віці відбуваються значні зміни: змінюється провідний вид діяльності (порідними стають: інтимно – особистісне спілкування та суспільно корисна діяльність), з'являються нові психологічні новоутворення, які впливають на формування особистості підлітка. У цей період формуються морально-ціннісні установки та позиції. Підліткові психологічні зміни мають і негативний бік: стає можливим виникнення аморальних та асоціальних форм поведінки, грубість, дратівливість, «сміслові бар'єри» і т. п. Все це педагог має враховувати при організації процесу виховання та навчання.

Анатомо-фізіологічні особливості:

а) велика інтенсивність, нерівномірність, ускладнення фізичного розвитку через статеве дозрівання;

б) активна діяльність щитовидної залози та гіпофізу, посилення процесів обміну;

в) чутлива нервова система;

г) збільшення маси тіла (в 1,5 р.) і розмірів серця (у 2 р.);

д) розвиток дитячої гіпертонії;

е) окостеніння хребта, грудної клітки, таза ще не закінчене;

є) велика потреба у кисні;

ж) інтенсивний розвиток головного мозку та вищої нервової діяльності – підвищена збудливість, нестійкість настрою;

з) явище акселерації.

Розвиток психіки та пізнавальної діяльності:

а) основний вид діяльності – спілкування;

б) сприйняття стає різнобічним;

в) зміна мотивації навчання (інтереси стають виразнішими, стійкішими, змістовнішими);

г) елементи самоконтролю та саморегуляції;

д) підвищення рівня абстрагування, логічних операцій;

е) більша логічність, довільність і керованість пам'яті, формування самооцінки;

є) вдосконалення уміння користуватися мовою;

ж) зростає значення праці у житті;

з) диференціація ігрової діяльності: творчі, спортивні, інтелектуальні, комп'ютерні, військові ігри.

Формування особистості:

а) усвідомлення себе дорослим;

б) зростання активності, переорієнтація цінностей, прагнення до самостійності;

в) суперечливість між прагненнями бути дорослим і дитячим осмисленням цього прагнення;

г) зменшення ролі самооцінки у порівнянні з оцінюванням іншими – вразливість;

д) бурхливий перебіг емоцій, раптові зміни настрою;

е) зміцнення сили волі, зростання здатності до подолання труднощів, вияву рішучості;

є) бажання знайти своє місце в колективі;

ж) особливо значущими стають дружба, взаємини з батьками;

з) часті кризи, що зникають при правильному підході батьків і вчителів.

Юнацький вік

Соціальна ситуація розвитку: психологічна готовність до позиції дорослої людини вступає в суперечність з недостатніми знаннями, досвідом, можливостями.

Провідний тип діяльності: професійно-пізнавальна.

Психологічні новоутворення віку:

– формується світогляд (завершується процес формування світогляду);
– з'являється стійка мотивація, чітка система цінностей, спрямованість особистості;

– спрямованість у майбутнє, готовність до самовизначення;

– складається образ «Я», укріплюється самооцінка, самосвідомість;

– усвідомлення своєї індивідуальності, своїх здібностей, можливостей.

Анатомо-фізіологічні особливості:

а) закінчення статевого дозрівання та видозмінення організму: зникнення диспропорції тіла та кінцівок, незграбності рухів, довгов'язості; розвиток моторики, координації рухів, індивідуальний характер тіла та обличчя;

б) збільшення зросту, ваги тіла, окружності грудної клітини;

в) закінчення окостеніння скелету, вдосконалення м'язової системи – підвищення фізичної витривалості організму;

г) вдосконалення функцій серцево-судинної системи, стабілізація кров'яного тиску, збільшення життєвого об'єму легень, зникнення підвищеної збудливості і неврівноваженості;

Розвиток психіки та пізнавальної діяльності:

а) інтенсивне інтелектуальне дозрівання: абстрактне та узагальнене мислення, оволодіння логічними операціями, збагачення фонду умінь та навичок;

б) вдосконалення змісту та структури мовлення, засвоєння літературної мови;

в) вдосконалення спостережливості, самоспостережливості;

г) заглиблення у внутрішній світ, розвиток репродуктивної та творчої уяви;

д) довільне запам'ятовування замість мимовільного;

е) спеціалізація пам'яті, вдосконалення засобів заучування.

Становлення особистості:

а) збагачення емоцій;

б) розвиток моральних почуттів: гуманізму, колективізму, дружби, честі, обов'язку, відповідальності;

в) формування совісті внаслідок самооцінки за критеріями добра і зла, справедливості;

г) виникнення та переживання першого кохання, зникнення антагонізму статей у колективі;

д) зміцнення сили волі, здатності до критичного аналізу, розсудливості, відповідальності перед собою;

е) формування самоконтролю, самозобов'язання, висунення на перший план ідейних переконань та моральних принципів;

є) формування основних рис характеру особистості;

ж) принцип рівноправності у спілкуванні з дорослими;

з) пошук свого місця у суспільстві.

Причини відхилень у розвитку дітей.

Виникнення аномалій розвитку пов'язано з дією як різноманітних несприятливих чинників зовнішнього середовища, так і з різними спадковими впливами.

Сучасні досягнення клінічної, молекулярної, біохімічної генетики і цитогенетики дозволили уточнити механізм спадкової патології. Через спеціальні структури статевих кліток батьків — хромосоми — передається інформація про ознаки аномалій розвитку.

Хромосомні хвороби, як правило, відрізняються складним або ускладненим дефектом. При цьому в половині випадків має місце розумова відсталість, яка часто поєднується з дефектами зору, слуху, опорно-рухового апарату, мови. Одним з таких хромосомних захворювань, що зачіпають перш за все інтелектуальну сферу і часто що поєднуються з сенсорними дефектами, є синдром Дауна.

Аномалії розвитку можуть спостерігатися не тільки при хромосомних, але і при так званих генних хворобах, коли число і структура хромосом залишаються незмінним. Під впливом різних несприятливих чинників навколишнього середовища відбувається їх мутація. В цих випадках ген мутанта програмує розвиток зміненої ознаки.

Разом із спадковою патологією порушення психомоторного розвитку можуть виникати в результаті дії на мозок дитини різних несприятливих факторів навколишнього середовища, що розвивається. Це - інфекції, інтоксикації, травми і т.п.

Важкі родові травми, гіпоксія і асфіксія в пологах можуть бути як єдиною причиною аномального розвитку, так і фактором, що поєднується з внутрішньоутробним недорозвиненням мозку дитини. Серед причин, обумовлюючих відхилення в психомоторному розвитку дитини, певну роль може відігравати імунологічна несумісність між матір'ю і плодом по резус-чиннику і антигенам крові.

Особливо несприятливий вплив на плід, що розвивається, надає вживання матір'ю під час вагітності алкоголю, наркотичних засобів, а також куріння.

Спеціальні дослідження останніх років показали наявність зв'язку між терміном вагітності і характером впливу алкоголю на потомство.

Несприятливий вплив на розвиток мозку плоду надають різні порушення обміну речовин у вагітної жінки, частіше всього виникаючі при пізньому токсикозі вагітності, особливо при нефропатії. Негативну дію на розвиток плоду надають також такі захворювання, як цукровий діабет, гормональна недостатність, різні спадкові хвороби обміну речовин, наприклад фенілкетонурія.

Причиною порушення розвитку плоду можуть бути різні фізичні фактори і в першу чергу іонізуюча радіація, а також дія струмів високої частоти, ультразвука і ін. Окрім безпосередньої ушкоджувальної дії на мозок плоду, ці фактори мають мутагенний вплив, тобто ушкоджують статеві клітки батьків і приводять до генетичних захворювань. Порушення психомоторного розвитку виникають і під впливом різних несприятливих факторів після народження. В цих випадках наголошуються постнатальні відхилення в розвитку, мають органічну або функціональну природу.

До функціональних причин, що викликають відхилення психомоторного розвитку, відносяться соціально-педагогічна занедбаність, емоційна депривація (недостатність емоційно позитивного контакту з дорослим), головним чином в перші роки життя. Відомо, що несприятливі умови виховання, особливо в дитячому і ранньому віці, уповільнюють розвиток комунікативно-пізнавальної активності дітей.

Висновки. Для роботи з дітьми необхідно знати умови формування особистості кожної з них в сім'ї та школі, суб'єкти впливу на дітей, фактори розвитку та формування, особливості вищої нервової діяльності (її тип); спрямованість дитини; особливості її розумової діяльності (швидкість і міцність засвоєння знань; швидкість орієнтування, кмітливість, самостійність та глибина засвоєння, критичність розуму); особливості волі та переживань, характеру, моральних якостей.

Тема 3. Мета у педагогіці

Ключові поняття: мета, виховання, таксономія мети, всебічний та гармонійний розвиток особистості, комплексний підхід.

Мета:

а) дидактична: осмислити суть понять: «мета», «виховання», «таксономія мети», «всебічний та гармонійний розвиток особистості», «комплексний підхід»; простежити історичний шлях розвитку мети виховання; усвідомити зумовленість глобальної мети виховання потребами та рівнем розвитку суспільства;

б) розвивальна: розвивати психологічні функції: мислення, пам'ять, увагу, уяву, сприйняття; емоційно-вольову та мотиваційну сфери; мисленнєві дії: уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки, узагальнювати, систематизувати; розвивати мовлення, загальнонаукові уміння та навички: писати тези, конспектувати та ін.; здійснювати всебічний та гармонійний розвиток;

в) виховна: формувати потребу в удосконаленні своєї особистості; розвивати мотивацію всебічного та гармонійного розвитку.

Завдання:

- з'ясувати значення мети для педагогічної теорії та практики;
- розкрити історичний та класовий характер мети виховання;
- визначити та розкрити структурні компоненти всебічного розвитку особистості;
- розкрити сутність комплексного підходу до виховання.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація, структурно-логічні схеми: «Таксономія мети виховання», «Всебічний розвиток особистості».

План

1. Значення мети для педагогічної теорії та практики.
2. Історичний та класовий характер мети виховання.
3. Структурні компоненти всебічного розвитку особистості.
4. Комплексний підхід до виховання.

Література:

1. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
2. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
3. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. К.: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
4. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 415 с.
5. Фіцула М. Педагогіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене, доповнене. К.: Академвидав, 2005. 559 с.

Структура заняття:

1. Організаційна частина.
2. Повідомлення теми.
3. Повідомлення мети та основних завдань.
4. Виклад матеріалу.
5. Висновки.

Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань: запитання до студентів: «Що таке мета?», «Що ви вкладаєте в поняття «всебічний та гармонійний розвиток особистості»? «Дайте визначення вихованню». «Які фактори впливають на формування та розвиток особистості?».

Мотивація навчальної діяльності студентів: запитання до студентів: «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для

усвідомлення сутності основних категорій теми, для з'ясування генезису мети виховання та її зумовленості соціальними факторами.

Підведення підсумків заняття: Мета (як наукове поняття) – це усвідомлений кінцевий результат певної діяльності. Вона має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки надає будь-якій діяльності осмисленого, усвідомленого та цілеспрямованого характеру.

Мета виховання – категорія класова та історична. Упродовж розвитку суспільства вона визначалася потребами суспільства та рівнями його розвитку та захищала інтереси панівних класів.

Сьогодні глобальною метою є виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості. Реалізація цієї мети вимагає здійснення комплексного підходу до організації виховної роботи з дітьми.

Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції та дати відповіді на такі запитання:

1. Що таке мета виховання?
2. На які види поділяється мета (таксономія мети)?
3. Розкрийте сутність всебічного та гармонійного розвитку особистості.
4. Чим зумовлена мета виховання?

Творчі завдання:

1. Складіть структурно-логічну схему генезису мети.
2. Визначте проблеми всебічного та гармонійного розвитку особистості та накресліть шляхи їх подолання.
3. Доведіть, що цілі виховання мають класовий та історичний характер.

Зміст лекції

1. Цілепокладання в педагогіці є основною проблемою педагогічної науки.

Мета – це те, до чого прагнуть, чого хочуть досягти, це усвідомлений кінцевий результат будь-якої діяльності.

Видатний український педагог А.С.Макаренко зазначав: «Я під цілями виховання розумію програму людської особистості, проблему людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, і геть усю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої ми повинні прагнути».

Про значення чіткого уявлення кінцевої мети своєї діяльності писав видатний вітчизняний педагог К.Ушинський: «Щоб Ви сказали про архітектора, який, закладаючи новий будинок, не зумів би вам відповісти на питання, що він хоче побудувати... Те ж саме повинні ви сказати і про вихователя, який не зуміє ясно і точно визначити вам мету своєї виховної діяльності. Доручаючи вихователю чисті і вразливі душі дітей для того, щоб він привив їм перші і тому найглибші риси, ми маємо право запитати вихователя, яку мету він буде переслідувати в своїй діяльності і вимагати на це питання ясної та категоричної відповіді».

Визначення цілей та завдань виховання має велике теоретичне та практичне значення. Усвідомлення мети виховання дає педагогу чітке уявлення про те, яку людину необхідно формувати. Це надає його діяльності глибокої осмисленості, усвідомленості та спрямованості.

Мета повинна співпадати з уявленням суспільства про ідеал людської особистості, виражати вимоги суспільства до людини.

Ідеал виховання – це взірць людських якостей та поведінки, в основі яких – всебічний та гармонійний розвиток особистості. Він залежить від умов життя та діяльності людини, від особливостей власного досвіду.

Ідеалу властиві зміст, структура та дієвість. Зміст ідеалу – це ті якості та поведінкові форми, які людиною вважаються ідеальними. Структура ідеалу – це рівень його узагальнення: риси, втілені в одній особі, або сукупність рис окремих осіб, узагальнених в окремому образі. Дієвість ідеалу – це ступінь його впливу на свідомість, почуття та поведінку особистості.

Ідеал національного виховання найглибше розкрито у працях українського педагога Г.Ващенка. В основі ідеалу національного виховання лежать загальнолюдські та національні цінності. До загальнолюдських відносяться добро, зло, справедливість, людяність, любов. До національних – мова, культура, звичаї. За Г.Ващенком, ідеал національного виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові та своїй нації.

Ідеал включає в себе таку систему компонентів духовного світу українців:

1 – національну психологію – психологію працьовитого господаря, вмілого хлібороба, поборника прав людини і державної незалежності, духовної спадщини народу.

2 - національний характер і темперамент - одвічне правдошукання, гостинність та щедрість, лагідність, талановитість, ніжність та глибокий ліризм, волелюбність та душевне багатство.

3 - національний спосіб мислення – самобутність, завдяки чому із століття в століття розвивається українська самобутня культура та духовність.

4 - народну мораль, етику – людяність, доброту, милосердя, співпереживання, як найвищі духовні надбання.

5 - народну естетику – красу поведінки, привабливий стиль життя, доброзичливе ставлення до людей, уміння вишивати одяг, готувати смачну їжу.

6 - народну правосвідомість – життя за законами добра та краси, правди та справедливості, гідності та милосердя.

7 - національну філософію – самобутню систему ідей, поглядів на природу, суспільство, всесвіт, на духовний світ людини, проблему долі людини.

8 - національний світогляд – систему поглядів, переконань, ідеалів, яка є основою національної духовності.

9 - національну ідеологію – ідейне багатство нації, систему філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних та релігійних ідей, поглядів та переконань.

10 - національну свідомість та самосвідомість – відчуття гордості за незалежність української нації.

Існує таксономія (система) цілей:

а) глобальна мета – модель випускника школи. Вона вказує загальний напрямок виховної діяльності всіх навчально-виховних закладів та інших виховних установ, підрозділів, які є у суспільстві, визначає характер педагогічного впливу.

Фактори, що впливають на визначення глобальної мети: політична ідеологія держави; потреби суспільства; рівень розвитку суспільства та рівень виробництва; рівень розвитку культури (освіта, традиції); рівень розвитку техніки та економіки.

Глобальна мета, крім історичної, має класовий характер: у класовому суспільстві мета виховання завжди визначається в інтересах панівного класу.

Стратегічна, тактична та процедурна мета визначаються, виходячи з глобальної мети. Кожна мета конкретизується у завданнях (кроках для досягнення мети).

Глобальною метою на сучасному етапі є виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості, що передбачає: розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне виховання. Поняття *«всебічний розвиток»* означає розвиток людської особистості з усіх боків, з усіх напрямків виховання.

Поняття *«гармонійний розвиток»* означає гармонію усіх сторін, їх пропорційність, узгодженість, співвіднесеність, високий рівень вихованості з усіх напрямків.

Сьогодні багато різних науковців та педагогів-практиків вважають, що глобальну мету треба визначати, спираючись не на потреби суспільства, а на потреби особистості. В українських нормативних документах (Концепціях національного, громадянського виховання, Доктрині розвитку освіти України

в ХХІ столітті) визначена така глобальна мета: створити всі необхідні умови для всебічного та гармонійного розвитку кожної особистості.

Для здійснення безпосередньої педагогічної діяльності, надання їй більшої чіткості виникає необхідність у визначенні більш конкретних робочих цілей, пов'язаних з вирішенням певних виховних завдань на тому чи іншому етапі формування особистості дитини. Тому виокремлюють наступні види мети:

б) стратегічна – визначається на менший проміжок часу, ніж глобальна - на навчальний рік;

в) тактична – визначається ще на менший період - на семестр;

г) процедурна – визначається на кожен урок чи виховний захід: навчальна, виховна, розвиваюча.

Мета поділяється також на загальну (передбачає виховання у дітей якостей, рис, норм поведінки, які є значущими для всіх дітей – чесність, доброта, повага) та індивідуальну (передбачає формування якостей, значущих для конкретного індивіда).

На різних етапах розвитку суспільства глобальна мета змінювалася, адже потреби його невинно зростають. Тому мета завжди має історичний характер.

2. Історії відомі п'ять суспільно-економічних формацій, які визначаються різними типами виробничих відносин між людьми: первіснообщинна, рабовласницька феодальна, капіталістична, посткапіталістична.

У первіснообщинному ладі класового поділу не було. Всі діти отримували однаково трудову підготовку: їх навчали полюванню, рибальству, виготовленню одягу. Виховання покликане було забезпечувати існування людей, його мета – озброїти людину досвідом виживання, тобто знаннями і вміннями, які необхідні в суворому, повсякденному житті. Отже, мета виховання в первісному суспільстві – забезпечити існування людини, навчити її вижити в складних умовах.

Ідея всебічного та гармонійного розвитку зародилася в Давній Греції в період рабовласницького ладу. Суть її: гармонійний розвиток тілесної і духовної краси; прекрасний в фізичному та духовному розвитку. Ця ідея мала назву: формула «калокагатії», або «калокагатхії».

Відомі грецькі філософи Демокріт, Арістотель визначили мету виховання: усі в дитинстві повинні отримати гармонійний розвиток. Малось на увазі, що у дітей необхідно розвивати розум - розумове виховання (розумна душа – свідомість та мислення); душу - моральне виховання (тваринна душа - відчуття та бажання); тіло – фізичне виховання (рослинна душа – їжа та розмноження). У відповідності з трьома видами душі, які, на думку Арістотеля, притаманні кожній людині, він визначив і напрямки виховання: розумове, моральне, фізичне. Але поряд висувалася давньогрецькими філософами і вимога, щоб у всіх формувати й уміння працювати на користь та добробут суспільства, тобто – трудове виховання.

Мета виховання у рабовласницькому суспільстві стає класово-диференційованою, дуалістичною (тобто подвійною, для дітей багатих – одна, для дітей бідних - інша). Для дітей рабовласників: розумове виховання, естетичне виховання, фізичне виховання. Для дітей рабів – трудове виховання.

При феодальному ладі мета виховання залишилась дуалістичною: для дітей феодалів – лицарське виховання (сім лицарських чеснот: верхова їзда, володіння луком, списом, фехтування, полювання, плавання, гра в шахи, складання віршів, співання пісень), для дітей селян, кріпаків – трудове виховання.

У період середньовіччя (раннє та середнє) ідея про всебічний та гармонійний розвиток була забута. У цей час панувала релігійна ідеологія. У відповідності з нею метою виховання був аскетизм, відмова від благ, придушення бажань, пропагувалася умерщвлення плоті.

Ідея про всебічний та гармонійний розвиток стала висуватися знову в епоху Відродження (14-16 ст.). Її висунули гуманісти: Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Еразм Роттердамський, Луїс Вівес та інші. Але вони не розуміли

необхідності поєднання розумового, морального, естетичного, фізичного розвитку особистості з продуктивною працею (трудоим вихованням), бо в самому суспільстві на той час не було умов для цього.

Соціалісти-утопісти Томас Мор та Томазо Компаннела висунули ідею включення до всебічного і гармонійного розвитку особистості праці (трудоим виховання) для всіх, але ця ідея була утопічною, тому що в суспільстві не було для цього умов.

Французькі просвітителі 18 століття К.Гельвецій та Д.Дідро знову повернулися до ідеї всебічного та гармонійного розвитку без праці, тобто без трудоим виховання.

Уперше на практиці спробував поєднати розумове, моральне, фізичне, естетичне виховання з продуктивною працею (трудоим вихованням) Роберт Оуен. На своїй паперопрядильній фабриці в Нью-Ленарці (Англія) він уперше в історії відкрив дитячий садок, початкову школу для дітей робітників та вечірню школу для дорослих. Не все у нього вийшло, але сам підхід до всебічного розвитку особистості на основі поєднання навчання з продуктивною працею був правильний.

У капіталістичному суспільстві з'явилися всі необхідні умови для всебічного та гармонійного розвитку, тому що у капіталістичному виробництві стали використовувати нову досконалу техніку, а це вимагало знань від робітників: як володіти, управляти цією технікою, новими приладами. Використання у виробництві нової досконалої техніки вимагало високого технічного і освітнього розвитку робітників. Тому об'єктивні потреби машинного виробництва висунули необхідність всебічного розвитку кожної людини. Робітників стали навчати, давати знання, як працювати з машинами. Таким чином почала реалізовуватися ідея поєднання навчання (розумового виховання) з продуктивною працею (трудоим вихованням). Тому з'явилися умови для всебічного та гармонійного розвитку особистості, тобто поєднання розумового, морального, трудоим, естетичного та фізичного виховання.

Отже, мета виховання має класовий та історичний характер та визначається рівнем розвитку суспільства та його потребами.

Ідею всебічного та гармонійного розвитку пропагували і реалізовували у своїй практичній діяльності видатні педагоги як класичної, так і сучасної педагогіки: Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, А.Дістервег, Г.С.Сковорода, О.В.Духнович, К.Д.Ушинський, С.Т.Шацький, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський та інші.

Сьогодні глобальною метою є: виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості. Це – ідеал, до якого ще не дійшли. Але в сучасних умовах деякі вчені (В. Зябкін) вважають, що всебічний та гармонійний розвиток – це нездійсненна мета, що сьогодні, визначаючи мету виховання, треба іти від потреб особистості в самореалізації, розвитку її здібностей (О.Петровський). Проте єдиної позиції в цьому немає.

В Україні в Доктрині розвитку освіти в ХХІ столітті, в Концепціях національного виховання чітко прослідковується така мета: виховання соціально активного громадянина демократичного суспільства, який у своїй діяльності керується загальнолюдськими та культурно-національними цінностями.

«Педагогічна система кожної історичної епохи, – пише академік М. Стельмахович, – висуває свій оригінальний чи актуальний уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховний ідеал. Тож цілком закономірно виникає питання про сучасний педагогічний ідеал національного родинно-громадсько-шкільного виховання в Українській державі».

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є оволодіння молодим поколінням соціальним досвідом, багатством духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду й на основі цього формування особистісних рис громадянина України (національної самосвідомості, розвиненої духовності, моральної, художньо-

естетичної, правової, трудової, фізичної, екологічної культури), розвиток індивідуальних здібностей і талантів.

Отже, мета виховання має класовий та історичний характер та визначається рівнем розвитку суспільства та його потребами.

3. Основними напрямками всебічного розвитку особистості є: моральне, розумове, трудове, естетичне й фізичне виховання. Кожен із них має свій зміст виховання й конкретні завдання.

Так, основними завданнями морального виховання є: формування в учнів моральної свідомості (знань, понять, поглядів, переконань); розвиток моральних почуттів (патріотизму, обов'язку, відповідальності, колективізму та ін.); формування моральної поведінки (навичок та звичок).

Завдання розумового виховання: озброєння учнів знаннями основ наук; формування умінь та навичок застосування знань на практиці; розвиток психологічних функцій (мислення, уваги, уяви, пам'яті, сприйняття та ін.); формування наукового світогляду та національної самосвідомості; оволодіння основними мислинськими операціями (аналіз, синтез, порівняння, співставлення, узагальнення тощо); прищеплення культури розумової праці.

Завдання трудового виховання: ознайомлення учнів з науковими основами сучасного виробництва; практична підготовка їх до праці (формування відповідних умінь та навичок, виховання працелюбства); психологічна підготовка до праці (мотивація, пояснення значущості праці тощо); підготовка до свідомого вибору професії (профорієнтаційна робота з дітьми).

Завдання естетичного виховання: вчити дітей правильно сприймати красу у всіх сферах життя, відокремлювати її від огидного, потворного; вчити зберігати прекрасне та створювати, примножувати його; формування морально-естетичної свідомості (естетичних понять, поглядів, переконань); виховання естетичних смаків, естетичних ідеалів; розвиток в учнів творчих, креативних здібностей.

Завдання фізичного виховання: збереження та зміцнення здоров'я дітей; прищеплення санітарно-гігієнічних навичок; підготовка до захисту Батьківщини; підготовка до фізичної праці.

Людина, підкреслював А.С.Макаренко, - цілісна особистість, вона не виховується частинами. Кожен напрямок виховання реалізує свої конкретні завдання та сприяє досягненню цілісної мети – всебічного та гармонійного розвитку особистості. Тому в процесі виховання необхідно здійснювати комплексний підхід.

4. Комплексний підхід передбачає:

- необхідність організації цілісного виховного процесу, узгодженості всіх впливів на особистість, усіх напрямків виховання. І урок, і виховні заходи, і навколишнє середовище – все повинно впливати на формування особистості дитини.

- виховний вплив на особистість, який тісно пов'язаний з впливом на всю сукупність особистісних якостей;

- єдність процесів виховання та самовиховання;

- комплексне використання методів, форм, засобів, прийомів у виховному процесі;

- єдність цілей і напрямків виховання;

- урахування усіх факторів виховного впливу (координація їх);

- поліпшення планування і координацію роботи всіх суб'єктів виховання.

- одночасний вплив на свідомість, почуття та поведінку.

- кожен виховний захід повинен впливати на всі напрямки та сфери розвитку дітей.

Висновки. Мета (як наукове поняття) – це усвідомлений кінцевий результат певної діяльності. Вона має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки надає будь-якій діяльності осмисленого, усвідомленого та цілеспрямованого характеру.

Мета виховання – категорія класова та історична. Упродовж розвитку суспільства вона визначалася потребами суспільства та рівнями його розвитку та захищала інтереси панівних класів.

Сьогодні глобальною метою є виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості. Реалізація цієї мети вимагає здійснення комплексного підходу до організації виховної роботи з дітьми.

РОЗДІЛ 2

ДИДАКТИКА

Тема: Дидактика, її основні категорії

Ключові поняття: дидактика, наука, об'єкт, предмет, категорії, предметні дидактики.

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність дидактики як теорії навчання та освіти, її основні категорії, завдання, зв'язок з іншими науками;

б) розвивальна: розвивати психологічні функції: мислення, пам'ять, увагу, уяву, сприйняття; емоційно-вольову та мотиваційну сфери; мисленнєві дії: уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки, узагальнювати, систематизувати; розвивати мовлення, загальнонаукові уміння та навички: писати тези, конспектувати та ін.; здійснювати всебічний та гармонійний розвиток;

в) виховна: розвивати пізнавальний інтерес як основний мотив навчання; формувати потребу до самовдосконалення, поглиблення знань.

Завдання:

- розкрити сутність дидактики як теорії освіти та навчання та історію її розвитку;

- осмислити сутність основних категорій дидактики;

- установити зв'язок дидактики з іншими науками;

- визначити основні завдання сучасної дидактики.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад, методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Категорії дидактики», «Зв'язок дидактики з іншими науками».

План

1. Поняття про дидактику та спеціальну дидактику як теорію освіти та навчання, історія її розвитку.

2. Основні категорії дидактики.
3. Зв'язок дидактики з іншими науками.
4. Основні завдання сучасної дидактики.

Література:

1. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Гліон», 2007. 564 с.
2. Дидактика // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — 5-те вид. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Дидактика вищої школи : навч. посіб. / О. О. Біляковська, І. Я. Мицишин, С. Б. Цюра. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 360 с.
4. Малафійк І. В. Дидактика: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 406 с.
5. Максименко В. П. Дидактика: курс лекцій: Навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2013. 222 с.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 2002. 368 с.
7. Середа І. В. Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів з курсу. Частина I / І. В. Середа, В. А. Кисличенко. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. 164 с.

Структура заняття:

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття.

Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань: запитання до студентів «Що ви вкладаєте в поняття «дидактика»? «Хто з відомих вам зарубіжних та вітчизняних педагогів зробили суттєвий внесок в розвиток педагогіки і дидактики зокрема?»».

Мотивація навчальної діяльності студентів: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для

усвідомлення сутності основних категорій дидактики, її завдань на сучасному етапі, зв'язків з іншими науками.

Підведення підсумків заняття. Дидактика – теорія освіти та навчання. Вона має свій категоріальний апарат, зв'язки з іншими науками, а також завдання, які зумовлені рівнем розвитку суспільства взагалі та освіти зокрема.

Домашнє завдання: проаналізуйте зміст лекції та дайте відповіді на такі запитання та виконайте наступні завдання:

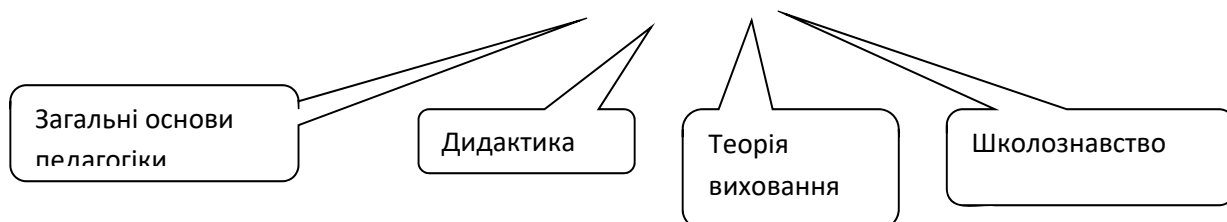
1. Які спільні та відмінні ознаки мають педагогіка та дидактика?.
2. Поясніть характер зв'язків дидактики з іншими науками.
3. Чим зумовлюються завдання дидактики на різних етапах розвитку?

Творчі завдання

1. Складіть словник педагогічних термінів до теми.
2. Складіть структурно-логічну схему з даної теми.

Зміст лекції

1. Педагогіка поділяється на розділи:

Дидактика – це розділ педагогіки, в якому розкриваються наукові основи навчання та освіти. *Дидактика* – це галузь педагогіки, яка досліджує закономірності навчання та освіти; це теорія навчання та освіти; частина педагогіки, яка вивчає все те, що стосується лише процесу навчання та освіти: закономірності, принципи, методи, форми, засоби, результати, цілі навчання та зміст освіти.

Дидактика відповідає на питання: чому навчати (зміст освіти)? Як навчати (принципи, методи, прийоми, засоби)? Де, коли і в яких організаційних умовах навчати (форми навчання)?

Дидактика (від гр. didacticos – той, хто повчає і didasko – той, хто вивчає) – галузь педагогіки, яка досліджує навчання на найбільш загальному рівні – теоретичному. Це *педагогічна теорія навчання та освіти, яка дає наукове обґрунтування його змісту, методів та організаційних форм.*

Об'єктом дидактики є процес навчання як особливий вид діяльності, спрямований на засвоєння дітьми соціального досвіду та творче його застосування. Надбанням учня стає та частина культури, яка входить до змісту освіти і складає змістову сторону навчання.

Предметом дидактики виступають закономірності, принципи, методи, форми, засоби, цілі, результати навчання, зміст освіти, критерії оцінювання знань. Деякі дидактики вважають, що предметом дидактики є система відносин: учитель – учні, учні – навчальний матеріал, учні – інші учні. Саме відносини складають сутність навчання.

Спеціальна дидактика – наука про освіту, навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Мета спеціальної дидактики: розкриття теоретичних основ освітньо-корекційного процесу.

Об'єктом спеціальної дидактики є процес навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Предметом спеціальної дидактики є закономірності, принципи, методи, форми, засоби навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Вперше слово "дидактика" з'явилося у працях німецького педагога В. Ратке, (1571-1635) який розумів під цим поняттям мистецтво навчання.

Фундаментальну розробку наукових основ дидактики зробив видатний чеський педагог Я.А. Коменський («Велика дидактика», 1632 р.). Під поняттям "дидактика" він розумів "мистецтво всіх навчання всьому". В це поняття він включав і процес виховання. Я.А. Коменський розробив класно-урочну систему навчання і описав її у своїй праці "Велика дидактика": навчальний рік розподілив на 4 чверті; між чвертями ввів канікули; уроки – по 45 хвилин; ввів перерви між уроками; в кінці

навчального року – іспити; в класах навчались діти одного віку і приблизно одного рівня розвитку.

Великий внесок у розвиток дидактики зробили: Й.Г. Песталоцці (Швейцарія; засновник дидактики початкового навчання); А. Дістервег (Німеччина; запропонував принципи та правила розвиваючого навчання); Ф. Гербарт (Німеччина; ввів принцип виховуючого навчання); К.Д. Ушинський (розробив основи національного виховання, визначив дидактичні принципи – принцип природовідповідності та народності, визначив чіткі вимоги до вчителя).

У 50-80-і роки ХХ століття проблеми навчання та освіти успішно досліджували відомі науковці: М.М. Скаткін, М.О. Данилов, Ю.К. Бабанський, І.Я. Лернер, В.В. Краєвський, М.О. Сорокін, Б.П. Єсіпов, Л.В. Занков, М.І. Махмутов; в Україні – С.Д. Чавдаров, Г.С. Костюк, В.О. Онищук, А.М. Алексюк, І.Т. Федоренко, В.І. Помагайба та інші.

У другій половині 80-х років ХХ століття актуальні проблеми дидактики стали розробляти педагоги-новатори: Ш.О. Амонашвілі, який відстоює принципи гуманної педагогіки; український вчитель В.Ф. Шаталов (ідея інтенсифікації навчання за рахунок включення в процес засвоєння знань якомога більшої кількості асоціацій, навчання великими блоками, використання опорних конспектів); С.М. Лисенкова (ідея випереджуючого навчання: на уроці декілька хвилин відводиться на ознайомлення учнів з новими поняттями, які будуть вивчатися на наступних уроках); санкт-петербурзький вчителя Є.М. Ільїн (людиностворююча методика вивчення літератури); М.П. Щетинін – автор методики „глибокого занурення” та інші.

2. Як і кожна наука, дидактика має свої специфічні категорії, основними серед яких є:

- знання – узагальнений досвід людей, відображений у фактах, законах, правилах, схемах, образах, теоріях;

- уміння – знання в дії;

- навички – автоматизовані дії;

- методи – шляхи досягнення мети навчання;
- принципи – основні положення, які лежать в основі організації навчального процесу;
- закономірності – суттєві зв'язки між педагогічними явищами;
- форми – зовнішнє вираження змісту; зовнішня організація процесу навчання;
- засоби – предметна підтримка навчального процесу;
- зміст освіти – обсяг знань, умінь і навичок;
- викладання – діяльність того, хто навчає;
- учіння – діяльність тих, хто навчається;
- освіта – процес і результат оволодіння знаннями;
- навчання – процес взаємодії вчителя з учнями, в ході якого відбувається розвиток, виховання та формування особистості.

3. Дидактика, як загальна теорія освіти та навчання, розглядає загальні положення й закономірності, властиві навчанню всіх предметів. Але викладання кожного предмета має свою специфіку. На цій підставі розробляються окремі дидактики або предметні методиками.

Дидактика – гуманітарна наука, пов'язана з усіма іншими: філософією, психологією, соціологією, етикою, естетикою, фізіологією, політологією, кібернетикою та ін.

Особливого характеру набуває зв'язок дидактики з окремими методиками (методика викладання мови, літератури, фізики, хімії тощо). Сьогодні окремі методиками називаються предметними дидактиками. Спільними для загальних та предметних дидактик є об'єкти та предмети дослідження. Об'єкт – процес навчання та освіти. Предмет – закономірності, методи, форми.

Відмінності між ними: загальна дидактика розробляє загальні закономірності навчання, які лежать в основі організації навчального процесу. А методиками викладання розробляють специфічні закономірності

навчання для кожного предмета; досліджують організацію навчання з окремих дисциплін, використовуючи при цьому теоретичні ідеї дидактики.

Дидактика та методика тісно взаємопов'язані й взаємозалежні. Дидактика спирається на практику викладання окремих навчальних предметів, вивчає передовий досвід, творчі доробки учителів, аналізує й осмислює їх із загальнопедагогічних позицій, розробляє наукові основи організації практичної педагогічної діяльності: визначає зміст, оновлює і розвиває форми, методи, засоби навчальної роботи, конструює педагогічні технології, збагачує і поширює передовий досвід навчання. Розроблені дидактикою закономірності, умови, методи, форми, засоби, висновки та рекомендації використовуються предметними методиками для удосконалення процесу навчання.

Виходячи із вищезазначеного, виділяються дві основні функції дидактики: 1) теоретичну (головним чином, діагностичну, прогностичну) та 2) практичну (нормативну, інструментальну).

4. Перед дидактикою стоять такі основні завдання:

- визначення критеріїв відбору та способів структурування змісту освіти;
- розкриття сутності навчання та обґрунтування дидактичних закономірностей та принципів навчання;
- обґрунтування шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів;
- розробка методів та технологій навчання;
- розробка нових та удосконалення організаційних форм навчання;
- визначення найбільш сприятливих умов для навчання;
- розробка питань демократизації, гуманізації, диференціації та індивідуалізації навчання;
- визначення ролі вчителя та учнів у навчанні;
- розробка нових засобів навчання та умов їх успішного застосування.

Висновки. Дидактика – теорія освіти та навчання. Вона має свій категоріальний апарат, зв'язки з іншими науками, а також завдання, які зумовлені рівнем розвитку суспільства взагалі та освіти зокрема.

Тема: Закономірності та принципи навчання

Ключові поняття: педагогіка, дидактика, спеціальна дидактика, закон, закономірність, принципи, правила навчання.

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність закономірностей та принципів навчання;

б) розвивальна: розвивати психологічні функції: мислення, пам'ять, увагу, уяву, сприйняття; емоційно-вольову та мотиваційну сфери; мисленнєві дії: уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки, узагальнювати, систематизувати; розвивати мовлення, загальнонаукові уміння та навички: писати тези, конспектувати та ін.; здійснювати всебічний та гармонійний розвиток;

в) виховна: створити атмосферу емоційного підйому; розвивати пізнавальний інтерес, викликати прагнення до оволодіння новими знаннями, розширення педагогічної ерудиції.

Завдання:

– з'ясувати сутність понять «закон», «закономірність», «принципи», «правила»;

– дати характеристику основним закономірностям навчання;

– розкрити сутність дидактичних принципів та правил навчання;

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад, методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Закономірності навчання, «Принципи навчання та їх значення».

План:

1. Сутність понять "закон", "закономірність", "принципи", «правила».
2. Закономірності навчання.

3. Принципи навчання.

4. Правила навчання.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 4-те, стер. Київ: Академвидав, 2012. 615 с.
2. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
4. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. К.: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 16 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. третє, перероб. і допов. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. 230 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ: Академвидав, 2014. 456 с.

Структура заняття:

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття.

Актуалізація опорних знань студентів та контроль вихідного рівня знань: запитання до студентів «Що ви вкладаєте в поняття «педагогіка»? «Кого із видатних педагогів минулого і сучасності ви знаєте з курсу «Історія педагогіки»? «Що привнесли вони в розвиток педагогічної теорії і практики?», «На які розділи поділяється педагогіка?»».

Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних закономірностей, принципів та правил навчання та їх взаємозумовленості.

Підведення підсумків заняття: Педагогіка – це наука, тому що має свої закономірності, об'єкт (цілісний педагогічний процес, компонентами якого є навчання та виховання), предмет (закономірності, принципи, методи, форми тощо). Вона поділяється на чотири розділи, одним із яких є «дидактика». Знання педагогом основних дидактичних закономірностей, принципів та правил сприятиме успішній організації пізнавальної діяльності учнів.

Домашнє завдання: проаналізуйте зміст лекції та дайте відповіді на такі запитання:

1. Дайте визначення поняттям: «закон», «закономірність», «принципи», «правила». В якому взаємозв'язку вони знаходяться?
2. Чи можна закономірності та принципи вважати ідентичними поняттями?
4. Дайте характеристику дидактичним закономірностям.
5. Розкрийте сутність принципів навчання.

Творче завдання:

1. Побудуйте графічну модель, яка відображає співвідношення понять: закон», «закономірність», «принципи», «правила».

Зміст лекції

1. Поняття «закон» і «закономірність» - філософські категорії. Закон – це необхідні, суттєві, стійкі, повторювальні зв'язки між явищами.

Закон – це відображення у свідомості, стійких об'єктивно існуючих, суттєвих, повторювальних зв'язків між процесами, явищами, відносинами, фактами. Пізнання законів дає можливість розкрити найсуттєвіші зв'язки і відносини, які відображають явище в його цілісності.

Закони науки класифікують на загальні та часткові (специфічні). Загальні – це закони матеріалістичної діалектики, вони ніби спільний знаменник, який об'єднує всі науки: закон переходу кількісних змін у якісні; закон єдності і боротьби протилежностей; закон заперечення заперечень. Часткові (специфічні), або предметні – складають фундаментальні положення

тієї чи іншої науки, чи галузі знань (наприклад закони фізики, хімії, математики, педагогіки). Приклад специфічного закону: закон нерівномірного засвоєння учнями знань, умінь та навичок.

Звідси: *педагогічний закон* – це категорія, яка означає об'єктивні, суттєві, необхідні, загальні і повторювальні зв'язки між явищами освіти, компонентами педагогічної системи, які відображають механізми її самоорганізації, розвитку і функціонування (Сластьонін В.А. Загальна педагогіка. 2002).

В історії дидактики багато вчених здійснювали спроби виділити і сформулювати педагогічні закони. Наприклад, швейцарський педагог Й.Г. Песталоцці сформулював наступний закон навчання: від незрозумілих – до ясних уявлень і від них – до ясних понять.

Спроби формулювання законів навчання знаходимо також у Д'юї, Торндайка, Меймана, Кільпатрика. Так, Е.Мейман сформулював три закони: розвиток індивідуума з самого початку визначається в переважаючій мірі природними задатками; раніше всіх завжди розвиваються ті функції, які являються найбільш важливими для життя та задоволення елементарних потреб дитини; нерівномірність духовного та фізичного розвитку дитини.

Педагогічні закони успішно досліджували ряд науковців: А.М.Алексюк, Ю.К. Бабанський, В.І. Загв'язинський, І.Я. Лернер, М.І.Махмутов, М.Н. Скаткін, І.П.Підласий та ін.

Якщо об'єктивні, суттєві, повторювальні зв'язки проявляються за певних умов, тоді вони трансформуються в закономірності.

Закономірність – закон в дії, практичне застосування закону. *Педагогічна закономірність* – відображення в свідомості стійких, суттєвих, об'єктивно існуючих, повторювальних зв'язків між метою, завданнями, змістом, формами, методами і отриманими результатами; між педагогічними явищами, процесами, фактами.

Крім поняття закону, закономірності існує поняття принципів навчання. *Принципи* – вихідні, фундаментальні положення, які лежать в основі

організації навчального процесу, це нормативні основи навчання, наукові постулати.

Першу спробу визначити дидактичні принципи зробив видатний чеський педагог Я.А. Коменський. Він визначив наступні принципи: послідовності та систематичності; доступності; міцності знань; наочності; природовідповідності. Спираючись на дидактичні принципи, визначають зміст, форми, засоби та методи навчання.

Практичні рекомендації та вимоги до здійснення навчання знаходять відображення в *принципах* та *правилах* навчання.

2. Закономірності навчання (за Ю.К.Бабанським):

а) процес навчання закономірно зумовлений потребами суспільства: кожен етап розвитку людської цивілізації потребує певного рівня вихованості й освіченості членів суспільства, що забезпечується їх навчанням. Становлення та розвиток Української держави потребують високоосвічених, вбачено розвинених громадян, національно свідомих, з почуттям етнічної причетності. На вирішення цього завдання повинні спрямовуватися навчально-виховна діяльність школи, потенційні виховні можливості всіх навчальних дисциплін;

б) процес навчання закономірно пов'язаний з процесами освіти, виховання та розвитку: у процесі навчання учні засвоюють знання, на цій основі у них формуються науковий світогляд, моральні, трудові, естетичні та фізичні якості, виробляється відповідне ставлення до процесу навчання. Водночас здійснюється і процес розвитку особистості, її пізнавальних сил — мислення, пам'яті, уваги, уяви, мовлення та ін.

Ефективність реалізації закономірності виховного та розвиваючого характеру навчання зростає за умови, коли вчитель знає і враховує під час уроку переконання учнів, їхнє ставлення до знань, глибину усвідомленості, світоглядні ідеї та риси характеру, які формуються в результаті навчання.

Першочергове завдання педагога — навчити школярів мислити, виховувати в них прагнення до пізнання нового, до самостійного опанування

знаннями. Така здатність формується і розвивається, коли вони мають змогу виявляти самостійність та активність.

в) *процес навчання закономірно залежить від навчальних можливостей учнів*: реальні навчальні можливості учнів зумовлені рівнем розвитку інтелектуальної, емоційної та вольової сфер, знань і вмінь, навичок до навчання, ставленням до навчання, фізичним станом та працездатністю. Свідчення цього — у школі різні діти вчать по-різному.

г) *процес навчання закономірно залежить від зовнішніх умов, в яких він відбувається*: навчально-матеріальної бази (навчальні кабінети, майстерні, їх оснащення технічними засобами навчання, приладами, інструментами, комп'ютерною технікою, дидактичними матеріалами тощо).

д) *процеси викладання та учіння взаємопов'язані в цілісному процесі навчання*: єдність викладання та учіння характеризують сутність навчального процесу, де педагогічне керівництво поєднується з активністю самих учнів;

е) *навчання закономірно залежить від потреб суспільства*: суспільство розвивається, потреби змінюються, вони зумовлюються рівнем його розвитку. Сьогодні в процесі навчання необхідно формувати всебічно та гармонійно розвинену особистість;

є) *методи та засоби навчання залежать від принципів, мети та змісту навчання*: при виборі методів навчання враховувати завдання, специфіку змісту навчання. При зміні методів навчання створюються умови для вирішення більш складних завдань, для засвоєння більш складного змісту;

ж) *форми навчання залежать від принципів, змісту та методів навчання*: дана закономірність відображається у принципі поєднання різних форм навчання (масових, групових, мікрогрупових, парних, індивідуальних, урочних, позаурочних в залежності від завдань, змісту та методів навчання);

з) *взаємозв'язок усіх компонентів навчання*: мети, завдань, змісту, принципів, методів, засобів, форм, умов тощо.

3. *Дидактичні принципи*. Принципи навчання – це вихідні, провідні ідеї, нормативні вимоги до організації та виконання навчального процесу.

Багато вчених протягом історичного розвитку приділяли велику увагу обґрунтуванню принципів навчання. Перші спроби в цьому напрямі були здійснені Я. А. Коменським, Ж. Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці. Я.А.Коменський, керуючись власним розумінням суті навчання, яке відбувалося в природі, створив таку систему дидактичних принципів, у якій ведучим є принципи “природовідповідності та “наочності”. Інакше розглядав принципи А. Дістервег. Він визначив та обґрунтував принцип культуровідповідності, природо відповідності та самохотності (активності) в навчанні.

Велику увагу принципам навчання приділяв К. Д. Ушинський. Ним найбільш точно розкриті наступні дидактичні принципи:

– принцип посильності: навчання повинно бути посильним для учнів, не занадто важким і не надто легким;

– принцип активності: навчання повинно всіляко розкривати у дітей самостійність, активність, ініціативу;

– порядок і систематичність – одна з головних умов успіху в навчанні, школа повинна давати достатньо глибокі, ґрунтовні знання;

– принцип систематичності: навчання повинно починатися своєчасно і бути поступовим;

– принцип природовідповідності: навчання повинно вестись природовідповідно, у відповідності з психологічними особливостями учнів;

Формулювання та кількість принципів змінювались і в наступні десятиріччя (А. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, М. А. Данилов, Б. П. Єсіпов, В.І. Помогайбо, В.О. Онищук). Це результат того, що ще до кінця не відкриті об’єктивні закони педагогічного процесу.

У класичній дидактиці найбільш загальновизнаними вважаються наступні дидактичні принципи:

а) *принцип науковості*: вимагає, щоб учні оволодівали науково достовірними знаннями, які відповідають сучасному рівню розвитку науки та техніки. «Наука – найважливіше, найпрекрасніше і найпотрібніше в

житті людини, вона завжди була і буде найвищим проявом любові, тільки нею людина переможе природу і себе» (А. Чехов).

б) *принцип систематичності та послідовності*: нова інформація повинна спиратись на уже засвоєні знання і бути основою для майбутніх знань. Діти повинні отримувати не розрізнені знання, а їх систему. «Лише система... дає нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена уривчастими, безладними знаннями, схожа на комору, в якій усе в безладді і де сам господар нічого не знайде» (К. Ушинський).

в) *принцип доступності*: щоб відбувався розумовий розвиток дітей, вчитель має організовувати пізнавальну діяльність учнів в ЗНР, тобто діти повинні виконувати складні, але посильні завдання. Робота дітей в ЗНР забезпечується за умови реалізації вчителем принципу врахування індивідуальних особливостей дітей. «Принцип доступності вимагає будувати навчальний процес відповідно до вікових можливостей учнів, рівня їхньої підготовленості й загального розвитку» (П. Щербань).

г) *принцип врахування індивідуальних особливостей дітей*: врахування типу темпераменту, рівня IQ, темпу роботи, характеру, ставлення до навчання, рівня розвитку усіх психічних процесів тощо;

д) *принцип свідомості та активності учнів*: активність завжди зумовлена потребами та інтересом, тому треба викликати у дітей потреби вчитись, глибоко вмотивовувати значущість знань, розвивати пізнавальний інтерес – основний мотив навчання.

Щоб діти стали свідомо засвоювати матеріал, вчитель має навчати дітей аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки та узагальнення. «Навчання є праця й повинно залишатися працею, але працею, сповненою думки, так, щоб сама цікавість навчання залежала від серйозної думки, а не від будь-яких прикрас, що не стосуються справи» (К. Ушинський).

е) *принцип наочності*: вимагає застосування на уроках наочних посібників. Доведено, що через органи зору у мозок проникає у 5 разів більше інформації, ніж через органи слуху. Види наочності: натуральна, образна,

символічна – вони, в свою чергу, бувають зовнішніми, внутрішніми (спираються на уявлення, образи в особистому досвіді учня).

Я.А. Коменський у "Великій дидактиці" сформулював золоте правило дидактики: чим більше органів чуття сприймають інформацію, тим краще вона запам'ятовується. «Чим різноманітніші чуттєві сприйняття навчального матеріалу, тим міцніше він засвоюється» (Я. А. Коменський).

є) *принцип зв'язку з життям*: використання на уроках життєвого досвіду учнів, залучення дітей до громадської діяльності, наведення прикладів з життя тощо;

ж) *принцип міцності знань, умінь та навичок*: повторення, закріплення, застосування на практиці;

з) *принцип виховуючого навчання*: вимагає виховувати дітей у процесі навчання;

и) *принцип емоційності навчання*: вимагає викликати у дітей позитивні почуття, створювати доброзичливий клімат на уроці.

У сучасних умовах актуалізувалась проблема розумового розвитку дітей у процесі навчання. Розроблена концепція розвиваючого навчання, в основі якої – принципи розвиваючого навчання, визначені та обгрунтовані психологами Л.В. Занковим, Л.С. Виготським, В.В. Давидовим. Основними із них є:

а) навчання на високому рівні труднощів: давати дітям завдання, виконуючи які треба докладати вольові зусилля, переборювати труднощі, долати перешкоди, іншими словами - діти повинні здебільшого працювати в зоні найближчого розвитку (ЗНР за Л.С.Виготським). Тільки за таких умов відбувається повноцінний розумовий розвиток дітей.

б) навчання швидкими темпами: діти від природи рухливі, активні, тому уповільнений темп навчання суперечить природі дітей, гальмує розвиток інтелекту. Активний, емоційний темпоритм сприяє розвитку дітей на уроках.

в) провідна роль теоретичних знань: у дітей треба розвивати абстрактне, логічне мислення на рівні з конкретним, наочно-образним з перших уроків у школі.

Навчання дітей в умовах спеціальної освіти повинно здійснюватися на загальнопедагогічних принципах.

4. Правила навчання.

Практичні рекомендації та вимоги до здійснення навчання знаходять відображення в *принципах* та *правилах* навчання. *Правила навчання* – конкретні вимоги до застосування принципів. Наприклад, до принципу послідовності та систематичності можна визначити такі правила:

- не порушувати систему як у змісті, так і в способах навчання, а якщо система порушена, негайно ліквідувати прогалини, щоб попередити неуспішність;

- у кінці розділу, курсу обов'язково проводити уроки узагальнення та систематизації;

- вимагати від учнів засвоєння системи знань, умінь та навичок з кожного розділу і з усієї програми.

- все повинно здійснюватися послідовно: щоб сьогоднішнє закріплювало вчорашнє і прокладало шлях для завтрашнього (Я.А. Коменський).

До застосування принципу наочності вимоги інші:

- наочність має бути естетично оформленою;
- наочності не повинно бути багато (для запобігання гальмування розвитку логічного, абстрактного мислення).

- наочність повинна відображати сутність предметів та явищ, що вивчаються, яскраво та образно показувати те, що необхідно засвоїти;

- наочність використовувати не як ціль, а як засіб навчання;

- наочність використовувати не тільки для підтвердження достовірності предметів та явищ, що вивчаються, але й як джерело знань;

- по мірі підростання дітей необхідно більше використовувати символічну наочність замість предметної;

- враховувати вік учнів в процесі використання різноманітних засобів наочності тощо.

Висновки. Педагогіка – це наука, тому що має свої закономірності, об'єкт (цілісний педагогічний процес, компонентами якого є навчання та виховання), предмет (закономірності, принципи, методи, форми тощо). Закономірності, принципи та правила сучасної дидактики утворюють систему, цілісну єдність і відображають головні особливості процесу навчання. Вони дають вчителю сукупність вказівок до організації навчального процесу. Знання педагогом основних дидактичних закономірностей, принципів та правил та їх реалізація сприятиме успішній організації пізнавальної діяльності учнів.

Тема: Процес навчання, його теоретико-методологічні основи

Мета:

а) дидактична: усвідомити суть процесу навчання, його методологію, структуру, компоненти, відмінності та діалектичну єдність викладання і учіння;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти.

Ключові поняття: навчання, процес навчання, методологічні основи процесу навчання, рушійні сили, функції, компоненти, стадії засвоєння знань, види навчання.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Сутність процесу навчання», «Складові процесу навчання», «Структура

процесу навчання», «Компоненти процесу навчання», «Функції процесу навчання», «Основні етапи засвоєння знань».

План

1. Суть процесу навчання.
2. Методологічна основа процесу навчання.
3. Рушійні сили процесу навчання.
4. Основні функції навчання.
5. Компоненти процесу навчання.
6. Структура процесу засвоєння знань (етапи, стадії).
7. Види навчання.
8. Особливості організації навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах.

Література:

1. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=454.
2. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
4. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. К.: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
5. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів : монографія / Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів; за ред. О.В. Ма-лихіної ; рец. : Є.П. Голобородько, СТ. Яворська. О. : Ог-мрцян О.П., 2008. 230 с.
6. Прядко Л. О. Діяльність корекційного педагога реабілітаційного центру // Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. М. Картавої. Суми: Мрія, 2015. С. 37–56.

7. Прядко Л.О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. – Суми : РВВ СОШПО. 2015. 62 с.

8. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка . Уман : ВПЦ «Візаві», 2016. 108 с.

9. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н. З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.

10. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: Мрія, 2015. 252 с.

11. Фіцула М. Педагогіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене, доповнене. К. : Академвидав, 2005. 559 с.

12. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання. Л.: Сполом, 2000. 422 с.

Структура заняття:

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми: Процес навчання, його теоретико-методологічні основи.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття :

Завдання:

- розкрити суть процесу навчання;
- з'ясувати його методологічні основи;
- виявити рушійні сили процесу навчання;
- визначити основні функції навчання;
- дати характеристику компонентам процесу навчання;
- довести взаємозв'язок основних ланок засвоєння знань;
- виокремити види навчання;
- розкрити особливості організації навчання та розумового розвитку дітей у системі спеціальної освіти.

Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Що ви вкладаєте в поняття «педагогіка», «дидактика?», «Які основні категорії педагогіки?», «Що є методологією педагогіки, дидактики?».

Мотивація навчальної діяльності студента: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних категорій дидактики, сутності процесу навчання, його методологічних засад, структури, компонентів, відмінностей та діалектичної єдності процесів викладання і учіння.

Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

1. Суть процесу навчання.
2. Методологічна основа процесу навчання.
3. Рушійні сили процесу навчання.
4. Основні функції навчання.
5. Компоненти процесу навчання.
6. Структура процесу засвоєння знань (етапи, стадії).
7. Види навчання.
8. Особливості організації навчання та розумового розвитку дітей у системі спеціальної освіти.

Підведення підсумків заняття. Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється навчання, виховання і розвиток дітей. В його основі – основні положення теорії пізнання - гносеології. Рушійними силами виступають зовнішні та внутрішні суперечності, вирішення яких підіймає дітей на новий рівень засвоєння знань, основними етапами яких є: сприйняття-осмислення - усвідомлення – закріплення – застосування. Реалізація трьох функцій навчання, застосування різних його видів сприяє більш глибокому засвоєнню знань дітьми та вирішенню виховних та розвивальних завдань.

Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

Який зміст поняття «процес навчання»?

Зробіть порівняльний аналіз понять: «навчальний процес», «процес навчання».

Назвіть основні суперечності процесу навчання.

У чому полягає єдність та специфіка процесів пізнання та учіння?

Доведіть взаємозалежність функцій процесу навчання.

Доведіть необхідність використання у сучасній школі різноманітних видів навчання.

Розкрийте роль та специфіку навчання у всебічному розвитку особистості.

У чому сутність підходу до розуміння процесу навчання з позиції гносеології?

Назвіть основні етапи оволодіння знаннями. Визначте їх логічну послідовність та дайте їм характеристику.

Складіть словник педагогічних термінів до теми.

Складіть структурно-логічну схему до даної теми.

Зміст лекції

1. За оцінкою Б.П. Єсипова навчання – це процес цілеспрямований, керований, в якому вчитель викладає знання, дає знання, вчить методам та прийомам свідомого засвоєння, закріплення та застосування, перевіряє якість знань, умінь, навичок. При цьому він постійно піклується про розвиток пізнавальних здібностей школярів.

Польський дидакт В. Оконь вважає, що під навчанням слід розуміти планомірну та систематичну роботу вчителя з учнями, що базується на здійсненні та закріпленні змін в їх знаннях та в самій особистості під впливом навчання; оволодіння знаннями та цінностями, а також особистою практичною діяльністю. Навчання є цілеспрямованою діяльністю, мається на

увазі намір вчителя стимулювати учіння як суб'єктивну діяльність самих учнів.

Науковець Є.С. Рапацевич вважає, що навчання – це цілеспрямований процес організації та стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів по оволодінню науковими знаннями, вміннями та навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду, морально-естетичних поглядів та переконань.

Поряд з відмінностями у визначеннях навчання є і спільні ознаки: активна цілеспрямована пізнавальна діяльність учня під керівництвом учителя, в результаті якої учень отримує систему наукових знань, умінь, навичок, у нього формується інтерес до навчання, розвиваються пізнавальні та творчі здібності, а також моральні якості особистості.

Крім поняття «навчання» існують категорії «процес навчання» та «навчальний процес».

На думку М.В. Савіна процес навчання – це рух учня під керівництвом учителя шляхом оволодіння знаннями.

Науковець Г.І. Щукіна вважає, що процес навчання являє собою складну єдність діяльності вчителя та діяльності учнів, спрямованих до загальної мети – озброєння учнів знаннями, вміннями, навичками, до їх розвитку та виховання.

Відомий учений Ю.К. Бабанський процес навчання розуміє як цілеспрямовану взаємодію вчителя та учнів, в ході якого вирішуються завдання освіти дітей.

На основі аналізу різних визначень, можна стверджувати, що *процес навчання* – це взаємодія вчителя та учнів, в ході якої учні за допомогою та під керівництвом педагога усвідомлюють мотиви своєї пізнавальної діяльності, оволодівають системою наукових знань про навколишній світ та формують науковий світогляд, всебічно розвивають інтелект та вміння вчитися, а також моральні якості та ціннісні орієнтири у відповідності з особистими та суспільними інтересами та потребами.

Для процесу навчання характерні наступні ознаки: цілеспрямованість, цілісність, двобічність, спільна діяльність учителя та учнів, керівництво розвитком та вихованням учнів, організація та керування цим процесом.

Процес навчання включає діяльність учня (учіння) та діяльність вчителя (викладання). *Учіння* – це цілеспрямована, усвідомлена активна пізнавальна діяльність учня, що полягає у сприйнятті та оволодінні науковими знаннями, в узагальненні фактів, що були сприйняті, у закріпленні та застосуванні отриманих знань на практиці.

Викладання – це цілеспрямована діяльність учителя по формуванню в учнів позитивних мотивів учіння, організації сприйняття, осмислення та усвідомлення інформації, змісту матеріалу, викладених фактів та явищ, забезпеченню вміннями користуватися отриманими знаннями та уміннями отримувати знання самостійно.

Процес навчання охоплює взаємодію учителя та учня. *Навчальний процес* на відміну від процесу навчання охоплює не лише взаємодію учителя та учнів, а й всі компоненти навчання: методи, форми, засоби, прийоми навчання. *Процес навчання* – цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється навчання, виховання та розвиток дітей.

Методологічною основою процесу навчання є наукова теорія пізнання, яка вивчає природу наукового пізнання та його можливості, головні закономірності пізнавального процесу, форми та методи пізнання людиною навколишньої дійсності, умови істинності пізнання.

В основі вітчизняної теорії навчання лежить матеріалістична теорія пізнання, яка розкриває сутність процесу пізнання. Процес пізнання відповідно до матеріалістичної філософії – це відображення об'єктивного матеріального світу у нашій свідомості. Але це не дзеркальне відображення об'єктивної реальності, а процес ряду абстракцій, процес формування наукових понять, законів та закономірностей, в яких розкривається сутність пізнавальних явищ та процесів, їх внутрішні закономірні зв'язки.

В основі теорії пізнання – учіння про вищу нервову діяльність І.П. Павлова та І.М. Сеченова, сутність якої полягає в наступному: вища нервова діяльність – це діяльність великих півкуль головного мозку (з найближчою підкоркою), що забезпечує адаптацію організму до навколишнього середовища через єдність умовних та безумовних рефлексів; фізіологічним механізмом вищої нервової діяльності є тимчасові нервові зв'язки, що лежать в основі утворення умовних рефлексів.

Учіння про рефлекторну природу діяльності нервової системи заклало основи матеріалістичної психології. Умовні рефлекси лежать в основі звичок поведінки, а також умінь та навичок, які людина отримує в процесі навчання.

Вища нервова діяльність людини здійснюється через першу сигнальну систему на базі умовних рефлексів та другу сигнальну систему, основним подразником в якій є слова, «другі сигнали». Саме друга сигнальна система у людини забезпечує її процеси мислення та пізнання навколишнього світу в поняттях та законах.

Процес навчання в значній мірі зумовлений утворенням тимчасових зв'язків у другій сигнальній системі на основі орієнтовного рефлексу, тобто першої сигнальної системи. Слово вчителя чи інші носії словесної інформації, викликаючи емоції та інші сигнали першої сигнальної системи, відіграють величезну роль у засвоєнні учнями наукових понять та теорій.

Отже, *методологія* – це наукове знання про шляхи, способи та методи наукового пізнання; це фундамент, основа, база, з позиції яких пояснюються різні явища, процеси.

Пізнання – праця вченого-дослідника. *Навчання* – різновид процесу пізнання.

Методологічною основою процесу навчання є теорія пізнання (гносеологія).

Основні положення гносеології:

а) існують речі незалежно від нашої свідомості;

б) відчуття – це відображення в свідомості об'єктивно існуючих речей дійсності; суб'єктивний образ об'єктивного світу;

в) ніякої різниці між явищем і "річчю в собі" немає;

г) пізнання є вічним наближенням до істини;

д) пізнання проходить такі етапи: від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього - до практики.

Співвідношення процесів пізнання та навчання

Спільні ознаки:

а) визначаються потребами суспільства;

б) здійснюються за схемою: живе споглядання – абстрактне мислення – практика.

Відмінності:

а) пізнання має справу із об'єктом пізнання, а навчання може мати справу із наочним, словесним його зображенням;

б) у пізнанні відкривається щось об'єктивно нове; у навчанні пізнається вже щось відкрите наукою;

в) у навчанні прискореним темпом пізнають те, на що наука витратила роки;

г) обов'язковим компонентом навчання є формування умінь та навичок застосування знань на практиці; у науці лише відкривають істину.

3. Рушійними силами процесу навчання є протиріччя, або суперечності. Суперечність – певна перешкода, невідповідність, яку треба подолати, щоб досягти успіху, мети.

Суперечності процесу навчання:

а) між постійно зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання і станом цього процесу, що потребує постійного вдосконалення;

б) між досягнутим рівнем знань, умінь і навичок та тими знаннями, уміннями і навичками, потрібними для вирішення нових завдань;

в) між фронтальним викладанням матеріалу вчителем та індивідуальним характером його засвоєння;

- г) між особистим досвідом та науковими знаннями;
- д) між розумінням матеріалу вчителем та учнями ("лінгвістичний бар'єр");
- е) між теоретичними знаннями та уміннями застосовувати їх на практиці.

4. *Функції навчання*

Освітня:

- а) оволодіння учнями знаннями;
- б) повторення, закріплення, узагальнення, систематизація знань;
- в) формування умінь та навичок застосування знань.

Виховна:

а) формування у дітей наукового світогляду, моральної свідомості, моральних норм поведінки, виховання у дітей моральних якостей, культури розумової праці. На уроці повинні виховувати: особистість учителя (культура мовлення, тактовність, міміка, манери); зміст уроку; інтер'єр кабінету; методи та засоби навчання; форми організації навчання; характер пізнавальної діяльності дітей.

Розвивальна:

- а) розвиток інтелекту (розуму) у дітей: пам'яті, уваги, мислення, мовлення, уяви, сприйняття; розумових здібностей (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, висновки);
- б) розвиток загальнонаукових здібностей (конспектувати, складати план, тези, готувати доповіді, реферати, виступи тощо);
- в) розвиток предметних здібностей, зумовлених специфікою предмета;
- г) розвиток сенсорної сфери (органів чуття);
- д) розвиток емоційно-вольової сфери: почуття та емоції відіграють дуже важливу роль у навчанні і вихованні;
- е) розвиток мотиваційної сфери.

Мотив – внутрішній збудник, конкретизована потреба.

Мотиви навчання: соціальні (приносити користь суспільству); моральні (бути вихованою людиною і знати, як себе поводити в різних життєвих ситуаціях); пізнавальні (відкривати щось нове, бути ерудованим); професійні (отримати гарну професію, добре забезпечення); спонукальні (з примусу); меркантильні (корисливі). Провідний мотив у навчанні – пізнавальний інтерес.

Мотиви надають навчальній діяльності значущого сенсу. Учіння стає саме по собі життєво важливою метою, а не тільки засобом досягнення інших цілей. Без позитивної мотивації пізнавальна діяльність людини може здаватися їй такою, що не має сенсу. Позитивні мотиви навчання не виникають самі по собі, тому вчителі повинні забезпечити цілеспрямований розвиток мотиваційної сфери навчання учнів.

Основними шляхами та методами формування позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності вчені А.К. Маркова, А.Б. Орлов та інші вважають:

- усвідомлення ролі змісту навчального матеріалу. Слід зауважити, що сама по собі навчальна інформація без урахування інтересів та потреб учнів не має для них значення та не має позитивного впливу. Врахування вікових потреб у змісті інформації допомагає формувати любов до інтелектуальної діяльності;

- раціональна організація навчальної діяльності, що робить процес пізнання цікавим завдяки використанню різноманітних методів та форм навчальної діяльності, завдань дослідницького характеру, нестандартних, історичних та цікавих завдань, навчально-проблемних ситуацій, що розвивають гнучкість розуму, кмітливість;

- використання оцінної діяльності вчителя та товаришів. Їх думка впливає на формування позитивної мотивації. Важливою є і ситуація успіху, особливо для учнів, що невпевнені у собі, а також для тих, хто втратив інтерес до навчання та потребу у знаннях;

- розвиток пізнавального інтересу як головного мотиву пізнавальної діяльності, формування об'єктивної потреби у знаннях та інтелектуальній діяльності.

Пізнавальна діяльність дітей полімотивована. У різних навчальних ситуаціях на перший план виходять то одні, то інші мотиви. Педагогам необхідно підтримувати, підсилювати та розвивати позитивну мотивацію та нівелювати негативну.

5. *Компоненти навчання.* З точки зору керівництва навчальним процесом відомі науковці (П.І. Підкасистий, Ю.К. Бабанський та інші) виділяють наступну його структуру:

а) цільовий: визначення мети, цілей та завдань освіти, навчання взагалі та до кожного уроку;

б) стимулююче-мотиваційний: визначення, підбір системи заохочення; формування в учнів позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності, яка б сприяла їх наполегливій систематичній роботі. Мотиви надають навчальній діяльності значущого сенсу. Учіння стає саме по собі життєво важливою метою, а не тільки засобом досягнення інших цілей;

в) змістовий: визначення змісту освіти; добір вчителем до кожного уроку змісту матеріалу з логічним стрижнем, що сприяв би встановленню міжпредметних зв'язків, їх з'ясуванню, вихованню та розвитку учнів;

г) операційно-діяльнісний (процесуальний): добір вчителем найефективніших методів, прийомів, засобів, форм навчання;

д) контрольню-регулюючий: контроль та коригування процесу засвоєння знань з боку вчителя, самоконтроль учнів;

е) оцінно-результативний: оцінка з боку педагогів та самооцінка учнів;

Усі компоненти взаємозумовлені і, якщо випадає хоча б один із них, то навчальний процес порушується, ефективність його зменшується.

б. Етапи засвоєння знань:

Відповідно до діалектичного методу пізнання (сприйняття – абстрактне мислення – практика) дидактика визначає компоненти засвоєння знань дітьми:

1. *Сприйняття*. В результаті сприйняття формується уявлення – це відображення в свідомості зовнішніх ознак того, що вивчається.

Щоб учні добре сприймали, треба викликати інтерес, потребу, позитивні емоції та почуття у дітей: діалогова взаємодія, суб'єктивний рівень спілкування з учнями, наочність на уроці, тощо.

2. *Осмислення та розуміння (усвідомлення)*. У результаті осмислення у дітей з'являється поняття – це відображення в свідомості внутрішніх ознак, властивостей, сутності, причинно-наслідкових зв'язків. Вони виражаються у правилах, законах, теоріях. Осмисленню та усвідомленню сприяють різні мисленнєві операції: аналіз, синтез, співставлення, порівняння, узагальнення, систематизація.

3. *Узагальнення та систематизація знань*.

Узагальнення – виділення властивостей певного класу предметів, перехід від одиничного до загального.

Систематизація – знання, зведені до певної системи з чіткою структурою, послідовністю.

4. *Закріплення знань*. Метою закріплення є переведення знань з короткотривалої пам'яті в довготривалу. Цьому сприяє повторення (можна з додаванням нового), виконання вправ тощо.

5. *Застосування знань на практиці* (практичні завдання та вправи; творчість). Основна мета цього етапу – формування умінь та навичок застосування отриманих теоретичних знань в практичній діяльності. Особливого значення набуває творчий рівень застосування знань: не за шаблоном, не за схемою, не за аналогією, а зовсім в нових умовах з привнесенням чогось нового. (практичні завдання та вправи; творчість).

7. *Види навчання*.

У залежності від характеру організації процесу викладання та засвоєння знань, від специфіки побудови змісту навчального матеріалу, методів та засобів навчання, які застосовуються, виділяють наступні види навчання:

Догматичне – зміст матеріалу завчається напам'ять, розвивається механічна пам'ять. З'явилося у Середньовіччі. У сучасних школах присутні лише елементи (вивчення таблиці множення).

Пояснювально-ілюстративне: учням не просто повідомляють готові знання, а пояснюють та обґрунтовують їх задля зменшення механічного запам'ятовування та збільшення усвідомлюваності. Характер засвоєння знань – репродуктивний.

Ю.К. Бабанський запропонував схематичне зображення дій учителя та учнів у процесі пояснювально-ілюстративного, проблемного та програмованого навчання.

Пояснювально-ілюстративне навчання

Дії вчителя	Дії учня
1. Інформує про нові знання.	1. Сприймає нову інформацію, виявляє первісне розуміння.
2. Організовує усвідомлення навчальної інформації.	2. Усвідомлює, поглиблює розуміння навчального матеріалу.
3. Організовує узагальнення знань.	3. Узагальнює вивчений матеріал.
4. Організовує закріплення навчального матеріалу.	4. Закріплює вивчене шляхом повторення.
5. Організовує застосування знань та оцінює ступінь засвоєння.	5. Застосовує вивчене у вправах, завданнях та ін.

Програмоване навчання: спеціальна побудова навчального матеріалу – розподіл на малі дози, які легко засвоюються. Складаються спеціальні програми:

- лінійні: матеріал поділено на малі дози. Вивчивши дозу, за допомогою спеціального завдання перевіряють засвоєння матеріалу. Засвоїв – вивчається наступна доза;

- розгалужені: матеріал розподілено на більші дози з вказівками щодо їх засвоєння. Перевірка відбувається за допомогою тестів;

- комбіновані: лінійні + розгалужені;

Програмоване навчання

Учитель (підручник, комп'ютер)	Учень
1. Надає першу дозу матеріалу.	1. Сприймає інформацію.
2. Пояснює першу дозу матеріалу та дії з ним.	2. Виконує операції по засвоєнню першої дози.
3. Ставить контрольні запитання.	3. Відповідає на запитання.
4. Якщо відповідь вірна, надає другу дозу матеріалу, якщо ні – пояснює помилку, повертає до роботи з першою дозою.	4. Переходить до наступної дози матеріалу. Якщо відповідь невірна, повертається до вивчення першої дози.

Диференційоване навчання: здійснюються між школами, класами в школі, групами та окремими учнями в класі. Критерії: за здібностями, за недостатністю здібностей, за майбутньою професією, за інтересами учнів, за талантами дітей тощо.

Диференціація буває:

- зовнішня (різні типи шкіл);

- внутрішня (розподіл між класами, учнями);

Проблемне навчання: вчитель не дає готових знань, а за допомогою проблемних питань, завдань, дослідів створює проблемну ситуацію, потім

формулюється проблема, висувається гіпотеза, перевіряється припущення, аналізуються отримані результати.

Методи проблемного навчання:

- а) проблемний виклад;
- б) частково-пошуковий;
- в) пошуковий;
- г) дослідницький.

Проблемне навчання

Дії вчителя	Дії учня
1. Створює проблемну ситуацію.	1. Усвідомлює суперечності у явищі, що вивчається.
2. Організовує роздуми над проблемою та поставленими завданнями.	2. Формулює проблему.
3. Організовує пошук гіпотези – пояснення знайдених суперечностей.	3. Висуває гіпотези, що пояснюють явища.
4. Організовує перевірку гіпотези.	4. Перевіряє гіпотези в експерименті, вирішенні завдань, аналізі та ін.
5. Організовує узагальнення результатів та застосування.	5. Аналізує результати, робить висновки, застосовує отримані знання.

Розвивальне навчання – вид навчання, що забезпечує оптимальний розвиток учнів. Починаючи з 60-х років в педагогічній науці розробляють різноманітні підходи до побудови розвиваючого навчання. Так, Л.В. Занков обґрунтовував сукупність принципів розвитку мислення в процесі навчання: збільшення питомої ваги теоретичного матеріалу; навчання швидкими

темпами та на високому рівні складності; забезпечення усвідомлення учнями процесу учіння.

М.І. Махмутов та інші розробляли основи проблемного навчання. І.Я.Лернер та М.Н.Скаткін запропонували систему розвиваючих методів навчання; І.Я.Гальперін, Н.Ф.Талізін та інші обґрунтували теорію поетапного формування розумових дій.

Об'єднуючою ідеєю наукових пошуків розвиваючого навчання, що ведуться, є думка про необхідність суттєвого розширення сфери розвиваючого впливу навчання, так, щоб відбувався розвиток логічного мислення, уяви, різних видів пам'яті, якостей розуму, мовлення пізнавального інтересу, сенсорної та рухливої сфер.

Провідна роль належить теоретичним знанням, навчання відбувається швидкими темпами та на високому рівні складності. Процес навчання протікає усвідомлено, цілеспрямовано та систематично, успішність навчання досягається всіма учнями.

Евристичне навчання – вид навчання, що базується на основних принципах проблемного та розвиваючого навчання і має на увазі успішність розвитку учня за рахунок побудови та самореалізації особистісної освітньої траєкторії у заданому освітньому просторі.

Особистісно-орієнтоване навчання – вид навчання, в якому освітні програми і навчальний процес спрямовані на кожного учня з наявними у нього пізнавальними особливостями.

Комп'ютерне навчання – вид навчання, що базується на програмуванні навчальної діяльності, що реалізовується у контрольно-навчальній програмі для ЕОМ, що дозволяє забезпечити посилення індивідуалізації, персоніфікації процесу навчання за рахунок оптимального зворотнього зв'язку про якість засвоєння змісту освіти.

Дистанційне навчання – вид навчання, що дозволяє досягнути мети навчання при мінімальних витратах часу на засвоєння змісту освіти та

максимальному обсязі індивідуальної, самостійної роботи в умовах інформатизації освітнього процесу.

Особливості організації навчання та розумового розвитку дітей у системі спеціальної освіти

Характерною особливістю сьогодення є реконструювання системи спеціальної освіти на демократичних, гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей, рівня і діапазону освітніх потреб. В основу цього підходу покладено два принципи:

- не відривати дитину від сім'ї й суспільства, коли це можливо, і сприяти природному процесу її соціалізації;

- розробити та апробувати додаткові моделі спеціальної освіти та надати можливість батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку вибору форм і видів майбутньої освіти.

З метою реалізації основних положень Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про збереження виживання, захист і розвиток дітей та Національних програм щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку і їхніх батьків, в Україні розпочато державний експеримент з навчання цих дітей в загальноосвітньому просторі. Він здійснюється за двома напрямками:

Перший – інтегроване навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи. Згідно цієї моделі при загальноосвітній школі організуються спеціальні класи (класи компенсуючого типу) для дітей з конкретним порушенням психофізичного розвитку. В них навчальний процес здійснюється роздільно за спеціальними навчальними планами, програмами, підручниками та супроводжується обов'язковими заняттями з корекційного блоку. У вільні від навчання години учні спільно зі здоровими однолітками беруть участь у різних сферах шкільного життя.

Другий – інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку з їхніми здоровими

однолітками. Навчальний процес тут здійснюється диференційовано за індивідуальними програмами, посильними для дітей, і за умов кваліфікованої спеціалізованої корекційної допомоги. Тому, крім учителя, у навчальному процесі активну участь бере помічник (асистент) вчителя, який володіє корекційно-компенсаторними технологіями. Він здійснює превентивне і корекційне сприяння та надає психологічні і корекційні послуги. Меншою, ніж у звичайних класах, є наповнюваність учнів.

Введення різнорівневих моделей навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інтегрованому середовищі зовсім не означає, що мережа традиційних спеціальних закладів (спеціальні школи і школи-інтернати) повинна скорочуватись. По-перше, соціально-економічні, культурологічні проблеми багатьох сімей настільки незадовільні, що батьки цих дітей не можуть більш-менш задовільно утримувати їх в умовах сім'ї, не кажучи вже про можливість оплати освітніх послуг дитини на рівні тих, які вона отримує в школі-інтернаті. По-друге, для окремих груп дітей навчання в інтегрованому середовищі мало результативне, а часом й протипоказане (аутичним, з важкими порушеннями мовлення, з комбінованими порушеннями та ін.). Попередньо вони повинні певний час навчатися у спеціальному закладі і отримати відповідну корекційну допомогу, без якої навчання в загальноосвітньому закладі – мало результативне. Досвід роботи спеціальних шкіл-інтернатів підтверджує їх необхідність як закладів для дітей, що потребують особливої державної допомоги у здобутті освіти і соціально-трудової реабілітації.

Розкриття потенційних можливостей розвитку визначається також наявністю індивідуальних навчальних планів і програм, спеціального обладнання, спеціальних методик, диференційованістю медичних, логопедичних, соціально-психологічних послуг, творчістю і професійністю вчителя.

Концепція інклюзивного навчання є складною і багатоаспектною проблемою. Вона містить низку сегментів, без попереднього розв'язання яких

ця ідея приречена на неуспіх. Потрапивши до загальноосвітнього закладу глуха, сліпа, розумово відстала дитина залишиться самотньою, з комплексом проблем, якщо одночасно з цим не розширюватиметься рівень і обсяг спеціальних освітніх послуг, зокрема таких як: навчання за індивідуальними навчальними планами, програмами, підручниками (особливо в початковій школі), наявність спеціального обладнання, дидактичних матеріалів, надання діагностичних, консультативних і дійових послуг спеціалістами (логопедичні, медичні, соціальні, фізіотерапевтичні).

Висновки

Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється навчання, виховання і розвиток дітей. В його основі – основні положення теорії пізнання – гносеології. Русійними силами виступають зовнішні та внутрішні суперечності, вирішення яких підіймає дітей на новий рівень засвоєння знань, основними етапами яких є: сприйняття-осмислення – усвідомлення – закріплення – застосування. Реалізація трьох функцій навчання, застосування різних його видів сприяє більш глибокому засвоєнню знань дітьми та вирішенню виховних та розвивальних завдань.

Тема: Методи навчання

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність методів навчання як основних засобів засвоєння знань учнями;

б) виховна: формувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; викликати потребу до самоосвіти; формувати уміння та навички добору найефективніших методів навчання, які забезпечуть реалізацію триєдиної мети: дидактичної, виховної, розвивальної.

Ключові поняття: дидактика, методи, прийоми, засоби, функції методів навчання, класифікація, умови вибору методів навчання.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Класифікація методів навчання», «Функції методів навчання», «Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів», «Методи стимулювання навчальної діяльності учнів», «Методи контролю та самоконтролю».

План

1. Сутність понять "метод", "прийом", "засіб".
2. Функції методів навчання.
3. Класифікації методів навчання.
4. Характеристика методів навчання.
5. Умови вибору методів навчання.
6. Методи навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Література:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с.
2. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1995. 237 с.
3. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка. Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2001. 200 с.
4. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
5. Кузьмінський А.І., Омеляненко С.В. Технологія і техніка сучасного уроку: Навчальний посібник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://pidruchniki.com/1584072023452/pedagogika/tehnologiya_i_tehnika_shkilnogo_uroku
6. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://pidruchniki.com/86439/pedagogika/metodi_priyomi_rozvitku_movlennya_ditey

7. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання: збірник. К.: Шкільний світ, 2007. 112 с.

8. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика: навч. посіб. / С. Бекер, Дж. Бьорер та ін.; упоряд. О. Сидоренко, В. Чуба; консорціум із удоскон. менеджмент-освіти в Україні; Центр інновацій та розвитку; Програма поширення ситуаційної методики навч. К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. 255 с.

9. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: Мрія, 2015. 252 с.

10. Зміст, форми і методи навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://stud.com.ua/46690/pedagogika/zmist_formi_metodi_navchannya_ditey_obmezhenimi_mozhlivostyami_zdorovya

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми: Методи навчання
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття :

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність методів навчання як основних засобів засвоєння знань учнями;

б) виховна: формувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; викликати потребу до самоосвіти; формувати уміння та навички добору найефективніших методів навчання, які забезпечуть реалізацію триєдиної мети: дидактичної, виховної, розвивальної.

Завдання:

- розкрити сутність понять: «метод», «прийом», «засіб»;
- простежити генезис методів навчання;

- визначити функції методів навчання;
- подати класифікації методів навчання;
- дати характеристику методам навчання;
- висвітлити умови вибору методів навчання;
- розкрити сутність методів навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Що ви вкладаєте в поняття «метод», «прийом», «засіб»? «Яка роль методів навчання в пізнавальній діяльності?»

5. Мотивація навчальної діяльності студентів: запитання до студентів «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних категорій дидактики, сутності та дидактичної ролі методів, прийомів, засобів навчання. Для формування умінь комплексного добору та застосування методів навчання.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність понять «метод», «прийом», «засіб»;
- функції методів навчання;
- класифікації методів навчання;
- характеристика методів навчання;
- умови вибору методів навчання;
- методи навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

7. Підведення підсумків заняття: Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється навчання, виховання і розвиток дітей. Для успішного вирішення його завдань, учителям треба знати сутність методів навчання, їх дидактичну роль та умови доцільного вибору.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Що розуміють під методами, прийомами і засобами навчання?

2. Чим пояснюється різноманітність підходів до класифікації методів навчання? Яка класифікація, на Ваш погляд, більш практична?
3. Розкрийте сутність і прийоми застосування основних груп методів навчання.
4. Покажіть, як впливають мета і зміст навчальної роботи на вибір методів навчання, підкріпіть свою відповідь прикладами.
5. Дайте порівняльну характеристику методам навчання в класичній та спеціальній педагогіці.

Зміст лекції

1. Метод (від гр. *methodos*) – шлях до чогось, спосіб пізнання. Проблема методів навчання – одна з основних у сучасній дидактиці. Від її вирішення залежить ефективність навчального процесу, якість знань, умінь та навичок учнів. Методи навчання є одним із найважливіших компонентів навчального процесу. Цілі та завдання навчання реалізуються через комплексне застосування методів навчання.

Науковці дають різні визначення методам навчання. Так, дидакти М.А. Данилов та Б.П. Єсіпов вважають, що методи навчання – це способи роботи вчителя та учнів, за допомогою яких досягається засвоєння останніми знань, умінь та навичок, а також формування їх світогляду та розвиток пізнавальних сил.

Білоруський учений І.Ф. Харламов схиляється до думки, що методи навчання – це способи освітньої роботи вчителя та організації навчально-пізнавальної діяльності учнів по вирішенню різних дидактичних завдань, спрямованих на оволодіння матеріалом, який вивчається.

Ю.К. Бабанський переконаний, що методи навчання – це способи взаємопов'язаної діяльності вчителів та учнів, які спрямовані на реалізацію завдань освіти, виховання та розвитку.

Г.М. Коджаспирова стверджує, що методи навчання – це система послідовних, взаємопов'язаних дій учителя та учнів, які забезпечують

засвоєння змісту освіти, розвиток розумових сил та здібностей учнів, оволодіння ними засобами самоосвіти та самонавчання.

Аналіз різних визначень дає змогу виокремити найсуттєвіші характеристики методу: це спосіб спільної чи сумісної діяльності учителя з учнями, в ході якої вирішуються дидактичні завдання: навчати, розвивати, виховувати тощо.

У структурі методів виділяються прийоми. *Прийом* – частина, деталь методу; одиничне по відношенню до загального (методу). Одні й ті ж прийоми можуть входити до різних методів. Один й той же спосіб діяльності в одних ситуаціях може виступати як метод, а в інших – як прийом. Наприклад: основний метод – лекція на уроці, а прийом – бесіда, але в інших ситуаціях бесіда виступає самостійним методом.

Методи навчання є поліфункціональними: мотиваційна функція (розвиває позитивні мотиви навчання за допомогою вдало підібраних методів навчання), навчальна функція, виховна функція, розвиваюча функція, організаційна функція.

Крім понять «метод», «прийом» існує й поняття засобів навчання. *Засоби навчання* – джерела отримання знань учнями; матеріальна підтримка процесу навчання: слово вчителя, підручник, зошит, карта, таблиці тощо. До засобів навчання належать також і методи, і прийоми.

Часто в якості основи для класифікації дидактичних засобів використовується чуттєва модальність. В цьому випадку дидактичні засоби поділяють на:

- візуальні (зорові), до яких відносяться таблиці, карти, природні об'єкти та ін.;
- аудіальні (слухові) – радіо, магнітофони, музичні інструменти та ін.;
- аудіовізуальні (зорово-слухові) – звуковий фільм, телебачення та ін.

Польський дидактик В.Оконь запропонував класифікацію, в якій засоби навчання розміщені за зростанням можливості замінити дії вчителя та автоматизувати дії учня. Він виділив прості та складні засоби.

Прості засоби:

- словесні (підручники та інші тексти);
- візуальні (реальні предмети, моделі, картини та ін.).

Складні засоби:

- механічні візуальні прилади (діаскоп, мікроскоп, кодоскоп та ін.);
- аудіальні засоби (програвач, магнітофон, радіо);
- аудіовізуальні (звуковий фільм, телебачення, відео);
- засоби, які автоматизують процес навчання (лінгвістичні кабінети, комп'ютери, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі).

Дидактичні засоби стають цінним елементом процесу навчання в тому випадку, якщо використовуються в тісному зв'язку з іншими компонентами цього процесу.

2. Методи навчання є багатовимірними поняттями і можуть розглядатися з різних боків, тому нині не існує єдиної їх класифікації. Класифікувати – це означає звести до певної системи за окремим критерієм. Дидакти, що досліджують методи навчання, подають різні класифікації, бо кожна із них класифікується за певним критерієм.

Етапи розвитку методів навчання:

У 20-і роки ХХ століття з'явилася класифікація за критерієм активності учнів у навчанні (за ступенем активності) (Є.Я. Голант):

а) пасивні методи:

- лекція;
- розповідь;
- пояснення;
- демонстрація

б) активні методи:

- вправи;
- лабораторні роботи;
- бесіда.

У 30-50-і роки ХХ століття М.О. Данилов та Б.П. Єсіпов запропонували *класифікацію за дидактичною метою*:

- а) методи набуття нових знань;
- б) методи формування умінь та навичок;
- в) методи закріплення;
- г) методи застосування;
- д) методи перевірки.

Дидакти І.Я. Лернер та М.М. Скаткін розробили *класифікацію за характером пізнавальної діяльності дітей*:

- а) пояснювально-ілюстративні методи:
 - розповідь;
 - інструктаж;
 - пояснення;
 - бесіда
- б) репродуктивні (відтворення знань за схемами, за алгоритмами в аналогічних ситуаціях):
 - лекція;
 - демонстрація;
- в) проблемний виклад;
- г) частково-пошукові методи;
- д) дослідницькі методи.

Суть пояснювально-ілюстративного методу полягає в тому, що вчитель різними способами повідомляє готову інформацію, а учні її сприймають, усвідомлюють та фіксують в пам'яті. Повідомлення інформації вчитель здійснює за допомогою усного слова (розповідь, бесіда, пояснення, лекція), друкованого слова (підручник, додаткові посібники), наочних засобів (таблиці, схеми, картини, відео, кіно тощо), практичного показу способів діяльності (показ досліду, роботи на станку, способу рішення задачі тощо).

Пізнавальна діяльність учнів зводиться до запам'ятовування (яке може бути і неусвідомленим) готових знань. Тут має місце достатньо низький рівень мисленнєвої активності учнів.

Репродуктивний метод припускає, що вчитель повідомляє, пояснює, подає дітям знання в готовому вигляді, а учні засвоюють їх, потім відтворюють, повторюють один до одного спосіб діяльності за завданням учителя. Критерієм засвоєння є правильне відтворення (репродукція) знань.

Головна перевага даного методу, як і розглянутого вище пояснювально-ілюстративного методу, – економічність. Цей метод забезпечує можливість передачі великого обсягу знань за невеликий проміжок часу та без особливих зусиль. Міцність знань, завдяки можливості їх багаторазового повторення, може бути значною.

Обидва ці методи характеризуються тим, що збагачують знання, вміння, формують особливі мисленнєві операції, але не гарантують розвитку творчих здібностей учнів. Ця ціль досягається іншими методами, в тому числі, методом проблемного викладу.

Метод проблемного викладу є перехідним від виконавчої до творчої діяльності. Суть його полягає в тому, що вчитель ставить проблему і сам її вирішує, показуючи тим самим хід думки в процесі пізнання.

Учні при цьому слідкують за логікою викладу, засвоюючи етапи рішення цілісних проблем. В той же час вони не тільки сприймають, усвідомлюють та запам'ятовують готові знання, висновки, але й слідкують за логікою доказів, за ходом думки вчителя. І хоча учні за такого методу навчання лише спостерігачі ходу мислення, вони вчаться вирішенню пізнавальних проблем.

На більш високий рівень пізнавальної діяльності учнів підіймає частково-пошуковий (евристичний) метод. Він отримав назву частково-пошукового тому, що учні самостійно вирішують складну навчальну проблему не з початку і до кінця, а лише частково. Вчитель залучає учнів до виконання окремих кроків пошуку. Частина знань повідомляє вчитель,

частину – учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені питання або вирішуючи проблемні завдання. Навчальна діяльність розвивається по схемі: вчитель – учні – вчитель – учні і т. д.

Таким чином, суть частково-пошукового методу навчання зводиться до того, що:

- не всі знання учням пропонуються в готовому вигляді, їх частково потрібно здобувати самостійно;

- діяльність учителя полягає в оперативному керуванні процесом вирішення проблемних завдань.

Дослідницький метод навчання передбачає творче засвоєння учнями знань. Суть його полягає в наступному:

- учитель разом з учнями формулює проблему;

- учні самостійно її вирішують;

- допомога з боку вчителя лише тоді, коли виникають труднощі у вирішенні проблеми.

Таким чином, дослідницький метод використовується не тільки для узагальнення знань, але головним чином для того, щоб учень навчився набувати знання, досліджувати предмет та явища, робити висновки та застосовувати здобуті знання та навички в житті. Його суть зводиться до організації пошукової, творчої діяльності учнів та для вирішення нових для них проблем.

Головний недолік цього методу навчання полягає в тому, що він потребує значних затрат часу та високого рівня педагогічної кваліфікації вчителя.

Класифікація методів навчання за джерелами отримання знань (Є.І. Перовський, Є.Я. Голант, Н.М. Верзилін, Д.О. Лорджіпанідзе). Існують три джерела знань: слово, наочність, практика. Відповідно виділяють словесні методи (джерелом знань є усне або друковане слово); наочні методи (джерелами знань є предмети, явища, за якими спостерігають та наочні

посібники); практичні методи (знання та вміння формуються в процесі виконання практичних дій):

- а) словесні методи (бесіда, лекція, дискусія, диспут, інструктаж);
- б) наочні методи (методи ілюстрації; методи спостереження; методи демонстрації);
- в) практичні методи (досліди, вправи, праця на виробництві);
- г) робота з книгою (читання, конспект, огляд);
- д) відеометод.

Найпоширенішою є класифікація Ю.К. Бабанського, в основі якої – структура діяльності: організація – здійснення – стимуляція – мотивація – контроль (регуляція). Усі методи навчання він розподілив на три великі групи, кожна з яких поділена на підгрупи: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання діяльності учнів; методи контролю та самоконтролю за ефективністю діяльності.

3. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

- а) за джерелом отримання знань:
 - словесні;
 - наочні;
 - практичні;
- б) за логікою сприйняття та передачі інформації:
 - індуктивні (від окремого до загального);
 - дедуктивні (від загального до окремого);
- в) за ступенем самостійності мислення при оволодіння знаннями:
 - репродуктивні (запам'ятовування готового та відтворення один до одного);
 - проблемно-пошукові;
- г) за ступенем управління навчальною роботою:
 - під керівництвом вчителя;
 - самостійна робота;
 - робота з книгою;

- письмова робота;
- лабораторна робота;
- виконання трудових завдань.

Методи стимулювання діяльності учнів:

а) стимулювання інтересу:

- пізнавальні ігри;
- навчальні дискусії;
- емоційно-моральні ситуації;

б) стимулювання обов'язку та відповідальності:

- переконання;
- вимоги;
- заохочення;
- покарання.

Методи контролю та самоконтролю за ефективністю діяльності:

а) усний контроль:

- індивідуальне опитування;
- фронтальне опитування;
- усні заліки та екзамени;
- програмоване опитування;
- усний самоконтроль

б) письмовий контроль:

- письмові контрольні роботи;
- письмові заліки та екзамени;
- програмовані письмові роботи;
- письмовий самоконтроль;

в) лабораторно-практичний контроль:

- контрольні-лабораторні роботи;
- машинний контроль;
- лабораторно-практичний самоконтроль.

Таблиця «Методи навчання» (розроблена Ю.К. Бабанським) чітко ілюструє групи та підгрупи методів.

І гр. – Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності			
<p>Словесні методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розповідь - бесіда - лекція - робота з книгою - пояснення <p>Наочні: ілюстрація, демонстрація.</p> <p>Практичні: досліди, вправи, навчально-продуктивна праця. (аспект джерела знань)</p>	<p>Індуктивні та дедуктивні методи (логічний аспект)</p>	<p>Репродуктивні та проблемно-пошукові методи (аспект мислення)</p>	<p>Методи самостійної роботи: робота з підручником, письмова робота, лабораторна робота, виконання трудових завдань. Робота під керівництвом учителя (аспект управління навчанням)</p>
ІІ гр. – методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності			
<p>Методи стимулювання та мотивації інтересу до навчання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пізнавальні ігри - навчальні дискусії - створення емоційно-моральних ситуацій 		<p>Методи стимулювання та мотивації обов'язку та відповідальності в навчанні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - впевненість в значимості навчання - ставлення вимог - вправи по виконанню вимог - покарання 	
ІІІ гр. – методи контролю та самоконтролю в навчанні			
<p>Методи усного контролю та самоконтролю:</p> <ul style="list-style-type: none"> - індивідуальне опитування - фронтальне опитування - усні заліки - усні іспити - програмоване опитування - усний самоконтроль 	<p>Методи письмового контролю та самоконтролю:</p> <ul style="list-style-type: none"> - контрольних письмових робіт - письмових заліків та екзаменів - програмованих робіт - письмового самоконтролю 	<p>Методи лабораторного контролю та самоконтролю:</p> <ul style="list-style-type: none"> - контрольних лабораторних робіт - машинного контролю - лабораторно-практичного самоконтролю 	

У 60-90-і роки ХХ століття з'явилася класифікація подвійних методів А.М. Алексюка та М.І. Махмутова (бінарні методи). В основі бінарної класифікації методів навчання - поєднання способів діяльності вчителів та учнів.

Вітчизняний дидакт А.М. Алексюк детально обґрунтовує бінарну класифікацію методів, в основі якої лежать дві ознаки: характер та рівень пізнавальної самостійності та активності учнів; джерела, з яких учні набувають знань.

Класифікація визначає чотири рівні застосування методів:

- на інформаційному (або догматичному) рівні словесна форма набуває бінарного характеру словесно-інформаційного методу;
- на проблемному (або аналітичному) рівні словесна форма набуває бінарного характеру словесно-проблемного методу;
- на евристичному (пошуковому) рівні словесна форма набуває бінарного характеру словесно-евристичного методу;
- на дослідницькому рівні словесна форма набуває характеру словесно-дослідницького методу.

Аналогічним шляхом класифікуються бінарні методи наочної форми (наочно-інформаційний, наочно-проблемний, наочно-практичний, наочно-евристичний, наочно-дослідницький методи) та практичної форми (практично-евристичний та практично-проблемний методи). Не названо практично-інформаційного методу, очевидно, з міркувань, що такого об'єднання форми та методу не буває, натомість обґрунтовується практично-дослідницький метод.

Бінарна класифікація є найреальнішою з усіх інших класифікацій, оскільки учитель діє комплексно.

Існують й інші класифікації методів навчання.

Характеристика методів навчання

Словесні методи

До них належать:

- усний виклад знань (лекція, пояснення, розповідь, інструктаж, роз'яснення);
- бесіда;
- диспут;
- дискусія;
- рольова гра (драматизація);
- робота з книгою.

Спільне – *слово* (усне чи писемне).

Усний виклад – це монолог учителя, монологічна форма навчальної роботи. Викладач повідомляє інформацію, учень сприймає її, осмислює, запам'ятовує, а потім - відтворює (репродуктивне засвоєння). За даними спеціальних досліджень, на цей метод припадає 51,8% навчального часу.

Розповідь – жвавий, образний, емоційний та короткотривалий виклад, що містить фактичний матеріал.

Пояснення – тлумачення, доказовий виклад матеріалу вчителем, пов'язаний з вивченням правил, законів, дій, явищ. Учитель висуває певну тезу та подає систему її обґрунтування.

Лекція – усний виклад великого за обсягом та складного за логічною побудовою навчального матеріалу.

Бесіда поділяється на: а) за місцем у навчальному процесі: вступна, повідомляюча, повторювальна, закріплююча, контрольна; б) за характером: катехізисна (репродуктивна), евристична.

Драматизація – імпровізоване розігрування ролей.

Дискусія як метод навчання базується на обміні поглядами з певної проблеми. Причому ці погляди відображають або власні думки учасників дискусії, або спираються на думки інших осіб. Головна функція навчальної дискусії - стимулювання пізнавального інтересу. За допомогою дискусії її

учасники набувають нових знань, закріплюються у власній думці, навчаються відстоювати свою позицію, рахуватися з поглядами інших.

Наочні методи:

Спостереження – безпосереднє споглядання та сприйняття явищ дійсності: поведінки тварин, функціонування механізмів. Види: безпосереднє; за допомогою спеціальних приладів (мікроскоп, телескоп, термометр, барометр та ін).

Ілюстрація – матеріал показується у статичному вигляді (рослини, прилади, картини, фотографії, карти, схеми).

Демонстрація – показ матеріалів у динаміці (досліди з хімії, креслення на дошці, показ відео, фільмів та діафільмів).

Практичні методи:

Застосовуються для безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення знань, вмінь та навичок.

Вправи – повторення певних дій, під час яких учні виробляють уміння та навички застосування знань. Види: усні, письмові, графічні, технічні, фізичні. Графічні: графіки, діаграми, ескізи, таблиці, ілюстрації, замальовки з натури. Технічні: робота з інструментом, догляд за тваринами, обслуговування машин, апаратів, комп'ютерів.

Лабораторний метод базується на проведенні експерименту, який дозволяє вивчити певне явище – причини появи, процес перебігу, існування, наслідки (фізика, хімія, біологія) за допомогою спеціального обладнання.

Практичні роботи – застосування знань у ситуаціях, наближених до життєвих (заміряти, зіставляти).

Індуктивні та дедуктивні методи

Індуктивний метод. Поняття «індукція» (від. лат. *inductio* – зведення) – форма умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне.

Індуктивний метод навчання забезпечує перехід від одиничного до загального висновку на основі знання про предмети даного класу.

Позитивами індуктивного методу навчання є те, що висновки, отримані внаслідок безпосереднього зв'язку з фактами, є переконливими, доказовими, доступними та зрозумілими.

Індуктивний метод вчить учнів виявляти причинно-наслідкові залежності, висувати проблеми та долати суперечності, що виникають у процесі вирішення проблеми, тобто сприяє розвитку їхнього творчого мислення. Прикладами індуктивних методів можуть бути: бесіда (евристична), методи проблемного навчання (частково-пошуковий, пошуковий, дослідницький), досліди, що ведуть до формулювання висновків та ін.

Слабкістю індуктивного методу є те, що він вимагає більшого часу на вивчення нового матеріалу, ніж дедуктивний. А це нерідко призводить до перевантаження учнів. Крім цього, він меншою мірою сприяє розвитку абстрактного мислення, бо спирається на конкретні факти, посилення та інші дані.

Дедуктивний метод. Дедукція (від. лат. deductio – виведення) – перехід від загального до окремого. На противагу індукції дедуктивний метод вивчення навчального матеріалу забезпечує перехід від загального до одиничного.

Дедуктивний метод забезпечує систематичний та стрункий виклад навчального матеріалу, тісний взаємозв'язок елементів знання в його системі: уміння виводити одні знання з інших, зв'язувати їх, абстрагуючись від конкретного змісту, застосовувати здобуті знання в життєвій практиці. Метод звільняє навчальний процес від надмірної фактології, великої кількості прикладів, тобто є набагато економнішим за індуктивний. Приклади дедуктивних методів: розповідь, пояснення тощо.

Слабкістю методу є недостатня переконливість. Він не вчить ставити проблеми, створювати проблемні ситуації, не націлює учнів на вирішення суперечностей, отже, слабо сприяє розвитку творчого мислення учнів. За умови неправильного застосування дедуктивний метод схематизує та

спрощує навчально-пізнавальний процес, загрожує виробленням в учнів звички до догматичних положень. Тому гіпертрофія дедукції, так само як індукції, у педагогіці недопустима.

Активні методи навчання

Активні методи навчання – це такі методи навчання, під час яких діяльність учня має продуктивний, творчий, пошуковий характер. До активних методів навчання відносяться дидактичні ігри, аналіз конкретних ситуацій, вирішення проблемних задач, навчання за алгоритмом, мозкову атаку та ін.

Професор В.І. Рибальський подає таку класифікацію методів активного навчання. Він поділяє їх на імітаційні та неімітаційні.

Імітаційні:

- програвання конкретних ситуацій;
- ділова гра;
- сюжетно-рольова гра;
- імітаційні вправи.

Неімітаційні:

- методи проблемного навчання;
- дискусії;
- творчі роботи;
- диспути;
- метод алгоритмізації;
- використання навчальних машин;
- дидактична гра;
- мозкова атака.

Розглянемо деякі з цих методів.

Метод дидактичних ігор. Дидактичні (навчальні) ігри як метод навчання стали користуватися великою популярністю в другій половині ХХ століття. Деякі вчені відносять їх до практичних методів навчання, інші - виділяють в окрему групу. Для виділення дидактичних ігор в окрему групу є підстави: по-перше, вони, вбираючи в себе елементи наочних, словесних,

практичних методів, виходять за їх межі; по-друге, вони мають властиві лише їм особливості.

Дидактична гра – це така колективна, цілеспрямована, навчальна діяльність, коли кожен учасник і команда в цілому об'єднані вирішенням головного завдання йі орієнтують свою поведінку на перемогу.

У психолого-педагогічній науці роль гри в розумовому розвитку, у підвищенні ефективності навчання обґрунтована психологами: Л. Виготським, Д. Ельконіним, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном; педагогами: Ю. Азаровим, О. Газманом, А. Макаренком, В. Мухіною, В. Сухомлинським, К. Ушинським, С. Шмаковим та іншими.

Вони довели, що гра підвищує мотивацію навчальної діяльності, стимулює ініціативу та творчість, створює умови для формування різнобічних стратегій вирішення завдань, вчить самостійно приймати рішення та перевіряти їх.

Мета дидактичних ігор – навчання, розвиток та виховання учнів. Дидактична гра – це активна навчальна діяльність, в основі якої – глибокий пізнавальний інтерес.

Дидактична гра заснована на змаганнях у знаннях. Пізнавальна активність стимулюється конкурентністю, змагальним характером гри. В. Сухомлинський радив педагогам створювати такі умови в навчальному процесі, щоб кожен учень хоча б один раз відчув радість перемоги, радість творчості. Це дає дитині впевненість, віру в свої сили, підвищує самооцінку та надихає на подальші звершення. Саме ігри дають можливості змагатися, перемагати (індивідуально, парами, мікрогрупами, колективами), викликають у школярів прагнення аналізувати, порівнювати, досліджувати сховані причини явищ, приймати нестандартні рішення, а це і є творчість.

Мета гри – засвоїти, усвідомити, повторити, закріпити певний обсяг матеріалу за одиницю часу, вчити діалектично мислити, розвивати інтерес до предмета, творчі здібності, уміння аналізувати, синтезувати, зіставляти,

порівнювати, досліджувати причини явищ, приймати спільні, часто – нестандартні рішення тощо.

Щоб дидактичні ігри вирішували покладені на них завдання, необхідно дотримуватися певних умов їх організації, які були визначені на основі аналізу психолого-педагогічної літератури:

1. Необхідно чітко формулювати дидактичну мету, яка повинна бути досягнута в результаті навчальної гри.

2. Давати чіткий інструктаж щодо правил гри, її ходу, критеріїв оцінювання.

3. Передбачати можливість ускладнення гри (використання нових знань, додаткової інформації, підвищення темпу, вимог до рівня знань). Разом з тим у початковому варіанті гри вимоги до учасників бажано не ускладнювати. Це дозволить залучити до гри усіх. Зміну (ускладнення) умов гри доцільно здійснювати на контрольних етапах.

4. Доцільно стимулювати та передбачати за певних умов гри колективну взаємодію учнів, спільне обговорення під час прийняття рішення, взаємний контроль і оцінку.

5. Процес гри повинен спрямовуватися та керуватися педагогом. Інколи вчитель може взяти в ній участь на рівних з учнями правах, як рівноправний учасник.

6. Бажано не допускати багаторазового повторення однієї і тієї ж гри; варто передбачати можливість її зупинки, коли навчальна мета досягнута, при явній перевазі команди або учасника, при перевтомі тощо, але після завершення певних циклів.

7. Спосіб підрахунку результатів гри (кінцевих і проміжних) повинен бути простим і зрозумілим, а також відповідати реальним можливостям і особливостям гри (диференційований підхід до оцінювання складнощів різних ігрових ситуацій).

Дидактичні ігри як метод навчання містять в собі великі потенційні можливості активізації процесу навчання.

Мозкова атака (брейнштормінг) – метод навчання, спрямований на активізацію розумових процесів шляхом спільного пошуку вирішення складної проблеми. Запропонований цей метод американським психологом А. Осборном. Його суть полягає в тому, що учасники висувають свої ідеї, пропозиції з певної проблеми. Всі ідеї, навіть найнесподіваніші, приймаються і проходять групову експертизу, підлягають обговоренню. Цей метод навчає культурі спільного обговорення ідей, подоланню стереотипів та шаблонів в мисленні; розкриває творчий потенціал людини.

Навчання за алгоритмом як метод навчання використовується в технології програмованого навчання. Алгоритм в педагогіці розуміється як вказівка з виконання строго послідовних дій з навчальним матеріалом, що гарантує вирішення навчальних завдань на високому рівні.

У наш час активно розробляються напрями в педагогіці, які використовують приховані можливості учнів: суггестопедія та кібернетикосуггестопедія (Г. Лазанов, В.В. Петрусинський) – навчання засобами навіювання; гіпнопедія – навчання уві сні; фармакопедія – навчання за допомогою фармацевтичних засобів. Досягнуті певні результати при їх застосуванні в процесі вивчення іноземних мов та деяких спеціальних дисциплін.

Сьогодні ми часто чуємо про інтерактивне навчання, про методи інтерактивного навчання. Давайте з'ясуємо, що це за навчання.

Дидакт Я. Голант ще в 60-х роках ХХ ст. визначив три моделі навчання:

1. Пасивна:
$$\begin{array}{ccc} \text{Вч} & \xrightarrow{\quad} & \text{Уч} \\ \text{S} & - & \text{O} \end{array}$$

Учень повинен засвоїти та відтворити матеріал, поданий учителем. Методи, за яких учні слухають та спостерігають: лекція-монолог, читання, пояснення, демонстрація, ілюстрація, відтворювальне опитування.

2. Активна:
$$\begin{array}{ccc} \text{Вч} & \xrightarrow{\quad} & \text{Уч} \\ \text{S} & \xleftarrow{\quad} & \text{S} \end{array}$$

Вона передбачає діалогову взаємодію.

3. Інтерактивна модель навчання – це різновид активного навчання. Interact (англ.): inter – взаємний, act – діяти. Його суть – постійна, активна взаємодія всіх учнів.

Модель: вчитель → учні → учні:

у парах, у трійках, у четвінках – змінного складу. У мікрогрупах – колективна, кооперативна діяльність. У групах – почуття групової належності дає змогу подолати труднощі. Учні відчувають емоційну та інтелектуальні підтримку.

4. Вибір методів навчання залежить від:

- а) цілей та завдань навчання;
- б) змісту матеріалу;
- в) особливостей методики викладання предмета;
- г) умов, в яких відбувається навчання;
- д) часу, відведеного на вивчення матеріалу;
- е) вікових особливостей дітей;
- є) рівня підготовки дітей;
- ж) матеріального оснащення навчального закладу;
- з) професійної майстерності вчителя.

Немає і не може бути якось універсального методу. Для кожного уроку, для кожного його етапу треба добирати найдоцільніші, які сприяють реалізації триєдиної функції процесу навчання: засвоєнню знань учнями, їх розвитку та формуванню всебічно та гармонійно розвиненої особистості.

5. Методи навчання у спеціальній педагогіці

Методи навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Використання того чи іншого методу, або групи методів визначається насамперед характером мовленнєвого порушення, змістом, метою та завданнями заняття з формування рідної мови та розвитку мовлення, віковими та індивідуально-психологічними особливостями дітей

Наочні методи займають суттєве місце в корекційній роботі з дітьми з ПМР. Використовують безпосередні та опосередковані наочні методи. До

безпосередніх відносять: спостереження, екскурсії, огляди приміщень, розгляд натуральних предметів. Ці методи спрямовані на накопичення змісту мовлення та забезпечують зв'язок двох сигнальних систем.

Опосередковані методи засновані на застосуванні зображувальної наочності та технічних засобів навчання. Це розглядання іграшок, картин, фотографій, перегляд діафільмів, опис картин та іграшок, розповіді за картинками та іграшками. Ці методи використовують для закріплення знань, словника, розвитку узагальнюючої функції слова, навчання зв'язного мовлення. Опосередковані методи також використовуються для ознайомлення з об'єктами та явищами, з якими неможливо познайомитися безпосередньо.

Словесні методи дають можливість здійснювати в єдності розширення та закріплення знань дітей про навколишнє та формувати їхні початкові мовні вміння та навички. Основними словесними методами є: читання та розповідання художніх творів, заучування напам'ять, переказ, бесіди, пояснення, розповіді без опори на наочний матеріал.

Практичні методи здебільшого спрямовані на використання мовленнєвих умінь і навичок і їх удосконалення. Але в роботі з дітьми з ПМР їх застосовують і з метою полегшення сприймання, розуміння та засвоєння мовленнєвого матеріалу. До практичних методів відносять словесні дидактичні вправи, різні дидактичні ігри, ігри-драматизації, хороводні ігри, мо Вправи – це багаторазове повторення дітьми розумових і практичних дій.

У дошкільному закладі практичні методи здебільшого мають ігровий характер.

У залежності від характеру мовленнєвої діяльності дітей виділяють репродуктивні та продуктивні методи.

Репродуктивні методи засновані на відтворенні мовленнєвого матеріалу, готових зразків. Головним чином, вони застосовуються у словниковій роботі, у роботі з виховання звукової культури мовлення, під час формування граматичної будови мови, формуванні зв'язного мовлення на початковому етапі роботи.

Продуктивні методи передбачають побудову дітьми власних зв'язних висловлювань, коли дитина не просто відтворює знайомі їй мовні одиниці, а відбирає і комбінує їх кожен раз по-новому, пристосовуючись до умов спілкування. В цьому полягає творчий характер мовленнєвої діяльності.

Методичний прийом – це елемент, складова частина методу. Кожний метод, як правило включає декілька прийомів. Прийоми поділяють на три основні групи: словесні, наочні, ігрові.

Словесні прийоми: мовленнєвий зразок, повторне проговорювання, запитання, пояснення, вказівка, оцінка дитячого мовлення, словесні вправи.

Наочні прийоми: показ картинки, іграшки, предмета, руху, або дії, показ положення органів артикуляції під час навчання звукової культури мовлення. Наочні прийоми супроводжуються поясненням, вказівкою, запитаннями.

Ігрові прийоми можуть бути словесними та наочними. До них відносять: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів, елементи дидактичної гри, гри-драматизації. Ігрові прийоми мають відповідати віковим і психологічним особливостям дітей.

У корекційно-логопедичному процесі найчастіше прийоми використовують комплексно.

Висновки. Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється навчання, виховання та розвиток дітей. Для успішного вирішення його завдань, учителям треба знати сутність методів навчання, їх дидактичну роль та умови доцільного вибору.

Тема: Форми організації навчання. Урок – основна форма навчання

Мета:

а) дидактична: усвідомити сутність форм організації навчання та уроку як основної форми організації навчання;

б) виховна: виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти; формувати уміння та навички добору найефективніших форм навчання, які забезпечуть реалізацію триєдиної мети: дидактичної, виховної, розвивальної.

Ключові поняття: форми навчання, системи навчання, урок, нетрадиційні уроки, інші форми навчання.

Методи: основний метод – лекція; прийоми: бесіда, дискусія, розповідь, приклад; методи проблемного навчання (проблемний виклад, частково-пошуковий, пошуковий).

Дидактичні засоби навчання: презентація: структурно-логічні схеми: «Урок-основ форма навчання», «Структура комбінованого уроку», «Вимоги до сучасного уроку», «Підготовка вчителя до уроку».

План

1. Поняття форми організації навчання.
2. Форми навчання і їх розвиток в історії дидактики.
3. Урок – основна форма організації навчання.
4. Інші форми навчання.
5. Форми навчання дітей з особливими потребами.

Література:

1. Аналіз уроку: збірник / упоряд. Н. Мурашко. К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.
2. Бабій К.Н. Нетрадиційний урок за проектною технологією / К.Н. Бабій, А.М. Бахтарова, І.Б. Литвиненко // Управління школою. — 2007. — № 1. — С. 22—25.

3. Барановська О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних форм організації навчання в профільній школі / О. Барановська // Історія в школі. — 2007. — № 3. — С. 14—18.
4. Волканова В.В. Порадник методиста. Типологічний словник уроків (вид, форма, методи та прийоми) / В.В. Волканова, Л.І. Муржа, Т.О. Мунтян // Управління школою. — 2008. — № 8/9. — С. 2—27.
5. Калініченко Р. Інноваційні процеси у створенні сучасного уроку / Р. Калініченко // Відкритий урок. — 2008. — № 5. — С. 74—77.
6. Клоков Е.В. Технологія проектного обучения / Е.В. Клоков, А.В. Денисов // Школа. — 2006. — № 2. — С 29—30.
7. Коваль Л. Технологія взаємодії вчителя й учнів на різних етапах уроку / Л.Коваль // Початкова школа. — 2006. — № 7. — С. 58—59.
8. Котькова Г. Добирання матеріалу у сценарії уроку / Г. Котькова // Відкритий урок. — 2006. — № 3/4. — С. 12—18.
9. Кукушин В. Ігрові технології на уроках / В. Кукушин // Відкритий урок. — 2006. — № 11/12. — С. 3—9.
10. Малихіна О.В. Навчальна мотивація. Експериментальні дослідження: наук.-метод. посіб. / О.В. Малихіна, Л.В. Моска-люк; Одеський обл. ін-т удосконалення вчителів. О.: ОРІДУ НАДУ, 2007. 116 с.
11. Митник О. Технологія побудови уроку як цілісного творчого процесу / О. Митник // Початкова школа. — 2009. — № 10. — С. 53—57.
12. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів: монографія / Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів; за ред. О.В. Малихіної; рец.: Є.П. Голобородько, С.Т. Яворська. О. : Огмрцян О.П., 2008. 230 с.
13. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України ; Наук.-метод. центр вищої освіти ; редкол. : В.О. Зайчук (гол. ред.) та ін.К., 2005. Вип. 40. 279 с.
14. Островерхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології: монографія Н.М. Островерхова; Ін-т педагогіки АПН України. К.: ІНКОС, 2003. 351 с.

15. Панченко С. Нестандартні форми уроків / С. Панченко // Відкритий урок. — 2006. — № 23—24. — С 34—39.
16. Педагогічні технології: теорія та практика / за ред. М.В. Гриньової; М-во освіти і науки України; Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава: АСМІ, 2006. 229 с.
17. Пентилюк М. Сучасні підходи до типології уроків / М. Пентилюк // Дивослово. — 2008. — Кs 6. — С. 25.
18. Ромадіна Л. Сучасні вимоги до уроку / Л. Ромадіна // Відкритий урок. — 2007. — № 6. — С. 66—79.
19. Мальований Ю. І. Форми навчання в школі: Книга для вчителя / Ю. І. Мальований, В. Е. Римаренко, Л. П. Воронова. К.: Освіта, 1992. 176 с.
20. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Структура заняття

1. Організаційна частина заняття.
2. Повідомлення теми: Форми організації навчання. Урок – основна форма навчання.
3. Повідомлення мети та основних завдань заняття.

Мета:

- а) **дидактична:** усвідомити сутність форм організації навчання взагалі та уроку як основної форми організації пізнавальної діяльності учнів зокрема;
- б) **виховна:** виховувати науковий світогляд; розвивати пізнавальний інтерес; формувати потребу до самоосвіти; формувати уміння та навички добору найефективніших форм навчання, які забезпечуть реалізацію триєдиної мети: дидактичної, виховної, розвивальної.

Завдання:

- висвітлити суть поняття «форми навчання», подати їх класифікації за визначеними критеріями;
- простежити генезис форм організації навчання в історії педагогіки;

- визначити типи уроків, їх структуру;
- розкрити вимоги до сучасного уроку;
- намітити шляхи удосконалення сучасного уроку;
- з'ясувати особливості організації та проведення інших форм навчальної діяльності учнів;
- розкрити форми навчання дітей з особливими потребами.

4. Актуалізація опорних знань студентів і контроль вихідного рівня знань:

Запитання до студентів «Що ви вкладаєте в поняття «форми навчання», «урок»? «Яка роль уроку в пізнавальній діяльності учнів?».

5. Мотивація навчальної діяльності студентів: запитання до студентів: «Навіщо ми вивчаємо дану тему?». Для розширення педагогічної ерудиції, для усвідомлення сутності основних категорій дидактики та дидактичної ролі різних форм навчання. Для формування умінь комплексного добору та застосування форм пізнавальної діяльності учнів.

6. Структурні елементи заняття, які забезпечують досягнення дидактичної і виховної мети. Їх зміст і послідовність:

- сутність поняття «форми організації навчання»;
- форми навчання і їх розвиток в історії дидактики;
- урок – основна форма організації навчання;
- інші форми навчання;
- форми навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

7. Підведення підсумків заняття: Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється навчання, виховання і розвиток дітей. Для успішного вирішення його завдань, учителям треба знати сутність форм навчання, особливості їх організації та проведення та умови доцільного вибору.

Форми навчання, або організаційні форми – це зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителів та учнів, яка здійснюється в певному порядку і режимі. Вони класифікуються за різними критеріями. Серед різновидів форм

навчання урок посідає головне місце, бо 85-95% навчального часу діти проводять на уроках. Це така форма навчання, при якій навчання проводиться вчителем з групою учнів одного віку постійного складу протягом певного часу відповідно до розкладу. Ефективність кожного уроку залежить перш за все від педагогічної майстерності учителя, його методичної підготовки. Знання педагогом сутності форм навчання і уміння найдоцільнішого їх добору – одна із складових їх продуктивності.

8. Домашнє завдання: проаналізувати зміст лекції, дати відповіді на такі запитання та виконати наступні завдання:

1. Дати поняття про класно-урочну систему.
2. Які існують типи уроків, яка їх структура?
3. Які вимоги ставлять до сучасного уроку, які існують нетрадиційні типи уроків?
4. Розвиток і виховання школярів під час уроку.
5. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів під час уроку.

Творчі завдання:

1. Зробіть порівняльний аналіз уроку та нетрадиційних форм навчання: виділіть спільні та відмінні ознаки.
2. Розробіть конспект нестандартного уроку.

Зміст лекції

1. *Форма* (лат. forma) – зовнішній вигляд, обрис. *Форми навчання*, або *організаційні форми* – це зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителів та учнів, яка здійснюється в певному порядку та режимі. Вони класифікуються за різними критеріями. Серед різновидів форм навчання урок посідає головне місце, бо 85-95% навчального часу діти проводять на уроках.

Урок – така форма навчання, при якій навчання проводиться вчителем з групою учнів одного віку постійного складу протягом певного часу відповідно до розкладу. Ефективність кожного уроку залежить перш за все від педагогічної майстерності учителя, його методичної підготовки. Знання

педагогом сутності форм навчання та уміння найдоцільнішого їх добору – одна із складових їх продуктивності.

Форми навчання або організаційні форми класифікуються за різними критеріями:

а) кількість учнів: масові, колективні, групові, мікрогрупові, індивідуальні;

б) місце навчання: шкільні (урок, робота в майстерні, на пришкільній ділянці, в лабораторіях); позашкільні (екскурсія, домашні та самостійні роботи, заняття на підприємстві);

в) за дидактичною метою: форми теоретичного навчання (лекція, факультатив, гурток, конференція); форми змішаного типу (урок-семінар, домашня робота); практичне навчання (практикуми); трудове навчання (праця в майстернях, спеціальних класах, лабораторіях);

г) за тривалістю навчання: класичний урок (45 хвилин), спарені заняття (90 хвилин), спарені скорочені заняття (70 хвилин), уроки без дзвінків.

Категорія «форма навчання» вклячає в себе: кількість учнів, їх склад, місце навчання, тривалість та розкривається через 3 поняття: система навчання, форма навчальних занять (способи їх організації), форми навчальної діяльності учнів на уроці.

Системи навчання мають історичний характер та визначаються цілями навчання; вони змінюються з ходом суспільного розвитку. Найдавнішою є *індивідуальна форма* (первіснообщинний лад) – передача суспільно-практичного досвіду, що здійснювалось індивідуально. Була єдиною за античних часів.

У Середньовіччі з'явилась *індивідуально-групова форма*: вчитель проводив заняття із групою різновікових дітей з різним рівнем підготовки. У зв'язку з цим учитель вів навчання з кожним учнем окремо. Педагог по черзі запитував кожного учня, пояснюючи окремо його помилки.

Наприкінці XVI – на початку XVII століття ці дві форми не задовольняли суспільство, тому виникає нова система навчання в братських школах України та Білорусії.

Братства – це соціально-політичні об'єднання селян, міщан, робітників, козаків, ремісників. При них створювалися школи, навчання в яких організовувалося для груп дітей приблизно одного віку і рівня підготовки. Це були праобрази класів. Отже, братські школи передували появі *класно-урочної системи*. Її основоположником по праву вважається Я.А. Коменський.

Ще раніше ректор школи в Страсбурзі Штурм (1537-1582) поділив учнів на 10 класів. Елементи класно-урочної системи навчання були також введені в школах голандського містечка Цволі в XIV ст. Я.А. Коменський вивчив досвід роботи шкіл, в яких були введені елементи класно-урочної системи навчання, після чого науково обґрунтував її в праці „Велика дидактика” (1632 р.)

Класно-урочна система полягає в проведенні навчальної роботи з групою учнів постійного складу одного віку і рівня підготовки (класом) протягом певного часу за встановленим розкладом у формі уроку. На одному уроці вивчається один предмет.

Переваги класно-урочної системи навчання:

- а) чітка організаційна структура;
- б) просте управління;
- в) можливість взаємодії дітей;
- г) виховання в процесі навчання;
- д) керівна роль вчителя;
- е) використання різних методів;
- є) раціональне використання часу;
- ж) економність;
- з) забезпечення послідовності, систематичного вивчення матеріалу

Недоліки:

- а) труднощі у врахуванні індивідуальних особливостей учнів;

- б) орієнтація на середнього учня;
- в) слабкий зв'язок із життям;
- г) своєрідна неволя, бо учень не відчувається вільно, йому нав'язується тема.

Все це надихає педагогів на пошук інших систем навчання. Першу спробу модернізації класно-урочної системи зробили в кінці XVIII – на початку XIX століття англійський священник А. Белл зі своїм соратником та вчителем Дж. Ланкастером. Поштовхом до цього був перехід до машинної індустрії, яка вимагала великої кількості робітників з елементарною грамотністю.

Так виникла *Белл-Ланкастерська система взаємного навчання* (Англія, Індія). Її сутність: старші учні (майстри) під керівництвом вчителя вивчали матеріал, інструкції і навчали менших. Зміст знань був низьким. В кінці XIX – на початку XX століття постало питання індивідуалізації навчання, а саме для учнів із відмінностями розумового розвитку.

В Європі утворилася *Мангеймська система навчання*, яка передбачала збереження класно-урочної системи, розподіл учнів за класами. Засновник даної системи Йозеф Зіккенгер створив 4 класи для дітей: із середніми здібностями; для малоздібних; для розумово відсталих; для найбільш здібних. Він вважав, що учні, розвиваючи свої здібності під час навчання, можуть переходити із одного класу до іншого. В сучасних умовах реалізується один із елементів цієї системи – **спеціалізоване навчання** – створення спеціальних шкіл для виключно талановитих дітей.

У 1905 році виникла радикальна система *Дальтон-план* (США) за ініціативи вчительки О. Паркхерст (лабораторна система, або система майстерень). Суть Дальтон – плану: кожен учень брав завдання на рік і у встановлені вчителем терміни звітувався про їх виконання. Чіткого розкладу не було, робота з класом складала 1 годину, інший час – індивідуальна робота в майстернях. Уроки та вчительські пояснення відмінили. Вчитель лише

консультував, допомагав, радив учням. В кінці кожного місяця вчитель вивішував таблиці про хід виконання завдань.

Переваги: пристосування тем навчання до реальних можливостей учнів; привчання до самостійності та ініціативності. *Недоліки:* не сприяла оволодінню знаннями; фрагментарні знання; породжувала суперництво; принижувала роль вчителя.

У 20-і роки ХХ століття була введена *система бригадно-лабораторного методу* – модифікація Дальтон-плану. Її суть: учні ділились на бригади по 5-7 чоловік в кожній. Вони працювали за робочими книгами, де були чітко зазначені завдання, їх послідовність, кількість. Їх діти виконували у майстернях. Про хід виконання завдань звітувався бригадир. Уроків, розкладу, пояснень вчителя не було, тому діти не отримували глибоких знань.

У 1932-1936 роках вийшло ряд постанов, які відмінили бригадно-лабораторний метод і знову ввели класно-урочну систему.

У 50-60-х роках ХХ століття з'явився *метод Трампа* (розробив американський професор, педагог Л.Трамп). Він передбачав максимальну індивідуалізацію навчання: 40% навчального часу діти перебували у великих аудиторіях (1000-1500 учнів), де слухали лекції кваліфікованих лекторів; 20% часу – заняття в малих групах, що проводили вчителі чи старші учні, де обговорювали лекції, дискутували, закріплювали матеріал; 40% - індивідуальна робота в лабораторіях. Класи відмінили, склад груп був непостійним.

На Заході сьогодні з'являються *неградуровані класи*: учень з одного предмета може навчатися в 5 класі, з іншого – в 3 класі тощо.

У багатьох країнах створюються *відкриті школи*: навчання ведеться в навчальних центрах з бібліотеками, майстернями, тобто йде руйнація самого інституту „школа”.

Таким чином, ідуть намагання удосконалити класно-урочну та інші форми навчання. Окремі елементи всіх систем навчання мають місце у сучасній школі.

Урок – основна форма навчання, бо 85-95% навчального часу діти проводять на уроках. Це така форма навчання, при якій навчання проводиться вчителем з групою учнів одного віку постійного складу протягом певного часу (частіше - 45 хвилин) відповідно до розкладу.

Загальноприйнятої класифікації типів уроку у сучасній дидактиці немає. Це визначається цілим рядом обставин, перш за все складністю та багатогранністю процесу взаємодії вчителя та учнів, що протікає на уроках.

Розглянемо деякі з існуючих класифікацій типів уроку:

Класифікація уроків за двома критеріями: змістом та способом проведення (Казанцев І.Н.). За першим критерієм (змістом) уроки математики, наприклад, підрозділяються на уроки арифметики, алгебри, геометрії, тригонометрії, а усередині них - в залежності від змісту тем, що викладаються.

Класифікація уроків за логічним змістом роботи та основним етапом навчального процесу (Іванов С.В.):

- вступний урок;
- урок первинного ознайомлення з матеріалом;
- урок засвоєння нових знань;
- урок застосування отриманих знань на практиці;
- урок закріплення, повторення та узагальнення;
- контрольний урок;
- змішаний чи комбінований урок.

Класифікація уроків за метою організації, змістом матеріалу, що вивчається, та рівнем навченості учнів (Махмутов М.І.). У відповідності з цим підходом виділяється п'ять типів уроку:

- уроки вивчення нового матеріалу;
- уроки вдосконалення знань, умінь, навичок;
- уроки узагальнення та систематизації;
- комбіновані уроки;
- уроки контролю та корекції знань, умінь, навичок.

Класифікація уроків за дидактичною метою (Б.П.Єсипов, І.Г.Огородніков, Г.І.Щукіна та ін.):

- урок повідомлення нових знань;
- урок закріплення, повторення попереднього матеріалу;
- контрольньо-перевірочний урок;
- комбінований урок.

Основними типами уроків, які проводять у школі є (за основною дидактичною метою): уроки засвоєння нових знань; уроки формування умінь та навичок; уроки узагальнення та систематизації знань; уроки повторення та закріплення; комбіновані уроки; контрольньо-перевірочні уроки (В.О.Онищук, М.А.Сорокін, М.І.Махмутов та ін.).

Кожен тип уроку має свою структуру. Під поняттям «структура уроку» розуміють побудову уроку: елементи, етапи, їх послідовність, взаємозв'язки.

Структура уроку залежить від: типу уроку; теми; мети; змісту; методів та прийомів; рівня підготовки учнів; місця уроку в навчальному процесі.

Сьогодні найпоширенішим є *комбінований урок*.

Його структура:

- організаційний момент (1-2 хвилини);
- комунікативна атака (підвести до теми, назвати її, мотивувати її, пояснити її значущість для дітей, викликати інтерес до теми, налаштувати до співпраці – 5 хвилин);
- перевірка домашнього завдання;
- актуалізація знань дітей (перевірка домашнього завдання – до 10 хвилин);
- вивчення нової теми (до 15 хвилин);
- закріплення вивченого матеріалу (10-12 хвилин);
- домашнє завдання (3-4 хвилини).

Загальні вимоги до уроку:

- а) висока ефективність;

б) вчити дітей вчитися: не готову інформацію подавати, а відкривати щось нове разом з учнями);

в) реалізація виховної, дидактичної та розвиваючої мети;

г) індивідуальний та диференційований підхід до учнів;

д) урахування вікових особливостей, характеру пізнавальної діяльності;

е) застосування знань у нестандартних ситуаціях (творчий рівень засвоєння знань);

є) суб'єкт-суб'єктний рівень спілкування вчителя з учнями.

Дидактичні вимоги: чітка мета та завдання уроку; доцільний добір змісту матеріалу; добір найефективніших методів, прийомів, засобів, форм навчання; реалізація дидактичних принципів; міжпредметні зв'язки.

Виховні вимоги: чітке визначення виховних завдань; формування наукового світогляду; виховання морально-етичних якостей; педагогічний такт з боку вчителя.

Розвиваючі вимоги: розвиток інтелекту дітей; мотиваційної та емоційно-вольової сфери; розвиток загальнонаукових та предметних (зумовлених специфікою предмета) здібностей дітей.

Організаційні вимоги: організаційна чіткість; організація учнів; дотримання правил поведінки та ін.

Гігієнічні вимоги: охайність кабінету; нормальне опалення, освітлення, меблі тощо.

У підготовці вчителя до уроку розрізняють два етапи: попередній та безпосередній. Попередня підготовка до уроку складається з вивчення учителем спеціальної педагогічної літератури, з детального ознайомлення із змістом та вимогами навчальної програми зі свого предмета та пояснювальної записки до неї, з підручниками та навчальними посібниками, з досвідом роботи інших учителів, у визначенні місця даного уроку в системі уроків за темою програми. Вчителю необхідно також познайомитися з програмою та підручниками за суміжними предметами та за своїм предметом.

Перед початком навчального року вчитель розподіляє за часом вивчення всіх тем програми, встановлюючи відповідні календарні терміни з урахуванням кількості тижневих годин, що відводяться навчальним планом на вивчення даного предмета і розкладу навчальних занять.

Безпосередня підготовка вчителя до уроку має на увазі конкретизацію тематичного планування, що застосовується до кожного уроку, продумування та складання планів окремих уроків, відборі та перевірці необхідних посібників та обладнання. План-конспект уроку необхідний кожному вчителю. Розрізняється звичайно лише його обсяг: від детального конспекту у молодого вчителя до короткого і стислого плану у досвідчених учителів.

План складається у довільній формі, однак у ньому мають відобразитися наступні елементи:

- дата проведення уроку та його номер за тематичним планом;
- назва теми уроку та класу, в якому він проводиться;
- мета уроку – виховна, розвиваюча, освітня;
- структура уроку з вказаною послідовністю його етапів та приблизним розрахунком часу на цьому уроці;
- зміст навчального матеріалу;
- методи та прийоми роботи вчителя та учнів в кожній частині уроку;
- домашнє завдання.

Успіх уроку та його результати залежать не тільки від підготовки вчителя, але й від підготовки учнів. Підготовка учнів до майбутніх уроків має на меті:

- ознайомлення їх з планом програмного матеріалу на майбутніх уроках, що особливо важливо у навчальній роботі старшокласників;
- виконання підготовчих домашніх завдань, таких як знайомство з окремими розділами підручника, читання науково-популярної літератури за проблемами майбутнього уроку, проведення спостережень та нескладних дослідів, які будуть сприяти вивченню нового матеріалу.

Крім різних типів уроків у школах учителі практикують і нетрадиційні (нестандартні) уроки. Нестандартний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання, методику у проведенні таких занять.

Найпоширенішими типами нетрадиційних уроків є: уроки-пресконференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, уроки-занурення, уроки-змагання, уроки типу КВК, уроки-консультації, комп'ютерні уроки, театралізовані уроки, уроки творчості, уроки, які ведуть учні, уроки-заліки, уроки-сумніви, уроки-фантазії, уроки-«суди», уроки-концерти, уроки-діалоги, міжпредметні уроки; інтегровані уроки; уроки з різним віковим складом дітей та ін.

Нестандартні уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. У них незвичайні задум, організація, методика проведення. Тому багато педагогів бачать у них прогрес педагогічної думки, правильний крок у напрямку демократизації школи. З іншого боку, – перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи, вводити їх в систему недоцільно через відсутність серйозної пізнавальної праці, невеликої результативності, великої втрати часу.

4. Інші форми навчання. Окрім уроку, сучасна школа має багато інших форм організації навчання, які доповнюють та поглиблюють вирішення завдань уроку:

- домашня робота, що закріплює знання, отримані на уроці та формує уміння та навички самостійної навчальної праці;
- факультативи, що диференціюють навчання у відповідності до нахилів та інтересів школярів;
- додаткові заняття (індивідуальні) необхідні для відстаючих, слабких учнів з метою попередження та боротьби з неуспішністю;
- екскурсії у природу, на виробництво, у музеї, що збагачують, розширюють знання дітей;

- форми позакласної навчальної роботи (предметні гуртки та наукові товариства, олімпіади, конкурси, виставки учнівської технічної творчості).

Важливу роль у системі навчальної роботи відіграють також семінарські заняття, конференції, заліки, екзамени, співбесіди.

Характеристика інших форм навчання

Факультативи. Факультативами називають навчальні предмети, які вивчають школярі за їхнім вибором та бажанням для поглиблення та розширення науково-теоретичних знань і практичних навичок. Термін «факультатив» латинського походження і в перекладі означає можливий, необов'язковий, представлений на вибір. Тому відвідування факультативних занять – справа добровільна.

Факультативи відносяться до варіативного (шкільного) компоненту навчального плану. Факультативні заняття являються однією з ефективних форм диференційованого навчання, введених в школу в кінці 60-х років та розрахованої на розширення та поглиблення знань учнів старших класів з окремих курсів та тем, розвиток пізнавальних інтересів, здібностей, покращення професійної орієнтації школярів. Тому їх мета:

- а) поглиблене вивчення предмета;
- б) вивчення додаткового предмета;
- в) вивчення дисципліни з метою отримання професії;
- г) міжпредметна мета.

Експерсії. Навчальні експерсії – це форма організації навчання, яка проводиться з метою розширення кругозору, закріплення та конкретизації знань учнів, що їх отримують на уроці.

У залежності від предмета та місця проведення експерсії розрізняють: природовідні, виробничі, історичні, літературні, географічні, естетичні, комплексні (за рядом предметів).

За місцем у навчальному процесі експерсії можуть бути вступними, заключними, супроводжувати проходження теми. Кожна з них має свої

дидактичні завдання та різну організацію навчальної роботи учнів. У підготовці та проведенні навчальної екскурсії виділяють чотири етапи:

Перший – теоретична та практична підготовка. Для того, щоб учні могли свідомо сприйняти навчальний матеріал під час екскурсії, вони повинні спочатку опанувати певний мінімум знань з відповідної частини курсу того чи іншого предмета.

Другий – інструктаж. Перед екскурсією вчитель знайомить учнів з метою і планом її проведення, вказує, які навчальні прилади та матеріали потрібно взяти на екскурсію, пояснює, як спостерігати, що слід записати, замалювати, виміряти, які матеріали екскурсії будуть опрацьовані, як слід поводитися під час екскурсії.

Третій – проведення екскурсії. Екскурсовод нагадує учням мету та план екскурсії. Об'єкти розглядаються в логічній послідовності. Під час пояснень не слід поспішати. Завжди треба виділяти головне, дати достатній час для розгляду об'єкту. Учні запитують, замальовують, збирають речові матеріали (якщо це можливо і потрібно). В кінці даються заключні відомості, а також відповіді на запитання учнів щодо змісту екскурсії в цілому.

Четвертий – опрацювання матеріалів екскурсії. Отримані під час екскурсії враження, спостереження уточнюються, систематизуються, узагальнюються на уроках, складається план оформлення зібраних матеріалів. Це можуть бути колекції, гербарії, малюнки, альбоми, монтажні макети, моделі, таблиці, діаграми, описи. Опрацьовані матеріали екскурсії часто використовують як допоміжні навчальні посібники. Цими матеріалами поповнюються відповідні кабінети школи.

Календарні плани екскурсій з кожного навчального предмета складаються на півріччя і затверджуються керівництвом школи. Інколи екскурсії поводяться на один об'єкт, але з двох або навіть трьох навчальних предметів (комплексні екскурсії). У таких випадках завдання учням даються з кожного предмета. Обов'язкові теми екскурсій визначені в програмах окремих навчальних дисциплін.

Домашня навчальна робота.

Домашня навчальна робота учнів є дуже важливою складовою частиною процесу навчання. Вона сприяє повторенню, закріпленню, поглибленню та закріпленню знань, отриманих на уроці; розвиває творчі здібності дітей, формує уміння та навички застосовувати знання на практиці; знання з короткотривалої пам'яті переводить в довготривалу.

Дуже добре, коли вчитель здійснює індивідуальний та диференційований підхід до виконання учнями домашніх завдань, ураховуючи при цьому рівень розвитку дітей, їх здібності тощо.

На виконання домашніх завдань визначені чіткі норми часу:

1 клас – до 1 години;

2-3 класи – до 1,5 годин;

4-5 класи – до 2 годин;

6-7 класи – до 2,5 годин;

8 клас – до 3 годин;

9-11 класи – до 4 годин.

Форми організації навчальної діяльності дітей на уроці

На уроках різних типів учитель використовує фронтальну, індивідуальну та групову форми навчальної роботи.

Фронтальною формою організації навчальної діяльності учнів називають такий вид діяльності на уроці, коли всі учні класу під безпосереднім керівництвом вчителя виконують спільне завдання.

Перевагами такої форми роботи є те, що за короткий проміжок часу вчитель залучає до активної навчально-пізнавальної діяльності всіх учнів.

Недоліки фронтальної форми навчальної роботи: відповіді дітей стислі, інколи – поверхові, не з'ясовуються причинно-наслідкові зв'язки (особливо при повторенні, перевірці, закріпленні знань). Обсяг, рівень складності матеріалу, темп роботи зорієнтовані на середнього учня. Тому для максимальної ефективності навчальної діяльності учнів на уроці поряд

із цією формою використовуються інші форми організації навчальної роботи.

Індивідуальна форма організації роботи учнів на уроці передбачає самостійне виконання учнем завдань без контакту з іншими учнями, але в єдиному для всіх темпі: вправи, задачі, досліди, твори, реферати, доповіді; робота з підручником, довідником, словником, картою тощо. Широко практикується індивідуальна робота в програмованому навчанні.

Індивідуальна форма роботи використовується на всіх етапах уроку, для вирішення різних дидактичних завдань.

Переваги цієї форми організації навчальної роботи в тому, що вона дозволяє кожному учневі поглиблювати та закріплювати знання, виробляти необхідні вміння, навички, досвід пізнавальної творчої діяльності.

Проте ця форма організації має й недолік: учень ізольовано сприймає, осмислює та засвоює навчальний матеріал, не співвідносить свої думки з іншими. Цей недолік компенсує групова форма діяльності учнів.

Групова форма організації навчальної діяльності передбачає створення невеликих за складом груп у межах одного класу (5 – 9 учнів). Вирішення конкретних навчальних завдань здійснюється завдяки спільним зусиллям членів групи.

Групи можуть бути стабільними чи тимчасовими, однорідними чи різнорідними.

При груповій формі роботи контакти й обмін думками в групі стимулюють розвиток мислення учнів, сприяють розвитку та вдосконаленню їх мовлення, поповненню знань, розширенню індивідуального досвіду.

Така форма роботи має й великий виховний потенціал: діти вчаться вислуховувати один одного, допомагати, толерантно ставитися до думки іншого, у них формується почуття відповідальності за спільну справу, колективізм та ін.

Групова навчальна діяльність учнів може бути:

- *однорідною*, коли всі групи, на які поділений клас, виконують одне й те саме письмове чи практичне завдання;
- *диференційованою* – різні групи в класі виконують різні завдання;
- *кооперативною* – кожна група працює над виконанням частини спільного для всього класу завдання;
- *парною* – виконання завдань двома учнями;
- *індивідуально-груповою* – коли кожен член групи виконує частину завдання групи.

Успіх роботи в групах залежить від уміння вчителя комплектувати групи, організувати роботу в них, надавати необхідну допомогу.

Форми навчання дітей з особливими потребами

У сучасній спеціальній педагогіці *індивідуальна форма* організації навчання застосовується в деяких випадках. Коли дитина, що навчається, має важкі і множинні порушення в розвитку, у навчанні і вихованні рекомендований саме індивідуальний підхід, тому що людина не здатна до роботи в умовах групи і колективу. Таким чином організується навчання дітей з важкими формами розумової відсталості і супутніх порушень, сліпоглухих дітей на початкових стадіях їхнього навчання, коли у відповідності зі специфікою освітнього процесу, особливостями відхилень у розвитку, віковими особливостями (ранній вік) дитина має потребу в індивідуальній психолого-педагогічній, логопедичній й іншій корекційній допомозі, що може доповнювати фронтальні заняття. Тривалість індивідуальних занять звичайно близько 20-30 хвилин.

Індивідуально-груповою формою організації навчання у спеціальній освіті використовується як продовження індивідуальної, коли досягнутий деякий корекційно-педагогічний ефект на індивідуальних заняттях. Наприклад, корекційні заняття (розвиток мовлення, навичок самообслуговування, орієнтування в просторі й ін.), особливо в умовах інтегрованою навчання, передбачають можливість роботи з дітьми в малих і групах.

Класно-урочна система. Урок є однією з основних форм організації навчального процесу.

У більшості випадків, особливо на початкових етапах навчання, уроки в спеціальній школі будуються за *змішаному або комбінованим типом*. Діти з відхиленнями в розвитку не можуть засвоювати новий матеріал великими порціями; поясненню нового матеріалу передують підготовчо-пропедевтична робота, спрямована на актуалізацію відповідних знань і досвіду учнів або формування такого досвіду; кожна порція нового матеріалу потребує негайного його закріплення в діяльнісних, практичних формах вправ; на всіх етапах уроку необхідний покроковий, часто індивідуальний контроль засвоєння матеріалу, виявлення виникаючих освітніх утруднень.

Уроки в спеціальній школі характеризуються широким використанням *групових* форм роботи. Це робота парами, бригадами. В основному це *диференційовано-групові* форми роботи, коли діти об'єднуються в групи в залежності від їхніх пізнавальних можливостей, темпів навчальної діяльності, завдань корекційно-освітнього процесу, а також *бригадні*, коли діти працюють (за власним бажанням або за вказівкою педагога) у тимчасових групах з метою виконання певного навчального завдання. Такі форми роботи використовуються на спеціальних (корекційних) уроках, наприклад, на уроках предметно-практичного навчання.

Індивідуалізована форма роботи на уроці використовується у навчанні тих учнів, що значно відрізняються за своїми пізнавальними можливостями, темпами і обсягом пізнавальної діяльності від інших дітей.

До числа додаткових форм організації педагогічного процесу відносяться *екскурсії, додаткові заняття, позакласні форми педагогічної роботи (наприклад, позакласне читання, самопідготовка в спеціальній школі-інтернаті)*.

До числа допоміжних форм організації педагогічного процесу відносяться *проведення факультативів, гурткової і клубної роботи,*

епізодичні заходи позакласної роботи (олімпіади, змагання, огляди, конкурси, вікторини, тематичні вечори, походи й експедиції).

Як основні, так і допоміжні, і додаткові форми організації навчального процесу в спеціальній освіті будуються з врахуванням особливих освітніх потреб учнів, їхніх можливостей участі в різних організаційних формах навчальної і виховної роботи.

Висновки: Форми навчання, або організаційні форми – це зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителів та учнів, яка здійснюється в певному порядку і режимі. Вони класифікуються за різними критеріями. Серед різновидів форм навчання урок посідає головне місце, бо 85-95% навчального часу діти проводять на уроках. Це така форма навчання, при якій навчання проводиться вчителем з групою учнів одного віку постійного складу протягом певного часу відповідно до розкладу. Ефективність кожного уроку залежить перш за все від педагогічної майстерності учителя, його методичної підготовки. Знання педагогом сутності форм навчання і уміння найдоцільнішого їх добору – одна із складових їх продуктивності.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Предмет та завдання загальної та спеціальної педагогіки.

План:

1. Наука і предмет педагогіки, їх визначення і завдання. Проаналізувати співвідношення понять "педагогічна наука" і "педагогічна практика".

2. Зміст основних педагогічних понять: навчання, освіта, виховання, їх аналіз.

3. Виникнення і розвиток педагогічної науки.

4. Проаналізувати вислів: іноді кажуть: "Психологія без педагогіки безкорисна, педагогіка без психології - безсильна". Суть цієї думки. Доведіть на прикладі сутність цього вислову.

5. З'ясувати об'єкт, предмет, завдання спеціальної педагогіки.

Студенти повинні *знати*: сутність понять: «наука», «педагогіка», «педагогічна наука», «педагогічна практика»; навчання, освіта, виховання; історію виникнення і розвитку педагогічної науки.

Студенти повинні *вміти*: визначати об'єкт, предмет педагогіки, її основні категорії; розкривати методологію педагогіки; створювати цілісне уявлення про систему педагогічних наук; розкривати характер зв'язків педагогіки з іншими науками; подавати систему методів науково-педагогічних досліджень та давати їм характеристику.

Ключові слова: наука, педагогіка, джерела, об'єкт, предмет, методологія, виховання, освіта, навчання, методи педагогічних досліджень.

Реферати:

1. Я.А.Коменський – основоположник педагогічної науки.
2. В.О.Сухомлинський – науковець, що серце віддав дітям.

Література:

Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. Посібник. К.: Академвидав, 2007. 616 с.

Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Гліон», 2007. 564 с.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 16 с.

Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. 776 с.

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. К., 2016. 33 с.

Прядко Л.О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми : РВВ СОІППО. 2015. 112 с.

Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 232 с.

Спеціальная педагогіка/под ред. А.В.Мардахаева, Е.А.Орловой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/46665/pedagogika/spetsialna_pedagogika_nauka_predmet_obyekt_meta_zavdannya [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/вступ-лекції.pdf>

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Охарактеризуйте особливості педагогіки як науки.
2. Поясніть сутність педагогічних категорій.
3. Які дисципліни складають систему педагогічних наук?
4. Проаналізуйте зв'язки педагогіки з іншими науками.
5. У чому полягають особливості педагогічної науки на сучасному етапі?
6. Складіть структурно-логічну схему до теми.
7. Підготуйте презентацію до одного питання з плану заняття (за власним вибором).

Творчі завдання:

1. Проаналізуйте визначення понять: “педагогіка”, “виховання”, “освіта”, які подані в різних навчальних посібниках з педагогіки. Виберіть ті, які, на вашу думку, найбільш повно відображають сутність цих категорій. Обґрунтуйте свою точку зору.
2. Знайдіть у збірниках прислів'їв та приказок ті, що мають виховне значення. Порівняйте близькі за змістом прислів'я та приказки різних народів.
3. Побудуйте графічну модель, яка відображає співвідношення понять: «виховання», «освіта».

Тема 2. Розвиток, формування та виховання особистості

План:

1. Основні поняття проблеми: "людина", "особистість", "індивідуальність", "розвиток", "виховання", "формування особистості".
2. Основні фактори формування особистості
3. Роль діяльності на спілкування в формуванні особистості. Провідні види діяльності учнів.
4. Врахування закономірностей вікового та індивідуального розвитку дітей в процесі навчання та виховання.
5. Причини порушень розвитку дитини.
6. Особливості розвитку дітей з психофізичними порушеннями.

Студенти повинні *знати*: суть понять: «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість», «розвиток», «формування» та «виховання»; особливості розвитку на різних вікових етапах; закономірності розвитку; основні фактори розвитку особистості.

Студенти повинні *вміти*: усвідомлювати сутність понять: «розвиток», «формування», установлювати їх спільні та відмінні ознаки; розкривати природні і суспільні фактори розвитку, доводити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість; визначати рушійні сили та закономірності розвитку та дати їм характеристику; розкривати роль діяльності, активності і спілкування

у розвитку і формуванні особистості; давати характеристику віковим етапам розвитку особистості.

Ключові слова: людина, індивід, індивідуальність, особистість, розвиток, формування, виховання, спадковість, середовище, закономірності, вікові особливості.

Завдання для самостійної роботи:

Якими факторами зумовлений розвиток особистості?

Що необхідно розуміти під середовищем? Що є визначальним у його впливові на формування особистості?

У чому сутність розвитку дитини? Які чинники його визначають?

Напишіть твір-есе на одну з тем: «Проблеми розвитку особистості в сучасному освітньому середовищі»; «Шляхи розвитку особистості в сучасних умовах».

Підготуйте презентацію до одного питання плану заняття.

Реферати:

Особливості виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку

Вік і виявлення індивідуальності в підлітковому віці.

Виховання "важких" підлітків.

Старші школярі та проблеми їх виховання.

Виховання старшокласниць.

Особливості виховання підлітків.

Особливості виховання старшокласників.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. К : Либідь, 2003. 280 с.
2. Вітенко І.С., Борисюк А.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Основи педагогіки: Навчально-методичний посібник / І.С.Вітенко, А.С.Борисюк,Т.І. Вітенко. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 200 с.

3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с.
4. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
5. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
6. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. 776 с.
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін.– К., 2016. 33 с.
8. Прядко Л. О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми: РВВ СОШПО. 2015. 112 с.
9. Прядко Л. О. Діяльність корекційного педагога реабілітаційного центру // Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. М. Картавої. Суми: Мрія, 2015. С. 37–56.
10. Прядко Л. О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми: РВВ СОШПО. 2015. 62 с.
11. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник. / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
12. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 108 с.
13. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н. З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.

14. Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.

15. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: Мрія, 2015. 252 с.

16. Види та причини порушень розвитку дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com/>

17. Бражевський В.М. Діти з проблемами розвитку / Діалектика полікультурності у соціалізації дітей (на прикладі розвитку польської етнонаціональної меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3521/97/>

Проблемні питання та практичні завдання:

Як ви розумієте терміни «розвиток», «формування», «виховання»? Що у них відмінного і що спільного?

Поясніть вплив біологічних факторів на розвиток і формування особистості дитини.

Чим шкідливий вплив алкоголю і куріння на розвиток дитини?

Назвіть соціальні фактори формування особистості учня. Чи завжди соціальні умови життя ведуть до формування бажаних якостей особистості учня?

Чому виховання вважають вирішальним фактором формування особистості? За яких умов воно таким стає?

Наведіть конкретний приклад на основі власних спостережень взаємозв'язку впливу на дитину біологічних і соціальних факторів.

Обґрунтуйте особливості розвитку психіки та пізнавальної діяльності дошкільників, молодших школярів, підлітків, старшокласників.

Якими особливостями характеризується поведінка та особистісний розвиток учнів різних вікових груп?

Творчі завдання:

1. Проілюструйте на конкретних прикладах урахування факторів розвитку в діяльності вчителя (за фахом).
2. Складіть виступи перед учнями, вчителями, батьками на тему: «Найбільше щастя людини – це можливість спілкування». (А.Сент – Екзюпері). Порівняйте зміст та методику цих виступів.
3. Запропонуйте своє пояснення явища акселерації.

Тема 3: Процес навчання, його теоретико-методологічні основи

План:

1. Поняття процесу навчання, його функції, структура та основні ланки.
2. Пізнання і навчання.
3. Психологічні основи процесу навчання:
 - а) процесу навчання як одного з видів пізнання;
 - б) діяльності вчителя;
 - в) діяльності учня.
4. Особливості організації навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах.

Студенти повинні *знати*: суть процесу навчання, його методологію, структуру, компоненти, відмінності та діалектичну єдність викладання і учіння; особливості організації навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах.

Студенти повинні *вміти*:

- розкривати суть процесу навчання;
- з'ясувати його методологічні основи;
- виявляти рушійні сили процесу навчання;
- визначати основні функції навчання;
- давати характеристику компонентам процесу навчання;
- доводити взаємозв'язок основних ланок засвоєння знань;

- організовувати процес навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах.

Ключові слова: дидактика, процес навчання, гносеологія, структура процесу навчання, етапи засвоєння знань, види навчання.

Завдання для самостійної роботи:

Поясніть сутність поняття "психологічні основи процесу навчання".

Чому викладання і учіння перебувають у постійній взаємодії?

Чим стихійне навчання відрізняється від навчального процесу?

Розкрийте єдність і специфіку процесів пізнання і учіння.

Від чого залежить кінцевий результат процесу навчання?

Реферати :

1. Навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку
2. Організація проблемного навчання.
3. Процес навчання в умовах демократизації і гуманізації школи.
4. Проблеми навчання і розумового розвитку учнів.
5. Самостійна пізнавальна діяльність школярів у навчанні.
6. Навчання і наукове пізнання.
7. Активізація пізнавальної діяльності учнів.
8. Організація розвивального навчання.
9. Пізнавальний інтерес, умови його розвитку у навчанні.
10. Оптимізація процесу навчання.
11. Організація диференційованого навчання.

Література:

1. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=454.
2. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.

3. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
4. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. К.: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
5. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів : монографія / Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів; за ред. О.В. Ма-лихіної ; рец. : Є.П. Голобородько, СТ. Яворська. О. : Ог-мрцян О.П., 2008. 230 с.
6. Прядко Л. О. Діяльність корекційного педагога реабілітаційного центру // Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. М. Картавої. Суми: Мрія, 2015. С. 37–56.
7. Прядко Л.О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми : РВВ СОІППО. 2015. 62 с.
8. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально- методичний посібник / укл. О. В. Чепка . Уман : ВПЦ «Візаві», 2016. 108 с.
9. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н. З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
10. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: Мрія, 2015. 252 с.
11. Фіцула М. Педагогіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене, доповнене. К. : Академвидав, 2005. 559 с.
12. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання. Л.: Сполом, 2000. 422 с.

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Що є областю дослідження дидактики та предметних методик?
2. Назвіть основні категорії дидактики.
3. У чому взаємозв'язок учіння та викладання?

4. Назвіть основні суперечності процесу навчання.
5. У чому полягає єдність та специфіка процесів пізнання та учіння?
6. Охарактеризуйте одну з функцій навчання із застосуванням фактів з предмета вашої спеціальності (освітню, розвиваючу, виховну).
7. Доведіть необхідність використання у сучасній школі різноманітних видів навчання.
8. Розкрийте роль навчання у всебічному розвитку особистості.
9. У чому сутність підходу до розуміння процесу навчання з позиції гносеології?
10. Назвіть основні етапи оволодіння навчальним матеріалом.
11. Складіть словник педагогічних термінів.
12. Складіть одну структурно-логічну схему з даної теми за власним вибором.

Практичне заняття

Тема: Закономірності та принципи навчання.

План:

1. Сутність понять “закон”, “закономірність”, “принципи”;
2. Закономірності навчання;
3. Принципи навчання;
4. Правила навчання.

Студенти повинні *знати*: суть процесу навчання, його методологію, структуру, компоненти, відмінності та діалектичну єдність викладання і учіння; особливості організації навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах.

Студенти повинні *вміти*:

- давати визначення законам, закономірностям та правилам навчання;
- розкривати сутнісні характеристики закономірностям, дидактичним принципам та правилам навчання;

- виявляти та розуміти взаємозв'язок між законами, закономірностями та правилами навчання;

- організовувати процес навчання та розумового розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах освіти та в системі інклюзивної освіти з дотриманням дидактичних принципів та правил навчання.

Ключові слова: дидактика, процес навчання, закономірності, принципи та правила навчання.

Завдання для самостійної роботи:

Скласти структурно-логічну схему, в якій відобразити взаємозв'язок між законами, закономірностями та правилами навчання.

На прикладі одного заняття чи уроку з дітьми розкрити реалізацію принципів та правил навчання.

Визначити та охарактеризувати функції дидактичних принципів.

Установити зв'язок золотого правила дидактики Я.А.Коменського з дидактичними принципами.

Довести актуальність дидактичних принципів, визначених Я.А.Коменським у сьогоdnішніх умовах.

Скласти структурно-логічну схему до теми.

Дати письмові відповіді на питання:

- У чому відмінність дидактичного принципу від дидактичного правила?
- До якого принципу відносяться правила: від легкого до важкого; від відомого до невідомого; від простого до складного?
- Реалізацію якого принципу навчання забезпечують відповіді дітей на питання «Чому?»

Реферати :

1. Реалізація принципів розвивального навчання в умовах дошкільної освіти.
2. Проблеми реалізації принципів розвивального навчання в системі спеціальної освіти.

3. Психолого-педагогічне обґрунтування принципу наочності.
4. Наукові основи застосування принципу систематичності та послідовності в Новій українській школі.
5. Проблеми реалізації дидактичних принципів та правил в умовах дистанційного навчання.

Література:

1. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
2. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К. : «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
3. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. К. : Саммит-Книга, 2007. 656 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 16 с.

Практичне заняття

Тема: Методи навчання, їх характеристика

План:

1. Зміст понять “методи” та “прийоми” навчання, їх сутність, завдання, основні функції.
2. Різні підходи до класифікації методів навчання.
3. Характеристика методів навчання за класифікацією Ю.К.Бабанського.
4. Вибір методів навчання.
5. Методи навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Студенти повинні *знати*: основні класифікації методів навчання; сутність методів навчання як основних засобів засвоєння знань учнями; умови вибору методів навчання; методи навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Студенти повинні *вміти*:

- розкривати сутність понять: «метод», «прийом», «засіб»;
- відстежувати генезис методів навчання;
- визначати функції методів навчання;
- подавати класифікації методів навчання;
- давати характеристику дидактичним методам;
- доцільно добирати методи навчання.

Ключові слова: метод, прийом, засіб, класифікація, функції методів, умови вибору методів.

Реферати:

1. Дидактична гра і її роль в активізації процесу навчання.
2. Методи роботи з книгою.
3. Роль слова вчителя в навчальному процесі.

Завдання для самостійної роботи:

Які загальні функції виконують методи навчання?

Розкрийте сутність методів розповіді та пояснення.

Відмінності розповіді від бесіди.

У чому різниця між методами «дискусія» і «диспут»?

Особливості застосування методу лекції.

Яка роль пізнавальних ігор у навчальному процесі?

Умови вибору педагогом методів навчання.

Література:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 576 с.
2. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
3. Кузьмінський А.І., Омеляненко С.В. Технологія і техніка сучасного уроку: Навчальний посібник [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

https://pidruchniki.com/1584072023452/pedagogika/tehnologiya_i_tehnika_shkilnogo_uroku

4. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/86439/pedagogika/metodi_priyomi_rozvitku_movlennya_ditey

5. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання : збірник. К. : Шкільний світ, 2007. — 112 с.

6. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика : навч. посіб. / С. Бекер, Дж. Бьорер та ін. // упоряд. О. Сидоренко, В. Чуба. К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. 255 с.

7. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за ред. : Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми : Мрія, 2015. 252 с.

8. Зміст, форми і методи навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://stud.com.ua/46690/pedagogika/zmist_formi_metodi_navchannya_ditey_obmezhenimi_mozhливостями_zdorovya

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Що розуміють під методами, прийомами і засобами навчання?
2. Чим пояснюється різноманітність підходів до класифікації методів навчання? Яка класифікація, на Ваш погляд, більш практична?
3. Розкрийте сутність і прийоми застосування основних груп методів навчання.
4. Покажіть, як впливають мета і зміст навчальної роботи на вибір методів навчання, підкріпіть свою відповідь прикладами.
5. Дайте порівняльну характеристику засобам навчання.

Практичне заняття

Тема: Урок як основна форма навчання

План:

1. Теоретичні основи форм навчання.
2. З історії форм організації навчання.
3. Урок в сучасній школі, типи, структура.
4. Вимоги до сучасного уроку.
5. Підготовка вчителя до уроку.
6. Нестандартні уроки.
7. Яким я бачу свій урок? (Ефективність уроку, шляхи її досягнення).
8. Форми навчання дітей з особливими потребами.

Студенти повинні *знати*: види та сутність форм організації навчання та уроку як основної форми організації навчання; умови вибору доцільних форм організації навчання; форми навчання дітей з особливими потребами.

Студенти повинні *вміти*:

- розкривати суть поняття «форми навчання», подавати їх класифікації за визначеними критеріями;
- простежувати генезис форм організації навчання в історії педагогіки;
- визначати типи уроків, їх структуру;
- розкривати вимоги до сучасного уроку;
- усвідомлювати шляхи удосконалення сучасного уроку;
- з'ясувати особливості організації та проведення інших форм навчальної діяльності учнів;
- доцільно добирати форми навчання дітей з особливими потребами.

Ключові слова: форми навчання, системи навчання, урок, нетрадиційні уроки, інші форми навчання.

Реферати:

Думки В.О.Сухомлинського про урок.

Поради вчителів у підготовці та проведенні уроку.

Про культуру сучасного уроку.

Як підготувати ефективний урок.

Завдання для самостійної роботи:

1. Як ви розумієте вислови В.О.Сухомлинського:

"Урок – перше вогнище, зігрівшись біля якого, людина прагне стати мислителем"?

"Сильним, досвідченим стає той педагог, який уміє аналізувати свою працю".

"До кожного свого уроку вчитель готується все життя"?

Як ви розумієте таку думку: "Урок – є частина дитини і проживання цього життя повинно здійснюватися на рівні високої загальнолюдської культури"?

Як ви сприймаєте два "не можна", присутність яких обов'язкова на уроці: "Не можна не працювати" і "Не можна ображати і принижувати іншу людину"?

2. Як враховуються особливості учнів класу, рівень їх розвитку, характер взаємовідносин при побудові уроку?

3. Оцініть значимість уроків вчителів-новаторів.

Література :

1. Аналіз уроку: збірник / упоряд. Н. Мурашко. К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.

2. Бабій К.Н. Нетрадиційний урок за проектною технологією / К.Н. Бабій, А.М. Бахтарова, І.Б. Литвиненко // Управління школою. — 2007. — № 1. — С. 22—25.

3. Барановська О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних форм організації навчання в профільній школі / О. Барановська // Історія в школі. — 2007. — № 3. — С. 14—18.

4. Волканова В.В. Порадник методиста. Типологічний словник уроків (вид, форма, методи та прийоми) / В.В. Волканова, Л.І. Муржа, Т.О. Мунтян // Управління школою. — 2008. — № 8/9. — С. 2—27.

5. Калініченко Р. Інноваційні процеси у створенні сучасного уроку / Р. Калініченко // Відкритий урок. — 2008. — № 5. — С. 74—77.

6. Клоков Е.В. Технология проектного обучения / Е.В. Клоков, А.В. Денисов // Школа. — 2006. — № 2. — С 29—30.
7. Коваль Л. Технологія взаємодії вчителя й учнів на різних етапах уроку / Л. Коваль // Початкова школа. — 2006. — № 7. — С. 58—59.
8. Котькова Г. Добирання матеріалу у сценарії уроку / Г. Котькова // Відкритий урок. — 2006. — № 3/4. — С. 12—18.
9. Короденко М. Нова школа – нові підходи / М. Короденко // Освіта України. – 2017. - № 43. – С. 6.
10. Куш О.В. Нова українська школа: педагогічна свобода вчителя, безпечний шкільний простір / О.В. Куш // Педагогічна майстерня. – 2018. - № 4. – С. 12-15
11. Кукушин В. Ігрові технології на уроках / В. Кукушин // Відкритий урок. — 2006. — № 11/12. — С. 3—9.
12. Малихіна О.В. Навчальна мотивація. Експериментальні дослідження : наук.-метод. посіб. / О.В. Малихіна, Л.В. Моска-люк ; Одеський обл. ін-т удосконалення вчителів. — О. : ОРІДУ НАДУ, 2007. — 116 с.
13. Митник О. Технологія побудови уроку як цілісного творчого процесу / О. Митник // Початкова школа. — 2009. — № 10. — С. 53—57.
14. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів : монографія / Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів; за ред. О.В. Малихіної ; рец. : Є.П. Голобородько, СТ. Яворська. О. : Ог-мрцяч О.П., 2008. 230 с.
15. Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України ; Наук.-метод. центр вищої освіти ; редкол. : В.О. Зайчук (гол. ред.) та ін. К., 2005. Вип. 40. 279 с.
16. Островерхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології : монографія Н.М. Островерхова ; Ін-т педагогіки АПН України. К.: ІНКОС, 2003. 351 с.
17. Панченко С. Нестандартні форми уроків / С. Панченко // Відкритий урок. — 2006. — № 23—24. — С 34—39.

18. Педагогічні технології: теорія та практика / за ред. М.В. Гриньової ; М-во освіти і науки України ; Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2006. 229 с.

19. Пентилюк М. Сучасні підходи до типології уроків / М. Пен-тилюк // Дивослово. — 2008. — Кs 6. — С. 25.

20. Ромадіна Л. Сучасні вимоги до уроку / Л. Ромадіна // Відкритий урок. — 2007. — № 6. — С. 66—79.

21. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручн. К. : Грамота, 2012. 504 с.

22. Савченко О.Я. Сучасний урок : суб'єктність навчання і варіативність / О.Я. Савченко // Початк. шк. — 2011. — № 9. — С. 11—15.

23. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Проблемні питання та практичні завдання:

1. Розкрити суть поняття «класно-урочна система».
2. Які існують типи уроків? Від чого залежить їх структура?
3. Які вимоги ставлять до сучасного уроку?
4. Які існують нетрадиційні типи уроків?
4. Умови розвитку і виховання школярів під час уроку.
5. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів під час уроку.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема: Проблема мети виховання в історії педагогіки

Завдання:

1. Підготувати презентацію «Особливості виховання у різних соціально-економічних формаціях: первісно-общинній, рабовласницькій, феодальній, капіталістичній, соціалістичній, на сучасному етапі розвитку суспільства».

Тема: Поняття про дидактику, основні її категорії, проблеми

Завдання:

а) скласти структурно-логічні схеми до 2, 3 питань;

б) дати письмові відповіді на 1, 4 і 5 питання:

1. Категорії дидактики.

2. Взаємозв'язок категорій дидактики.

3. Зв'язок дидактики з іншими науками.

4. Основні тенденції розвитку сучасної освіти.

5. Стратегія розвитку освіти в Україні.

Тема: Закономірності та принципи навчання

Завдання:

1. Підготувати презентацію «Основні закономірності та принципи навчання».

2. Скласти структурно-логічну схему до теми.

Тема: Методи навчання, їх характеристика

Завдання:

1. Дати письмові відповіді на питання:

Поняття засобів навчання та їх класифікація.

Матеріальні засоби навчання.

Засоби матеріалізації розумових дій.

2. Скласти тести до теми (10 запитань з 3-ьома варіантами відповідей)

Тема 6. Різні підходи до навчання. Організаційні форми навчання.

Завдання:

- 1.Скласти словник педагогічних термінів до теми.
- 2.Підготувати презентацію «Види навчання».

Тема: Урок як основна форма навчання.

Завдання:

- 1.Запропонувати шляхи підвищення ефективності уроку в сучасній школі.
- 2.Підготувати презентації на теми: «Форми організації навчання в сучасній школі», «Форми організації навчання в системі спеціальної освіти»

Тема: Нетрадиційні форми організації навчання

Завдання:

- 1.Підготувати презентацію «Нетрадиційні форми навчання».
- Скласти план-конспект нетрадиційного уроку (заняття).

ПІСЛЯМОВА

Посібник підготовлено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів напряму 016 Спеціальна освіта. Зміст посібника відповідає програмі навчальної дисципліни «Спеціальна педагогіка (порівняльна)...» та спрямований на засвоєння студентами теоретичних основ загальної й спеціальної педагогіки та формування умінь і навичок впровадження їх в навчально-виховний та корекційний процеси.

Посібник містить два розділи з відповідними параграфами, зміст яких розкривають його контент.

У першому розділі «Загальні основи загальної та спеціальної педагогіки» розкрито сутність понять «педагогіка», «спеціальна педагогіка», об'єкт, предмет загальної та спеціальної педагогіки та їх методологічні основи. Подана характеристика методів науково-педагогічних досліджень, визначено завдання на сучасному етапі розвитку та розкрито міжпредметні зв'язки. Особлива увага приділена з'ясуванню психолого-педагогічних основ розвитку та формування особистості.

Другий розділ «Дидактика» присвячено теоретичним основам навчально-розвивального процесу. Приділено велику увагу розкриттю сутності процесу навчання, його закономірностям та принципам. Дається порівняльний аналіз методів, форм навчання в звичайних та спеціальних освітніх закладах.

Велике значення для осмислення, усвідомлення та засвоєння теоретичних положень мають розроблені автором творчі завдання та завдання для самоперевірки.

Практичні заняття розроблені відповідно лекійному курсу. Чітка їх структура із запропонованими творчими завданнями сприятиме кращій підготовці студентів та засвоєнню теоретичного матеріалу.

Засвоєння теоретичних положень посібника забезпечить якісну підготовку майбутніх фахівців до виконання педагогічних функцій та завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтовний підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. К : Либідь, 2003. 280 с.
2. Вітенко І.С., Борисюк А.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Основи педагогіки: Навчально-методичний посібник / І.С.Вітенко, А.С.Борисюк, Т.І. Вітенко. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 200 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2007. 576 с.
4. Грицай Ю.О. Педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. 564 с.
5. Дидактика вищої школи : навч. посіб. / О. О. Біляковська, І. Я. Мицишин, С. Б. Цюра. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 360 с.
6. Дидактика // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — 5-те вид. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
7. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
8. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2017. 776 с.
9. Малафійк І. В. Дидактика: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 406 с.
10. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч. посіб. К.: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
11. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К. : Шкільний світ, 2001. 16 с.
12. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Кол-в авторів: Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Кобернік І., Ковтунець В. та ін. К., 2016. 33 с.
13. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 415 с.

14. Прядко Л. О. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. – Суми : РВВ СОІППО. 2015. 112 с.
15. Прядко Л. О. Діяльність корекційного педагога реабілітаційного центру // Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. М. Картавої. Суми: Мрія, 2015. С. 37–56.
16. Прядко Л. О. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу: метод. посіб. / Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми: РВВ СОІППО. 2015. 62 с
17. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник. / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
18. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н. З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
19. Супрун М. Особистість вихователя спеціальної школи-інтернату / М. Супрун // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 2 (66). – С. 15-18.
20. Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності: монографія / за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: Мрія, 2015. 252 с.
21. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 232 с.
22. Максименко В. П. Дидактика: курс лекцій: Навчальний посібник. Хмельницький: ХмЦНП, 2013. 222 с.
23. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 2002. 368 с.

24. Серета І. В. Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів з курсу. Частина I / І. В. Серета, В. А. Кисличенко. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. 164 с.
25. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів : монографія / Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів; за ред. О.В. Ма-лихіної ; рец. : Є.П. Голобородько, СТ. Яворська. О. : Ог-мрцяч О.П., 2008. 230 с.
26. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально- методичний посібник / укл. О. В. Чепка . Уман : ВПЦ «Візаві», 2016. 108 с.
27. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н. З. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
28. Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання. Л.: Сполом, 2000. 422 с.
29. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1995. 237 с.
30. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка. Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2001. 200 с.
31. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання: збірник. К.: Шкільний світ, 2007. 112 с.
32. . Ромадіна Л. Сучасні вимоги до уроку / Л. Ромадіна // Відкритий урок. — 2007. — № 6. — С. 66—79.
33. Аналіз уроку: збірник / упоряд. Н. Мурашко. К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.
34. Бабій К.Н. Нетрадиційний урок за проектною технологією / К.Н. Бабій, А.М. Бахтарова, І.Б. Литвиненко // Управління школою. — 2007. — № 1. — С. 22—25.
35. Барановська О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних форм організації навчання в профільній школі / О. Барановська // Історія в школі. — 2007. — № 3. — С. 14—18.

36. Волканова В.В. Порадник методиста. Типологічний словник уроків (вид, форма, методи та прийоми) / В.В. Волканова, Л.І. Муржа, Т.О. Мунтян // Управління школою. — 2008. — № 8/9. — С. 2—27.
37. Калініченко Р. Інноваційні процеси у створенні сучасного уроку / Р. Калініченко // Відкритий урок. — 2008. — № 5. — С. 74—77.
38. Клоков Е.В. Технологія проектного обучения / Е.В. Клоков, А.В. Денисов // Школа. — 2006. — № 2. — С 29—30.
39. Коваль Л. Технологія взаємодії вчителя й учнів на різних етапах уроку / Л.Коваль // Початкова школа. — 2006. — № 7. — С. 58—59.
40. Котькова Г. Добирання матеріалу у сценарії уроку / Г. Котькова // Відкритий урок. — 2006. — № 3/4. — С. 12—18.
41. Кукушин В. Ігрові технології на уроках / В. Кукушин // Відкритий урок. — 2006. — № 11/12. — С. 3—9.
42. Малихіна О.В. Навчальна мотивація. Експериментальні дослідження: наук.-метод. посіб. / О.В. Малихіна, Л.В. Моска-люк; Одеський обл. ін-т удосконалення вчителів. О.: ОРІДУ НАДУ, 2007. 116 с.
43. Мальований Ю. І. Форми навчання в школі: Книга для вчителя / Ю. І. Мальований, В. Е. Римаренко, Л. П. Воронова. К.: Освіта, 1992. 176 с.
44. Митник О. Технологія побудови уроку як цілісного творчого процесу / О. Митник // Початкова школа. — 2009. — № 10. — С. 53—57.
45. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів: монографія / Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів; за ред. О.В. Малихіної; рец.: Є.П. Голобородько, СТ. Яворська. О. : Огмрцян О.П., 2008. 230 с.
46. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України ; Наук.-метод. центр вищої освіти ; редкол. : В.О. Зайчук (гол. ред.) та ін.К., 2005. Вип. 40. 279 с.
47. Островерхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології: монографія Н.М. Островерхова; Ін-т педагогіки АПН України. К.: ІНКОС, 2003. 351 с.

48. Панченко С. Нестандартні форми уроків / С. Панченко // Відкритий урок. — 2006. — № 23—24. — С 34—39.
49. Педагогічні технології: теорія та практика / за ред. М.В. Гриньової; М-во освіти і науки України; Полтавський держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава: АСМІ, 2006. 229 с.
50. Пентиліук М. Сучасні підходи до типології уроків / М. Пентиліук // Дивослово. — 2008. — Кs 6. — С. 25.
51. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика: навч. посіб. / С. Бекер, Дж. Бьорер та ін.; упоряд. О. Сидоренко, В. Чуба; консорціум із удоскон. менеджмент-освіти в Україні; Центр інновацій та розвитку; Програма поширення ситуаційної методики навч. К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. 255 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. Спеціальна педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/46665/pedagogika/spetsialna_pedagogika_nauka_predmet_obyekt_meta_zavdannya
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/вступ-лекції.pdf>
3. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://stud.com.ua > spetsialna...](https://stud.com.ua/spetsialna...)
4. Система методів і методика педагогічного дослідження ...
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://pidru4niki.com > pedagogika > sistema_metodiv](https://pidru4niki.com/pedagogika/sistema_metodiv)
6. Види та причини порушень розвитку дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com/>
7. Бражевський В.М. Діти з проблемами розвитку / Діалектика полікультурності у соціалізації дітей (на прикладі розвитку польської етнонаціональної меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3521/97/>

8. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=454.
9. Кузьмінський А.І., Омеляненко С.В. Технологія і техніка сучасного уроку: Навчальний посібник [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://pidruchniki.com/1584072023452/pedagogika/tehnologiya_i_tehnika_shkilnogo_uroku
10. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidruchniki.com/86439/pedagogika/metodi_priyomi_rozvitku_movleniya_ditey
11. Зміст, форми і методи навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
12. https://stud.com.ua/46690/pedagogika/zmist_formi_metodi_navchannya_ditey_obmezhenimi_mozhlivostyami_zdorovya
13. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка/ Форми організації спеціальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5241815/page:46/>.

Навчальне видання

Н. В. СТЕЛЬМАХ

**СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА
(ПОРІВНЯЛЬНА)
(ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ДИДАКТИКА)**

*Навчально-методичний посібник
(для дистанційної та змішаної форм навчання)*

Формат 60×841/16. Ум. друк. арк. 9,6. Тираж 100 пр.
Зам. № 684-563.

ВИГОТОВЛЮВАЧ
СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.